

KÜRD xalqı mübariz və qəhrəman xalqdır.
Heydər Əliyev

DİPLOMAT

Nö 16 (528) 24-30 Aprel, Nisan, sal. il 2023
Ji meha şubatê sala 2003-a tê weşandin

Həftəlik İctimai-siyasi qəzet
Rojnama heftename civakî û sîyasî

Qiyməti: 40 qəpik
Həjaye:

Səbahəddin Eloğlu

Bilirsən, nə etmiş kürdlər bir zaman?
Qurtarmış İslami çox ağır dardan!

Qədim Avropanın xaçpərəstləri,
Yüz illər sindirmiş göy məscidləri.

Müsəlman keçmişin öyrənsə əgər,
Kurdün dərgahına daim baş əyər.

Prezident İlham Əliyev akademik Zərifə xanım Əliyevanın məzarını ziyarət edib

Nurlu ömrün salnaməsi

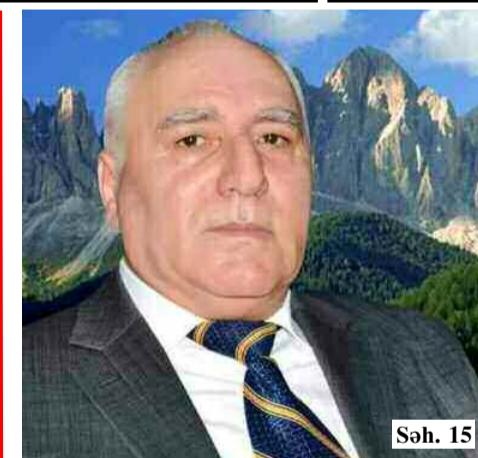
Serok Barzani: Kurdistan li ser hemû berjewendiyên din e

Nêçîrvan Barzani ji bo Roja Karkeran a Cîhanî peyamək belav kir

Mesrur Barzani: Em li ser proseya çaksaziyə berdewam dibin ji bo baştirkirina ijjana karkeren Kurdistanê

BU ÖMÜR YOLUDUR

Ирак поддерживает усилия по прекращению кризиса в Судане

Azərbaycan və Türkiyə prezidentləri "CNN Türk"ün müxbirinin suallarını cavablandırıblar

Yevlaxda akademik Zərifə xanım Əliyevanın anadan olmasının 100 illiyinə həsr edilmiş konfrans keçirilib

İrəvan quberniyası

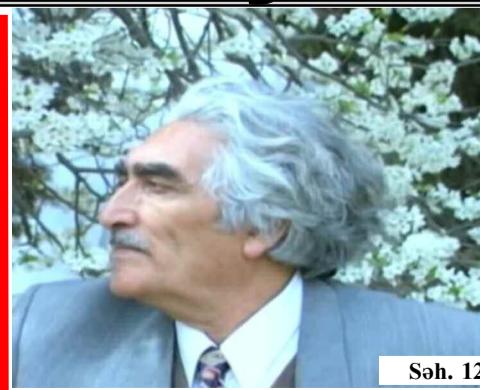
Buldan: Dengek ji YSPê re dengek jî ji Kemal Kılıçdaroğlu re

KÜRDLƏR VƏ KURDÜSTAN

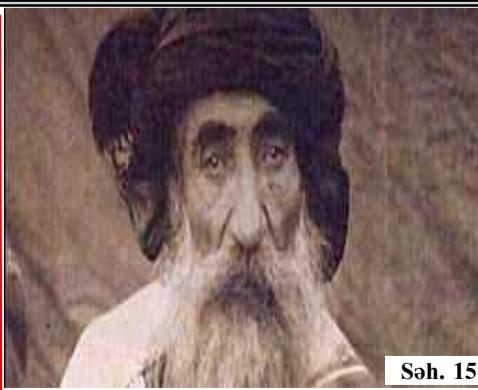
QUBADLI RAYONU HAQQINDA

Нетаньяху считает, что остановить Иран от получения ядерного оружия может военная угроза

DURNA MƏZARI

Seyid Riza bo Mustafa Kemal; Hilekariya we ji bomin bo derd, sernrtawdinə min ji bila ji bo we vive derd

Kürdü, türkü və azərbaycanlıları hər yerdə öldür!

Səh. 24

Səh. 12

Səh. 15

Səh. 12

Səh. 7

Səh. 8

Prezident İlham Əliyev akademik Zərifə xanım Əliyevanın məzarını ziyarət edib

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev aprelin 28-də Fəxri xiyabanda görkəmli oftalmoloq-alim, akademik Zərifə xanım Əliyevanın məzarını ziyarət edib.

Dövlətimizin başçısı Ulu Öndər Heydər Əliyevin ömrü yoldaşı, görkəmli oftalmoloq-alim, akademik Zərifə xanım Əliyevanın məzarı üzərinə gül dəstəsi qoyub, əziz xatirəsini ehtiramla anıb.

Tanınmış dövlət xadimi Əziz Əliyevin və professor Tamerlan Əliyevin də xatirələri yad edilib, məzarları üstünə gül dəstələri düzülüb.

Prezident İlham Əliyev xalqımızın Ümummilli Lideri Heydər Əliyevin məzarını ziyarət edib, öünüə gül dəstəsi qoyub.

Azərbaycan və Türkiyə prezidentləri "CNN Türk"ün müxbirinin suallarını cavablandırıblar

"TEKNOFEST" festivalında iştirak edən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev, birinci xanım Mehriban Əliyeva, Türkiyə Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğan və xanımı Əminə Ərdoğan "CNN Türk" televiziyasının müxbiri Fulya Öztürkün suallarını cavablandırıblar.

Prezident İlham Əliyev müsahibədə deyib: Çox xoşbəxtəm ki, qardaşımın yanındayam, burada da olmaliyam. Bu gözel, möhtəşəm bayramı bərabər qeyd etdik, təbriklərimizi çatdırıq. Mən söylədim ki, bu il artıq üçüncü dəfədir Türkiyədəyəm. İndi növbə qardaşımızdır. İnşallah, seckilərdən sonra onu Azərbaycanda gözləyirik.

Fulya Öztürk: Mehriban xanım da buradadır. Salam, necəsiniz?

Mehriban xanım Əliyeva: Salam, sağ olun. Çox qürur duyuruq.

Əminə xanım Ərdoğan: Bu xoş günü birlikdə qeyd edirik və buna görə çox təşəkkür edirik. Bu xoş günümüzdə bizimle olduqlarına və zəlzələ zonasında etdikləri yardımılara görə sonsuz təşəkkürlərimizi bildiririk.

Mehriban xanım Əliyeva: Sağ olun. Çox böyük qürur duyuruq.

Fulya Öztürk: "TEKNOFEST" öten il Azərbaycanda keçirilmişdi, yenidən təşkil olunacaqmış?

Prezident İlham Əliyev: Gözləyirik, elbəttə, keçiriləcək. Mən dedim ki, Azərbaycanda "Bayraktar" Mərkəzi qurulacaq, "TEKNOFEST" yenə də

gələcək. Keçən il çox gözel bir tədbir keçirildi. Gözleyəcəyik, sizi də gözləyirik.

Fulya Öztürk: İnşallah, gələcəyik. İkinci Qarabağ müharibəsi qazisi də burada, "TEKNOFEST" dədir. Adınızı öyrənə bilərem?

Qazi: İkinci Qarabağ müharibəsinin qalibi, iki ayağında ağır döyüslərdə itirmiş qazi Taleh Camalov. Vətən sağ olsun.

Prezident İlham Əliyev: Gör, nə qədər medalı var. "Xocavənd", "Cəbrayıllı", "Füzuli", "Fərqlənməyə görə", "Xarı bülbül".

Qazi Taleh Camalov: Bir ay döyüdə oldum.

Prezident İlham Əliyev: Qəhrəmandır, bizim torpaqlarımızı azad edənlər

bunun kimi qəhrəmanlardır.

Qazi Taleh Camalov: Sizin sayənizdə, Selçuk Bayraktar qardaşınızın sayəsində, onların silahlı PUA-larının sayəsində.

Səmada nümunəvi uçuşlar edən "Kızılelma" və "Akıncı" PUA-larını göstərən Selçuk Bayraktar dedi: "Kızılelma" və "Akıncı" bərabər uçurlar. Bu uçuş forması dünyada ilk dəfədir.

Prezident İlham Əliyev: "Akıncı" və "Kızılelma".

Fulya Öztürk: Nümunəvi uçuş edirlər.

Prezident İlham Əliyev və Prezident Rəcəb Tayyib Ərdoğan "TEKNOFEST"in keçirildiyi məkandan ayrılrak yenidən Fulya Öztürkün suallarını cavablandırıblar.

Fulya Öztürk: Türkiye Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğan və Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev hazırda "Togg" avtomobilindəirlər. "Togg"u idarə etmək necə hissdir?

Prezident İlham Əliyev: Gözəl, çox gözəl.

Prezident Rəcəb Tayyib Ərdoğan: Bu qızı tanıyırsan?

Prezident İlham Əliyev: Təbii ki, tanıyor. Bu, bizim qızdır. İkinci Qarabağ savaşında ən təhlükəli yerlərə gedən jurnalistdir. Bizimlə kədərləndi, bizimlə sevindi, Qəlebəni də bizimlə qeyd etdi. Bu qız bizim qızımızdır.

Əminə xanım Ərdoğan: Maşallah, qəhrəmandır.

Prezident Rəcəb Tayyib Ərdoğan: Sağ ol.

Fulya Öztürk: Çox təşəkkür edirəm, yolunuz açıq olsun.

Prezident İlham Əliyev: Sağ ol.

Fulya Oztürk: Biz qardaşıq.

Prezident İlham Əliyev: Bəli.

Fulya Öztürk: Cənab Prezident, necəsiniz? Sağlamlığıınız necədir?

Prezident Rəcəb Tayyib Ərdoğan: Şükür olsun, çox yaxşıyam.

Prezident İlham Əliyev: Maşallah, hər kəsdən daha gözəl, cavan, gənc.

Fulya Öztürk: Cənab Prezident, Sizi yaxşı gördük, maşallah.

Prezident Rəcəb Tayyib Ərdoğan: Sağ ol.

Fulya Öztürk: Çox təşəkkür edirəm, yolunuz açıq olsun.

Prezident İlham Əliyev: Sağ ol.

Nurlu ömrün salnaməsi

Aprelin 28-də görkəmli oftalmoloq Zərifə xanım Əliyevanın anadan olmasının 100-cü ildönümü qeyd edildi. Gözəl ana, vəfali ömr-gün yoldaşı, dünya tibb elminə əvəzsiz töhfələr vermiş böyük oftalmoloq alim... Bütün bunlar anadan olmasının 100-cü ildönümünü qeyd etdiyimiz Zərifə xanım Əliyevanın portretinin xarakterik cizgiləridir. Müasirlərinin dediyi kimi, Zərifə xanım Əliyeva elə insan idi ki, bir dəfə ünsiyyətdə olanlar onu ömrü boyu unuda bilmirdilər. Bu böyük şəxsiyyət elə ilk andan onunla yüksək vətəndaşlıq, humanizm və ürək saflığının mücəssəməsi kimi əbədi qalırırdı. Onun insanlara məhəbbəti qeyri-adi dərəcədə hüdudsuz idi. Zərifə xanım sevib seçdiyi, ömrünü həsr etdiyi sənəti ilə bu istedadını tam gerçəkləşdirə bilirdi. Aprelin 28-də XX əsrde Azərbaycan tibb elminin görkəmli simalarından biri - Zərifə xanım Əliyevanın anadan olmasının 9100-cu ildönümü tamam olur. Zərifə xanım 1923-cü il aprelin 28-də qədim Naxçıvanın Şahtaxtı kəndində görkəmli ictimai və dövlət xadimi, xalqımızın böyük oğlu Əziz

Əliyevin ailəsində dünyaya göz açıb. Atasının ömr yolu onun üçün əsl həyat məktəbinə çevrilib. Zərifə xanım Əliyeva müasir, müstəqil Azərbaycan dövlətinin memarı və qurucusu, bütün mənali ömrünü Vətəninin və xalqının tərəqqisine həsr etmiş dahi şəxsiyyətin - ümummilli lider Heydər Əliyevin vəfali ömr-gün yoldaşı, sədaqəli dostu və etibarlı silahdaşı olub. Vaxtılı Əziz Əliyevin ailəsində görübötürdükləri yaxşı bir təcrübə kimi ölkənin birinci şəxsinin xanımı olduğu zamanlarda köməyinə çatıb. O, Ulu Öndərimizə mənəvi dayaq, arxa olub. Akademik Zərifə Əliyevanın alim kimi qazandığı böyük uğurlar Azərbaycan tibb elminin tarixində ayrıca bir mərhələ təşkil edir. Onun elmi fəaliyyəti çox zəngin və əhatəli olub. oftalmologianın aktual mövzularına hasar edilmiş çoxprofilli tədqiqatlar aparıb, dəyərli elmi-tədqiqat işləri yazıb. Göz xəstəliklərinin müalicə və profilaktika tədbirlərinin işlənilib hazırlanması ilə məşğul olan Zərifə xanım özünün tədqiqat işlərini traxomanın müalicəsi ilə bağlı məsələlərə, habelə traxomanın və onun ağır nəticələrinin müalicəsi zamanı o dövrə yeni

olan antibiotiklərin imkanlarından səmərəli istifadə etməyin öyrənilməsinə həsr edib. Bu tədqiqatların nəticələri Zərifə xanım Əliyevanın 1960-ci ildə "Sintomisin terapiya metodlarının başqa birləşmələri traxomanın müalicəsi" mövzusunda müvəffəqiyətlə müdafiə etdiyi namizədlilik dissertasiyasının əsasını təşkil edib. 1968-ci ildə başlayaraq Zərifə xanım Əliyeva professional oftalmologianın problemləri ilə ciddi məşğul olub. Bu sahənin əhatə dairəsinin çox geniş olmasına baxmayaraq, gözün peşə xəstəlikləri problemində dərin və coxsahəli marağını Zərifə xanım Əliyeva bütün həyatı boyu itirməyib. Alim dünyada ilk dəfə olaraq peşə patalogiyasını araşdırın elmitədqiqat laboratoriyası yaradıb və praktiki olaraq elm aləmində yeni bir istiqamətin - peşə oftalmologiyasının əsasını qoyub. Aparlığı tədqiqatlarında "Göz yaşının axmasının fiziologiyası", "Gözün və görmə sinir yolunun yaşla əlaqədar dəyişiklikləri", "Gözün hidrostatik sisteminin anatomik fizioloji təbiəti" və s. kimi onlarla elmi məqalələr və monoqrafiyalar çap etdirib. Uzunmüddətli

müşahidələrin ve tədqiqatların nəticələri görkəmli həkimin "Azərbaycanın kimya sənayesinin bəzi müəssisələrinin işçilərinin görmə üzvünün vəziyyəti" mövzusunda doktorluq dissertasiyasının əsasını təşkil edib. 1976-ci ildə Q.Helmqoits adına Moskva Göz Xəstəlikləri İnstitutunda həmin dissertasiyanın müdafiəsi zamanı Sovet İttifaqının aparıcı alımları Zərifə xanımın elmi əsərlərini çox yüksək qiymətləndiriblər. Zərifə xanım Əliyevaya 1977-ci ildə tibb elmləri doktoru elmi dərəcəsi verilib. Görmə orqanının peşə patologiyası sahəsində apardığı elmi tədqiqat işlərinin uğurlu nəticələrinə görə akademik Zərifə

Əliyeva keçmiş SSRİ-nin oftalmologiya sahəsində ən mötəbər mükafat olan SSRİ Tibb Elmləri Akademiyasının M.I.Averbax adına mükafatına layiq görüldü. Keçmiş SSRİ-də bu mükafatı alan ilk qadın alim kimi onun adı oftalmologiya elminin tarixinə düşüb. Görkəmli alim az yaşıdı. O, istedadı və həyat enerjisi ilə gələcəkdə çox işlər görə bilərdi. Ömrünün sonuncu anına kimi həyatla, gələcək planlarla yaşayırdı. Zərifə xanım Əliyeva 1985-ci il aprelin 15-də Moskva da vəfat edib. Zərifə xanımın parlaq xatirəsi daim anılacaq, xalqımızın qəlbində əbədi yaşayacaq.

Yevlaxda akademik Zərifə xanım Əliyevanın anadan olmasının 100 illiyinə həsr edilmiş konfrans keçirilib

Yevlax Şəhər İcra Hakimiyyəti və Yevlax rayon Mərkəzi Xəstəxanasının birgə təşkilatçılığı ilə görkəmli oftalmoloq, Azərbaycanın Əməkdar Elm Xadimi, tibb elmləri doktoru, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının akademiki Zərifə Əziz qızı Əliyevanın anadan olmasının 100-cü ildönümüne həsr olunmuş konfrans keçirilib. Tədbirdə Yevlax Şəhər İcra Hakimiyyətinin Başçısı Anar Tağıyev, YAP Yevlax rayon təşkilatının sədri Rafiq Əliyev, Milli Məclisin deputatları İlham Məmmədov, Müşfiq Məmmədli, Yevlax Şəhər Xəstəxanası Publik Hüquqi şəxsinin direktoru Fazıl İsmayılov, rayon Ağsaqqallar Şurasının, rayonun hüquq mühafizə orqanlarının rəhbərləri və tibb işçiləri iştirak etmişdir.

Konfrans Azərbaycan Respublikasının Dövlət Himninin səsləndirilməsi, Ulu Öndər Heydər Əliyevin, akademik Zərifə xanım Əliyevanın, Azərbaycanın ərazi bütövlüyü uğrunda canlarını qurban vermiş şəhidlərimizin xatirəsinin bir dəqiqəlik sükütlə yad edilməsi ilə başladı.

Tədbirdə çıxış edən Yevlax Şəhər İcra Hakimiyyətinin Başçısı Anar Tağıyev bildirdi ki, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Müzəffər Ali Baş Komandan cənab İlham Əliyevin 2022-ci il 3 noyabr tarixli Sərəncamına əsasən akademik Zərifə xanım Əliyevanın 100 illik yubileyi ölkəmizdə geniş qeyd edilir. Zərifə xanımın timsalın-

da biz qadının zərifliyi ilə qüdrətinin birləşməsinin, Azərbaycan qadınlarının ən yaxşı keyfiyyətlərinin unikal vəhdətiనi görürük. O, həm də xalqımızın milli-mənəvi dəyərlərinin zənginləşməsinə özünün əvəzsiz töhfələrini verib. Azərbaycanın tanınmış simalarından olan tibb elmləri doktoru, akademik, görkəmli oftalmoloq-alim, ictimai xadim tibb tariximizdə silinməz iz qoymuş Zərifə xanım Əliyevaya əbədiyaşarlıq qazandıran onun nəcib niyyəti, xeyirxah əməlləri, Vətən naminə gördüyü böyük işləridir. Qayğıkeş həkim Zərifə xanım Əliyevanın həyat yolu həqiqi mənada nümunə göstərilə biləcək qədər mənali, zəngin olub. Az adam tapılar ki, fəaliyyəti ilə cəmiyyətə xeyir versin, ictimaiyyətin hörmət və məhəbbətini qazansın, insanlara gərək olsun, sayılıb-seçilən

şəxsiyyət kimi tanınsın. Qaranlıq gözlərə nur paylayan, oftalmologiya elmində xüsusi dəst-xətti ilə iz qoyan akademik əməlləri ilə əbədiyaşarlıq qazanmışdır. Şəhər rəhbəri həmçinin qeyd etdi ki, bu gün işığına, nuruna toplaşdırılmış qüdrətli insanın - əbədiyaşar Zərifə xanım Əliyevanın şərəfli adı, misilsiz fəaliyyəti tariximizin şanlı səhifələrini təşkil edir. O, insan kimi ətrafına nümunə idi. O, qayğıkeş ana, vəfali ömr-gün yoldaşı, işini mükəmməl bilən həkim idi. O, nəsəz gözlərə işiq paylayan, Gündəşə, Aya, təbətin müxtəlif rənglərinə, füsunkar gözəlliklərə həsrət qalan insanlara həyat eşqini qaytaran idi. O, Ümummilli Lider Heydər Əliyevin həyat yoldaşı, həmçinin Azərbaycanda uğurlu qadın obrazını formalaşdırı ictimai xadim, Xalqımızın hər zaman

rəğbətlə xatırladığı böyük dövlət xadiminin - Əziz Əliyevin övladı, iki əsrlik münaqışını və 30 illik savaşı cəmi 44 güne Zəfərlə bitirən, dünya miqyaslı siyasi lider olan, tarixin ən qüdrətli Azərbaycanı yaratmış Müzəffər Ali Baş Komandanı böyütmiş fədakar, qayğıkeş ana idi. Onun ömr yolu elmi fəaliyyəti uğurlarla zəngindir. Zərifə xanıma həmkarlarının, yetirmələrinin, xəstələrinin hörmət və məhəbbətini qazandıran onun həkim fədakarlığı, yüksək vətəndaşlıq mövqeyi, səmimiyyəti, insanlara qayğısı idi. Onun yaşadığı ömrü, keçdiyi şərəfli həyat yolu hər bir Azərbaycan vətəndaşı, hər bir alim və həkim üçün həyat və mənəviyyat dərsi, kamillik məktəbidir. Onun zəngin elmi irsi, oftalmologianın müxtəlif sahələri üzrə apardığı tədqiqatlar, qazandığı nailiyyətlər, yaratdığı funda-

mental əsərlər Azərbaycan tibb elminin parlaq səhifəsidir. Zərifə xanımın unudulmaz xatirəsi Möhtərəm Prezidentimiz cənab İlham Əliyevin Müzəffər Sərkərdə misiyasında yaşayır. Zərifə xanımın ictimai fəaliyyətini Azərbaycan Respublikasının Birinci Vitse Prezidenti, Heydər Əliyev fondunun rəhbəri, hörmətli Mehriban xanım Əliyeva bu gün daha geniş miqyasda şərəflə, məsuliyyətlə davam etdirir.

Konfransda çıxış edən YAP Yevlax rayon təşkilatının sədri Rafiq Əliyev, Milli Məclisin deputatları İlham Məmmədov, Müşfiq Məmmədli, Yevlax Şəhər Xəstəxanası Publik Hüquqi şəxsinin direktoru Fazıl İsmayılov və başqaları vurğulayıblar ki, Zərifə xanım Əliyeva hər şəyden əvvəl Azərbaycan dövlətinə, xalqına xidmət edən gözəl bir nəslin nümayəndəsidir. O, həkimlik peşəsini, xüsusiətə oftalmologiya sahəsini seçərək insanlara nur bəxş edib, onlara həyatın bütün rəng çalarlarını görməsində kömək etdir, ən əsası bu sahədə qabaqlayıcı tədbirlərin istiqamətlərini müəyyənəşdirib.

Konfransda akademik Zərifə xanım Əliyevaya həsr olunmuş videoçarxın nümayiş etdirildi.

Sonda Yevlax Mədəniyyət Mərkəzinin əməkdaşları Zərifə xanımın Əliyevanın əziz xatirəsinə həsr olunmuş musiqi nömrələri ifa ediblər.

İrəvan quberniyası

Quberniyanın tarixi

1849-cu il iyunun 9-da İrəvan quberniyası yaradıldı. Yeni quberniya və quberniya orqanları 1850-ci il yanvarın 1-dən fəaliyyətə başladı. 20 Bütün keçmiş «Erməni vilayəti», o

İrəvanın vitse gubernatoru İsmayıllı bəy Qaziyev öz həyat yoldaşı Əfruz xanım ilə

vilayetinin leğvi və yeni inzibati erazi sisteminin təşkili ilə başlanan dövrdür. 1840-ci ilde Erməni vilayəti leğv olmuş, 1849-cu il 19 iyun tarixli dekretle İrəvan quberniyası, quberniya tərkibində isə mahallar evəzinə qəzalar təşkil edilmişdir. Bu tədbirlərde məqsəd idarəcilik üsulunu tek-millətdirmək yanaşı, azərbaycanlıların əksəriyyət təşkil etdiyi əraziləri ermənilər yaşayış ərazilərlə birleşdirib birincilərin təsir dairəsinə azaltmaq, idarə aparatında ikinçilərin nümayəndələrini yerləşdirmək, beləliklə, ərazini yavaş-yavaş erməniləşdirmək olmuşdur. İrəvan quberniyası tərkibində aşağıda göstərilən qəzalar təşkil olunmuşdur: 1.

ALEKSANDROPOL QƏZASI - buraya

sonralar Axuryan-Artik, Ani, Qukasyan, Qugark, Spitak adlandırılmış rayonların əraziləri;

NAXÇIVAN QƏZASI - müasir Naxçıvan MR ərazisi; Nor-Bayazet qəzası - buraya sonralar Hrazdan, Sevan, Nor-Bayazet, Martuni, Vardenis adlandırılmış rayonların, Kotayk rayonu Qırxbulaq bölgəsinin azərbaycanlılar yaşayış kəndlərin, habelə Krasnoselsk rayonunun Göycə gölü ətrafı əraziləri; Sürmeli qəzası - Araz çayının sağ sahilini (hal-hazırda Türkiye ərazisidir);

ŞƏRUR-DƏRƏLEYƏZ QƏZASI - buraya sonralar Yeğeqnadzor ve Əzizbeyov adlandırılmış rayonların əraziləri, habelə Naxçıvan MR Səderək rayonunun kəndləri; **İRƏVAN**

Paytaxt:	İrəvan
Rəsmi dili	Rus
Yerli dili	Azərbaycan və erməni
Etnik tərkibi - ermənilər 53,2%; azərbaycanlılar 37,8%	Quberniya
İnzibati quruluşu	Qafqaz
Region	
Tarix	
- Yaranma tarixi	1850
- Ləğv olma tarixi	1917
Sahəsi	27.830 km ² (10.745 sq mi)
Əhalisi	829.556
- 1897 təxminən	29,8 /km ² (77,2 /sq mi)
- 1897 təxminən	
Əhali sıxlığı	

QƏZASI - buraya sonralar Artaşat, Ararat, Masis, Kotayk adlandırılmış rayonlarının əraziləri (Masis və Kotaykin bir hissəsi); Eçmiədzin qəzası - buraya Eçmiədzin, sonralar Masis, Hoktemberyan, Abaran, Əştərek, Talin, Araqadz adlandırılmış rayonların əraziləri daxil idi. Qəzaların tərkibinin müasir rayonlarla müqayisəli şəkildə verilməsində məqsəd azərbaycanlı əhalinin o zaman bölgelərdə geniş miqyasda yerləşməsi barədə oxucuda təsəvvür yaratmaqdır. Söhbət əsasən Sovet Ermənistanının əksər hissəsini təşkil etmiş Aleksandropol, Nor-Bayazet, Şərur-Dərəleyəz, İrəvan, Eçmiədzin qəzalarında yaşaması azərbaycanlıların sayı baredə gedəcəkdir. Cənubi Sürmeli və Naxçıvan qəzaları, Şərur bölgələri Sovet Ermənistanının tərkibində olmamışdır. 2-ci cədvələ 1886-ci ildən 1917-ci ildək İrəvan quberniyasının 5 qəzasında əhalinin yerləşməsi, sayı, demografik dəyişiklikləri haqqında məlumat verilir. Şəhərlərin əhalisi müvafiq qəzaların əhalisi tərkibündə göstərilmişdir. 1877-78-ci illərin rus-türk müharibəsində Rusiyanın qələbəsi, Türkiyənin bir sira vilayətlərinin Rusiyaya birləşdirilməsi İrəvan quberniyasında, habelə Zaqqafqaziyanın bir sira bölgəsində ermənilərin yerləşdirilməsi kütüivi

xarakter aldı. İrəvan quberniyasında ermənilərin xüsusi çəkisi xeyli artmağa başladı. Bu müharibədə ermənilərin feal iştirakı Rusiyanın qələbəsində mühüm rol oynadı. Ermənilər də rus gosunlarının qələbəsinə çox böyük ümidi besləyir, belə hesab edirdilər ki, rus qosunlarının qələbəsi nəticəsində Türkiye ərazisinin ermənilər yaşayış bəzi əyalətləri Rusiyanın elinə keçəcək, bununla da "Böyük Ermənistən" mifinin reallaşması üçün şərait yaranacaqdır.

Onlar bu məqsədə çatmaq üçün hər vəchle rus qosunlarına yardım edirdilər. Belə ki, Tiflisdə, Yelizavetpolda, İrəvanda, hətta Bakida, ermənilər yaşayış bölgelerde nümay-

İrəvanı "əhli üləmə və şüəra şəhəri" kimi qiymətləndirdiyini vurgulayaraq yazar: "İştar İrəvan Gimnaziyasında, iştar İrəvan Müəllimlər

Seminariyasında təhsil o dərəcədə yüksək idi ki, onların mezunları Rusiyanın, eləcə də Avropanın ən güclü ali məktəblərində lazımi səviyyədə təhsillərini davam etdirə bilirdilər. Məsələn, İrəvan Gimnaziyasının və Müəllimlər Seminariyasının mezunlarından dünya şöhrəti alım, akademik Mustafa bey Topçubaşov Kiiev universitetində, gimnaziyanın sonuncu qızıl medalçısı, görkəmlə alım və icimai xadim Əziz Əliyev Peterburq Hərbi Akademiyasında, professor Mehdiyan Yerevanski, məşhur hüquqşunas alım Miryusif Mirbabayev, icimai xadim Maqsud Məmmədov Moskva

sayı 6510 nəfər (3397 kişi, 3113 qədən) idi. Yalnız çar Rusiyasının köçürüme siyaseti nəticəsində mahalda ermənilər peydə olmuşdu.

Dərələyəz mahalına İrədan 336 ailə, yaxud 1757 nəfər (958 kişi, 804 qadın) köçürülmüşdü. Erməni ailələrinin köçürülməsi əhalinin etnik tərkibində qismən dəyişikliyə səbəb oldu. O zaman Naxçıvan əyalətinin Dərələyəz mahalında 78 kənd qeydə alınmışdı. Burada da əhali, demək olar ki, azərbaycanlılardan ibarət idi. 1001 azərbaycanlı ailəsində 4583 nəfər (2411 kişi, 2172 qadın) yaşayırırdı. Ermənilər cəmi 58 ailə (0,57%), yaxud 288 nəfər (141 kişi, 147 qadın) idi.

Çar Rusiyasının köçürüme siyaseti nəticəsində Dərələyəz mahalına İrədan 507, Türkiyədən 8 ailə (cəmi 515 ailə) köçürülmüş, erməni əhalisinin sayı süni şəkildə 2773 nəfər artırılmışdı. 1917 il Qafqaz təqviminin melumatına görə, Şərur-Dərələyəz qəzasının sahəsi 2637,50 kv. verst idi.

Qəzada 90250 nəfər (47399 kişi, 42851 qadın) qeydiyyata alınmışdı, onların 88496 nəfəri (98,05%) yerli sakin, 1754 nəfəri (1,95%) müvəqqəti yaşayışlı idi. Şərur-Dərələyəz qəzası əhalisinin texminən 58493 nəfəri (64,8%) azərbaycanlı, 29165 nəfəri (32,3%) erməni və b. idi. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Baş nazirinin Paris Sülh Konfransı sədrinə 1919 il 16/19 avqust tarixli müraciətində Şərur-Dərələyəz qəzasın da azərbaycanlıların 72,3%, ermənilərin 27,1%, başqalarının 0,4% olduğu bildirilirdi.

Göründüyü kimi, İrəvan və Naxçıvan xanlıqları nın son dövründə, de mək olar ki, əhalisi ancaq azərbaycanlılardan ibarət olan Şərur-Dərələyəz qəzasında ermənilərin sayı süni şəkildə bütün əhalinin üçdə birinədək artırılmışdı.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti yaradıldıqdan sonra Şərur-Dərələyəz qəzasını Azərbaycanın ayrılmaz tərkib hissəsi elan etmişdi. Lakin bu əzəli Azərbaycan torpaqlarına əsəssiz iddia irəli sürən erməni-dəsnək hakimiyyəti digər bölgələrdə olduğu kimi burada da əhaliyə qarşı soyqırım siyaseti həyata keçirməyə başladı. Onlar etnik təmizləmə vasitəsilə bu ərazilərin erməni hakimiyyətinə keçməsinə can atırlılar. Lakin əhali erməni təcavüzünə qarşı qəti yetlə müqavimət göstərirdi. Şərur-Dərələyəz qəzası da mərkezi Naxçıvan olan Araz-Türk Respublikasına da xil olmuşdu.

Mütəffiq dövlətlər Naxçıvan, Sürmeli və İrəvan qu bəniyasanın bir hissəsi ilə birgə Şərur-Dərələyəz qəzasını da ermənilərə verməye cəhd edir di. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti hökuməti bu siyasetə qarşı qəti etirazını bildirmiş, Paris Sülh Konfransına etiraz notasında Naxçıvan, Sürmeli, Şərur-Dərələyəz, həmçinin İrəvan qu bəniyasanın bir hissəsi ilə birgə Şərur-Dərələyəz qəzasını da ermənilərə verməye cəhd edir di.

Azərbaycan Respublikası hökuməti bu siyasetə qarşı qəti etirazını bildirmiş, Paris Sülh Konfransına etiraz notasında Naxçıvan, Sürmeli, Şərur-Dərələyəz qəzasının Dərələyəz sahəsi bütünlükə Ermənistən SSR-ə verildi. Zaqqafqaziya MİK-in 1929 il 18 fevral tarixli qərarına əsasən, Azərbaycan SSR-in rayonlaşdırılması ilə əlaqədar Şərur-Dərələyəz qəzası leğv edilmiş, tərkibində Qurdqulaq, Xaçık, Horadiz k.-ləri torpaqları ilə birlikdə Ermənistəna qatılmışdır. Bu, Moskva müqaviləsinin (1921) və Qars müqaviləsinin (1921) şərtlərinə, eyni zamanda beynəlxalq hüquq normalarına tamamile zidd olub, Azərb. xalqına qarşı xəyanətkar qəsd və cinayət idi.

NAXÇIVAN QƏZASI - Çar Rusiyası və Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə inzibati-ərazi vahidi

Şimali Azərbaycan Rusiyaya ilhaq olunduqdan sonra Naxçıvan xanlığı ləğv edilmiş, 1828 ilin martinnda "Erməni vilayəti"nin tərkibine verilmişdi. 1840 il islahati zamanı Naxçıvan əyaləti əsasında qəza yaradılmışdı. 1849 ildə İrəvan quberniyası yaradıldıqda Naxçıvan qəzası onun tərkibinə daxil edilmişdi. Rusiya işgali ərefəsində Naxçıvan xanlığının ərazisi təxminən 4500 kv.verst (1 verst = 1,0668 km) olduğu halda, sonralar onun torpaqları xüsusi məqsədlə digər inzibati vahidlər arasında bölüşdürüldü. 1917 il Qafqaz təqviminin məlumatına görə, Naxçıvan qəzasının sahəsi 3939 kv.verst, yeni xanlığın ərazisindən 561 kv.verst az idi. Həmin dövrde qəzada 122208 nəfər əhali yaşayırırdı. Qəza əhalisinin 66117 nəfəri (54,1%) kişi, 56091 nəfəri (45,9%) qadın, 119272 nəfəri yerli sakin, 2936 nəfəri müvəqqəti yaşayanlar idi. Naxçıvan xanlığı Rusyanın tərkibinə qatıldığı dövrde (sonra Naxçıvan əyaləti və Ordubad dairəsi) burada təxminən 29463 nəfər (köçürülüb gətirilmiş ermənilərin sayı çıxılmaqla) əhali yaşayırırdı. Çarizmin Türkmençay müqaviləsindən (1828) sonra həyata keçirdiyi kütləvi erməni köçürmələri zamanı buraya 12 min (oradakı əhalinin 40,7%-i qədər) erməni gətirilmiş, neticədə əhalinin etnik tərkibində ciddi dəyişiklik yaradılmışdı. Ermənilərin Naxçıvan ərazisine köçürülməsi sonralar da davam etdirilmişdi. 1917 il Qafqaz təqviminin məlumatına görə, Naxçıvan qəzasında azərbaycanlıların sayı 70 min (57,3%) təşkil edirdi. Bu onu göstərirdi ki, çarizmin bütün cəhdlərinə baxmayaraq, Naxçıvan qəzasını erməniləşdirmək siyaseti boşça çıxmışdı. Çar hökuməti burada qəza idarə sistemi yaratmışdı. Qəzanın təsərrüfat həyatında aqrar bölmə (əkinçilik, bağçılıq, maldarlıq və s.) əsas yer tuturdu. Duz istehsalı da inkişaf etmişdi. Eyni zamanda, ipəkəyirmə, pambıqtəmizləmə

müəssisələri fəaliyyət göstərirdi. 19-əsrin 60-70-ci illərində Tiflis-İrəvan-Naxçıvan, 19-əsrin sonu - 20-əsrin əvvəllərində Yeylax-Susa-Gorus-

qırğınlar töretmekle yeniden etnik temizləmə siyasetini həyata keçir məyə başladılar [bax Naxçıvan bölgəsində azerbaycanlılara qarsı]

1919 il 28 fevral tarixli qərari ilə Cənub-Qərbi Azərbaycan general-qubernatorluğu yaratmışdı (başqa Cənub-Qərbi Azərbaycan general-qubernatorluğunun yaradılması haqqında qərar, Naxçıvan general-qubernatorluğu). Türk ordusunu bölgəni tərk etməsindən sonra burada fəallaşan ingilislər Naxçıvandı təxminən iki ay müddətində (1919 may-iyul) erməni idarəciliyi qurmayı nail oldular, lakin xalqın qətiyyət məqaviməti nəticəsində onun faktiki fəaliyyətini təmin edə bilmədi. İyulun sonlarında ermənilər Naxçıvandan qovuldular (başqa Naxçıvanda erməni idarəciliyi). Ermenilərin Naxçıvanda qısa müddətde idarəcilik cəhdini bölgəye ağızzerbə vurdular. Azərbaycan Xalq Cumhuriyyəti Hökuməti bölgədə möhkəmlənmək tədbirlərini davam etdirirdi. 1919-cu ilin avqustundan Səməd bəy Cəmillinski Cənub-Qərbi Azərbaycan general-qubernatorluğunu təyin olundu. Qubernatorluğun iqamətgahı qısa bir müddətədən sonra Ordubadda olsa da, tezliklə Naxçıvan şəhərinə köçürülmüşdü. Lakin ABŞ-in bölge üzərində Millətlər Cəmiyyətinin mandatını alması ilə yeni vəziyyət yarandı. 1919 ilin iyulunda müttəfiqlərin Ermənistanda əsas komissarı təyin edilmiş amerikalı polkovnik V.Haskel avqustun 26-də Bakıya gəldi.

O, Şerur və Naxçıvandan ibarət
neytral zona yaradılması ideyasını
irelə sürdü. Haskel oktyabrın 24-də
polkovnik Edmund Dellini Amerikə
general-qubernatoru təyin etdi, lakin
Azərbaycan Xalq Cümhuriyyət
Hökumətinin və yerli əhalinin sənəd
nəticəsində bu niyyət baş tutmadı
(bax Naxçıvanda Amerika general
qubernatorluğu). Naxçıvanda, yalnız
Paris Sülh Konfransının (1919-20)
nümayəndəsi kimi fealiyyət
başlayan Delli az sonra, bütünlüklə
Amerika zabitləri isə, 1920-ci ilin
əvvəllərində Naxçıvanı tərk etdilər.
Amerika general-qubernatorluğunun

Naxçıvan şose yolunun çektirmesi iqtisadi əlaqələri genişləndirdi. 1864 ilde Tiflis-Naxçıvan teleqraf xətti istifadəyə verildi. Sosial-siyasi və mədəni həyatda da müəyyən dəyişikliklər baş verdi. 1837 ilde Naxçıvanda qəza məktəbi açılmışdı. Çar Rusiyası tərəfindən ermənilərin Naxçıvana köçürülməsi ilə yanaşı, ermənilərin azərbaycanlılara qarşı apardıqları soyqırım siyaseti qəzada ağır vəziyyət yaradı. Ermənilər 1905-06 illərdə Naxçıvan qəzasında yerli azərbaycanlılara qarşı dehşətli qırğınılar törendilər (bax Min doqquz yüz beşinci il soyqırımı). Neticədə, 1897 ilə müqayisədə Naxçıvanda azərbaycanlıların sayı 31279 nefər (34,6%) azalmışdı. Təbii artımı da nəzərə alınsa, erməni soyqırımı nəticəsində Naxçıvanda azərbaycanlıların sayı iki dəfə aşağı düşmüşdü. Rusiyada Müvəqqəti hökumət dövründə fəallasaq ermənilər, Oktyabr çevrilişindən (1917) Naxçıvan şəhərində erməni soyqırımı təşviq etdi. Naxçıvan şəhərində erməni soyqırımı təşviq etdi. Naxçıvan şəhərində erməni soyqırımı təşviq etdi.

soyqırınları (1917-20)]. Xüsus Zaqafqaziya komitəsi (1917, mart noyabr) və Zaqafqaziya komissarlığı (1917, noyabr - 1918, aprel) orqanları bu qırğıının qarşısını almadıqda feallıq göstərmedi. Türk ordusunun bölgeyə daxil olması Naxçıvanın həyatında müüm hadisə oldu. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin qurulması (1918, 28 may) dövlətin ərazi bütövlüyü uğrunda mübarizən gücləndirdi. Lakin Mudros barışığına (1918) əsasən, türk ordusunun Azərbaycanı, o cümlədən Naxçıvanın tərk etməsi vəziyyəti yenidən mürəkkəbələşdirdi. Bölge ehalişini qırğınlardan xilas etmək məqsədilə Naxçıvan - Şərur-Dərələyəz və Ordubad qəzalarını, həmçinin Sərdarabad, Uluxanlı, Vedibasar, Qəmərli, Mehri və b. əraziləri ehətə edən məhəlli - Araz-Azərbaycan Respublikası (1918, noyabr - 1919 mart) quruldu. Azərbaycanın Xalq Cümhuriyyəti Hökuməti bölgədə

Loru mahal

Azərbaycanın tarixi mahallalarından biri

Borçalı Rusiya tərəfindən işgal edildikdən sonra bu ərazidə Tiflis quberniyası daxilində Borçalı distansiyası yaradıldı. 1880-ci ildə Tiflis quberniyası daxilində Borçalı qəzası təşkil edilir və onun ən böyük nahiyəsi də Loru olur. Loru Borçalının dağlıq hissəsini təşkil etdiyindən ona Dağ Borçalısı da deyirlər. Bu ərazidə bir vaxtlar Loru şəhərinin mövcudluğu və həmin şəhərin 1236-cı ildə monqollar tərəfindən dağdırıldığı, XIV-XV əsrlərdə yenidən bərpa olunduğu, XV-XVIII əsrlərdə Osmanlı və İran hücumlarına məruz qaldığı vəzifələr.

1918-ci ildə erməni daşnak hökumətinin silahlı qüvvələri qəflətən hücum edərək Loru və Pəmbək mahalı ərazilərini işgal edir.

Ərəş qəzası - Gəncə guberniyasında inzibati
sistemi 1878 ilə

1919-cu ilin yanvarında Tiflisde keçirilən Ermənistan-Gürcüstan konfransında Borçalı qəzası (əslində Loru nahiyesi) neytral zona elan edilir. 1920-ci ilin sentyabrında türk qoşunlarının Gümrünü tutmasından narahat olan Gürcüstan hökuməti Loru neytral zonasına nəzarəti öz üzərinə götürür.

1921-ci ildə isə Gürcüstan və Ermənistan bolşevik hökumətləri arasında Lorunun Ermənistana verilməsi haqqında razılıq eldə edilir. 1922-ci il dekabrın 22-də Vorontsovka bölgəsi də Ermənistənin Loru-Pembək qəzasına qatıldı. Beleliklə Ermənistənin inzibati bölgüsündə Loru mahalı 4 rayon- Barana rayonu, Allahverdi rayonu, Cəlaloğlu rayonu və Vorontsovka rayonu şəklində öz əksini tapdı.

Arxiv

Ərəs qəzası

Statistika İdarəsi tərəfindən 1922 ilə nəşr olunan Azərbaycanın yaşayış məskənlərinin siyahısında qəzanın adı Ağdaş (keçmiş Ərəş), 1921 il kənd təsərrüfatı siyahıya almasının 15-ci buraxılışında isə, sadəcə olaraq, "Ərəş" kimi verilmişdir. 1929 ilə Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasının rayonlaşdırılması zamanı ləğv edilərək, Ağdaş rayonu təskil olunmuşdur.

ve Cavanşir qəzaları təşkil olundu. Sonralar Cəbrayıl qəzasına Azərbaycana qarşı işğalçılıq müharibəsində iştirak etmiş rus zabiti P.M.Karyaginin adı verildi. Qafqaz təqviminin (1917) məlumatına görə Yelizavetpol quberniyasında 4 şəhər (Gorus, Yelizavetpol, Nuxa, Şuşa) ve 8 qəza (Ərəş, Cavanşir, Yelizavetpol, Zəngəzur, Qazax, Karyagin, Nuxa, Şuşa) var.

Qafqaz və Zaqafqaziya diyarının idarəesinin dəy-işdirilməsi haqqında 1867-ci il 9 dekabr tarixli çar fərmanı əsasında Yelizavetpol quberniyası yaradılmışdı. Bakı quberniyasından Şuşa və Nuxa qəzaları, Tiflis quberniyasından Yelizavetpol qəzası, İrəvan quberniyasından ləğv edilmiş Ordubad qəzasının bir hissəsi onun tərkibinə daxil edildi, yeni Qazax və Zəngəzur qəzaları yaradıldı. 1873 ildə Yelizavetpol quberniyası tərkibində Ərəş, Cəbrayıl Karyaglin, Nuxa, Şuşa) var idi. Yelizavetpol quberniyasının ərazisi 38922,43 kv. verst idi. Quberniyada 1275,131 nəfər ehali yaşayırırdı, onların 1213,626 nəfəri yerli sakinlər, 61505 nəfər müvəqqəti yaşayanlar idi. Əhalinin 676377 nəfəri kişi 598754 nəfəri qadın idi. 156,044 nəfər (12,24%) şəhərlərdə, 1119,087 nəfər (87,76%) qəzalarda yaşayırırdı. Əhalinin etnik tərkibi beş idi: azərbaycanlılar 783065 nəfər (61,41%), ruslar 36957 (2,90%) ve s. Yelizavetpol quberniyasında quberniya

idarə sistemi mövcud idi. Quberniyani hərbi qubernator, 1872 ilin martından isə qubernator idarə edirdi. Xanların, bəylərin, ağaların əlində 440,7 min, kəndlilərin əlində 124,3 min desyatın torpaq vardı. Əhali müxtəlif kənd təsərrüfatı sahələri (taxılçılıq, ipəkçilik, üzümçülük, heyvandarlıq və s.), sənətkarlıq sənaye fəaliyyəti və ticarətlə məşğul olurdu. Quberniyada dağ-mədən və əlvən metallurgiya sənayesi müəssisələr (Yelizavetpol və Zəngəzur qazaları) yerləşirdi. İpəkçiliyin əsas mərkəzi (Nuxa qəzası) də burada idi. Azərbaycan pambığının xeyli hissəsi Yelizavetpol quberniyasının pam-biqətəmizləmə zavodlarında emal edilirdi. Üzümçülük və şərabçılıq inkişaf etmişdi. Birinci dünya müharibəsi (1914-18) quberniyanın iqtisadiyyatına ağır zərbə vurmusdu.

Arxiv

Əvvəli ötən sayımızda

Bunlar hər şəhərdə bir qımdatxana təşkil edirdilər. İlk dəfə Osmanlı şəhərlərində, sonra isə Rusiyanın ayrı-ayrı şəhərlərində belə qımdatxanalar yaratmağa başladılar. Bu qımdatxanalara bütün siniflərdən şəxs cəlb olunurdu: oxumuş cavanlar, sövdəgerlər, sənetkar və başqaları.

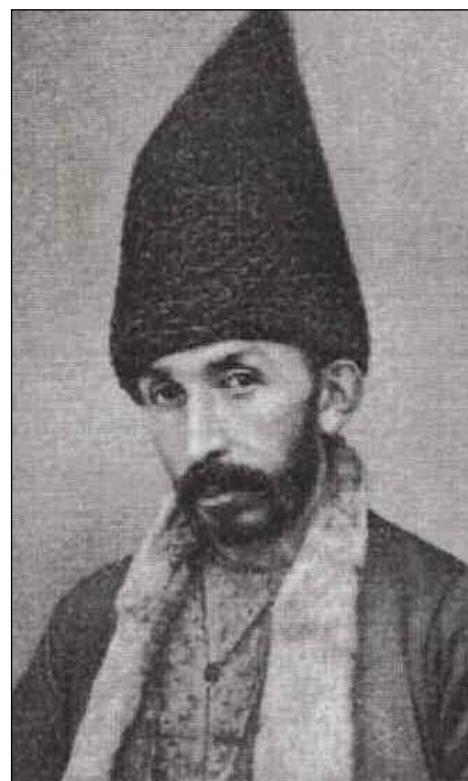
Bu qımdatların icmasının müşavirəsində bir qərar qəbul olundu ki, hər bir iş sahibi qımdatxanala pul verməlidir. Qımdatxanadan həmin qərara əsasən erməni iş sahiblərinə məktublar göndərib onların qımdatxanaya göstərilən məbləğdə pul göndərməsini tələb edirdilər. Erməni iş sahibi məktubun tələbinə əməl etmədikdə ona qımdatxanadan ikinci dəfə elannamə yazılırdı. Əgər yenə həmin şəxs pul verməkdən imtina edərdi, üçüncü dəfə onu hədələyirdilər. Bu dəfə də tələbə əməl etmədikdə qımdatlar həmin şəxsin öldürülməsi üçün bir və ya iki nəfər təyin edirdilər. Həmin şəxslər isə nəzərdə tutulmuş adamı öldürüb gizlənirdilər. Heç kəs bilmirdi ki, bu cinayəti kim etdi və hara getdi. Əgər

Beləliklə də, qımdatxanaların muzdlu qatilləri neçə-neçə günahsız ermənilərin və rusların ölümünə də bais olurdular.

ƏLAVƏ2 (2 Mətnə əlavələr haşıyə kimi göstərilir): Hicri 1321-ci (miladi 1903) ildə rus dövləti Qafqaz vilayətindəki kilsələrin əmlakını zəbt etmək isteyirdi. O vaxt bütün Qafqaz şəhərlərində olan erməni icmalarının başçıları toplaşıb rus dövlətinin niyyətinə qarşı durmaq və onun həyata keçirilməsinə mane olmaq qərarına gəldilər. Bunun nəticəsində dövlət tərəfindən erməni milliyətindən olan xeyli adamlar qətlə yetirildi. Bununla bərabər, bir çox erməni icmalarının tanınmış başçıları tutularaq Sibire göndərildi. Kilsələrin əmlakı isə zəbt olunub dövlət sərəncamına verildi.

ƏLAVƏ: Həmin göstərilən bu ildə şəhərlərdə çox nəhaq qanlar töküldü, xalqlar bir-birinə çox zülmlər etdilər. Bunun xoşagelməz təsiri hər tərəfi büründükə insanları xoş və rahat həyataqdan məhrum edirdi.

Xüsusən, Mancuriya torpağında rus tayfasından nə qədər insanların nəhaq qanları töküldü, gəmiləri dəni-

Mir Möhsün Nəvvab

Bu tarixdə İran vilayətinə xəstəlik düşüb, sayı həddi-hesaba gəlmeyen insanlar tələf oldular.

Ermənilər həmin müsəlman oğlunu tutub, döyə-döyə gətirib divanxanaya verirlər. Divanxanada oğlanın üstünü yoxladıqdan və dəfələrlə danışdırıldıqdan sonra zindana göndərirlər. Ermənilər divanxanada həmin oğlunu danışdırılan məmura rüşvət verib, razı saldıqdan sonra onu bir də divanxanaya gətirilib sorğu-sual edilməsini tələb etdilər. Onlar məmurun qarşısında belə şərt qoydular ki, oğlanı məmurun yanına erməni əsgərləri gətirsin. Elə ki oğlanı məmurun yanına gətirdilər, dedi ki, mən bütün həqiqətləri açıb danışmışam. Sən isə bunların hamisini yazdırın. İkinci dəfə buraya məni gətirməyə nə ehtiyac vardı? Məmur hırslınərək oğlanın boynuna yumruq vurub əmr etdi ki, onu həbsxanaya aparsınlar. Oğlan məmura yalvarıb xahiş etdi ki, onu erməni əsgərləri ilə göndərməsin. Çünkü onlar yolda məni öldürəcəklər. Məmur ona qulaq asmayıb, zindana aparmağı əmr etdi. Həmin İrəvan'dan olan erməni əsgərlər isə oğlanı çəkə-çəkə aparıb, bir dar küçədə yerə yıxıdalar və süngü ilə dəlik-deşik edib

1905-06-cı illərdə erməni-müsəlman davasında kürd xalqının rolü

caniləri bilən və tanıyan olsa da, cürət edib heç kəs deyə bilməzdi. Çünkü kimse canini ifşa etməyə cəhd göstərseydə, onun özü də qımdatxana quldurlarının sui-qəsdinə məruz qalardı.

Atası nalbənd olmuş Camqarov familyalı bir erməni Allah təbarek və təalanın iradəsilə tez bir zamanda milyonçu olur. Qımdatlar başqa varlı ermənilər kimi ona da kağızla müraciət edib qımdatxanaya 30 min manat verməsini tələb edirlər. O isə qımdatların tələbinə məhəl qoymayıb Moskvaya gedir. Bu zaman qımdatlar Moskvada yerləşən qımdatxanaya yazırlar ki, o bizim tələbimizə əməl etmədiyinə görə cəzasına çatdırılaraq qətlə yetirilsin.

Moskva qımdatxanasının başçıları özlərinin muzdlu qatillərinin arasında püşk ataraq Camqarovun öldürülməsi tapşırığını onlardan birinə həvalət etdilər. Həmin qatil Camqarovu Moskvada kilsənin qapısı yaxınlığında qətlə yetirdi.

zlərdə batırılıb məhv oldular, neçə-neçə şəhərlər və kəndlər xarabaliqlara çevrildi.

Bu günlərdə bəndeyi-aciz Nəvvab Mir Möhsün qardaşı Hacı Mirzə Abutalib xanı Tehranda Amas adlı öz nökəri yatdığı yerdə öldürüb, bacarıdıq qədər cəvahiratdan və nəqd puldan götürüb qaçıb. Amma bu cinayətdən qaça bilməyib, rus divanxanasının əlinə keçib.

ƏLAVƏ: Hicri 1322-ci (miladi 1904) il tarixdə, iyunun 16-da Moskva şəhərinə bir dolu yağdı ki, dolunun hər bir dənəsinin ağırlığı təxminən bir givənkəyə yaxın idi.

Ə L A V Ə: 1904-cü il iyulun 3-də rus padşahının oğlu oldu. Onun adını Aleksey qoydular.

1904-cü İLDƏ BAKIDA ERMƏNİLƏRLƏ MÜSƏLMANLAR ARASINDA BAŞ VERMİŞ MÜNAQİŞƏ

Əvvəla bunu bilmək lazımdır ki, İrəvan şəhərinin erməniləri çox kinli, ədavətli, təkəbbülü, xudpəsənd və xəmirləri fitne-fəsad ilə yoğrulmuş adamlardır. Hansı vilayətdə ki bunlar tapılır, mütləq orda bir ədavət və iğtişaş olacaq. Qafqaz vilayətlərində nə qədər iğtişaş və münaqışələr baş verirdi, onların birinci səbəbkəri İrəvan erməniləri olurdu.

Bir gün Bakıda olan İrəvan erməniləri şəhərdə iğtişaş salmağa cəhd göstərirlər. Belə ki, özünü hamidan qoçaq və igid hesab edən həmin ermənilərdən biri bir müsəlman öldürür. Ondan sonra lovğalanaraq hər yerdə özünü tərifləyir və gördüyü cinayətlə fəxr edirdi. Bir gün o, küçədə getdiyi yerdə 18 yaşlı Bakı camaatından gənc bir oğlan onun qarşısına çıxbı deyir:

— O erməni qoçağı sənsən?

Erməni cavab verir:

— Qoduq, mənəm!

Oğlan bu cavabı eşidən kimi tapançanı çıxarıb, erməninin bədənində üç güllə yeridərək öldürür.

oldurdular. Sonra isə məmura bildirdilər ki, qaçmaq istəyirdi, biz də öldürdük.

Əlavə: Karxana sahibi olan sabunçulu Ağa Rəzi adlı böyük bir şəxs faytonda küçə ilə gedərkən ermənilərin hücumuna məruz qalaraq öldürülmüşdü. Əhvalatdan xəbərdar olan Bakı əhli bundan çox təsirləndilər. Bundan əvvəl də ermənilər tərəfindən bir sıra cinayətlər törəndiyinə görə xalq arasında böyük iğtişaş baş verdi. Ermənilərin bu düşmənciliyinə artıq dözməyən camaat bazar-dükənləri bağlayaraq cavanlar tufeng-tapança ilə silahlanıb, üz qoydular erməni camaatının üstünə. Dükanda ələ düşəni dükanda, bazardakını bazaarda, küçədəkini küçədə öldürüb, iş-leş üstüne tökdülər.

Ardı var

Səhifəni hazırladı: Tahir Süleyman

KÜRDLƏR VƏ KÜRDÜSTAN

Kürtlərin coğrafiyası və yerləşməsi

(Əvvəli 527-ci sayımızda)

Nisbətən az yerlərdə kurdər, necə deyərlər «Kurd millətinin yerli sakinlərinə meşanına» çevriliblər. Belə hadisə ucqarlıarda yer alır. Çox hallarda isə kurdər qəbilələrə bölünməsi qalib. Əşirətlər iki təbəqəyə malikdir

1) Torpağı və nökərləri olan döyüşü ağalar

2) Yarımtəhkimli vəziyyətində olan əkinçilər 1.

Lakin bu vəziyyət ağa ilə qəbilə əlaqəsi, bəzən olduqca patriarxal, güclü və hətta həyəcanlandırcı qəbilə münasibətləri ilə məhdudlaşdır.

Bir çox yerlərdə güman edirlər ki, ağalar işgalçıdır, reiyetlər ise başqa irqdəndirlər. Həqiqətən demək lazımdır ki, «aşa» tipi həmişə o qədər əsilzadədir ki, onu rəiyətə qarışdırmaq mümkün deyil. Bu nəzəriyyənin tarixi düzgünlüyünü dəfələr müəyyən etmək lazım gelib. Məs, Qotur, Soma və s. yerlərdə sonralar gəlmış şakakılər köhnə sakinləri fəth etmişlər. Ümumiyyətə, kurd tipi o qədər müxtəlifdir ki, vahid antropoloji keyfiyyətə arxalanmaq çətindir. Kürdlər arasında girdəsifet erməni, semit əreb 4, ya da çox vaxt nestorian-xristian tipinə rast gəlmək olur. Ancaq Sülemani kimi başqa millətlərdən uzaq yaşadıqları yerdə olduqca nəcib, meğrur ümumluq tipi saxlanmışdır.

1) Bu iki axırıncıları hərdən «qoran» adlandırırlar. Beləliklə, bu sözün iki mənası var. 1) Əkinçilər təbəqəsi (hər yerdə yox) 2) Zohabdan Şərqiye yaşamış müəyyən qoran qəbiləsi. Romlinsonun izahına görə, qoran qəbiləsi 1639-cu ildə IV Sultan Muradın Diyarbəkrədə gətirdiyi bacilan kurdərlərin qəribi Zohabdan sixişdirilmiş kəlhor kurdərindən törəməsidir. Kəlhordan xüsusi ayrılan qoran dialekti bu fikirə ziddiyət təşkil edir.

2) Fars sərhəd nahiyyələrinin işğalı zamanı türklər rəiyətərin vəziyyətini yaxşılaşdırmaq istədilər, ancaq mən özüm dəfələrlə bu sununların «bizim daha ağamız qalmadı» deyən qəmli nidalanını eşitdim. Türkər ağaların hakimiyyətini parçalamaq isteyirdilər.

3) Bu vaxtacan kurdər ölçülümsə ilə az məşgül olunub. Ədəbiyyat bax. A.A.vanovskinin «Yezidilər» məqaləsi. Russkiy Antropoloqicheskiy jurnal, 1900, №3.

4) Bir çox kurd qəbilələri, xüsusiilə onlarla başçılıq edən ailələr arasında belə bir etiqad var ki, onlar kurdlaşmış ərəblərdir.

Erməni yazılıcısı Abovyan onu belə təsvir edir

«Kürdü ilk baxışdan cesaretti, təmkinli, yaraşılıq qaməti, eyni zamanda nəhəng boyu, geniş sinesi, pəhləvançınlığı, özündən asılı olmayaq qorxu aşılımayaq hissələ fərqləndirmək olar. Bundan başqa, böyük, odlu gözləri, qalın qaşları, hündür alnı, uzun əyri qartal burnu, mətin yeri, bir sözlə, qədim qəhrəmanlara xas bütün xüsusiyyətlər kürdü fərqləndirən cəhətlərdir.»

Xatırlatmaq olar ki, kürlər ən qəribi Iranlılardır. Lurlarla birlikdə hind-Avropa xalqları arasında qalmış yegana köçərilərdir.

IV

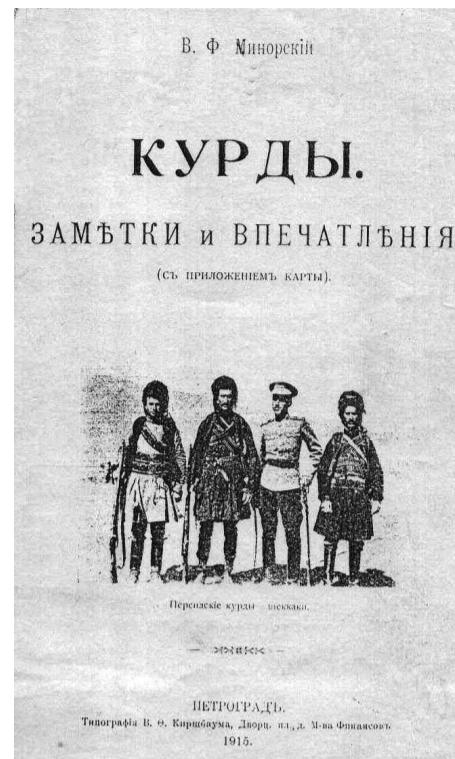
Dil, ədəbiyyat, yazı.

Kurdərin dili, məlum olduğu kimi fars, əfqan, beluç, osetin və bəzi qədim və müasir lehcələr daxil olan İran dilleri qrupuna aiddir. Kurd dili «korlanmış fars dili» deyil, xüsusi fonetik qanunları və xüsusi sintaksiyi olan tamamile müstəqil dildir. Kurd dilinin fars dilinə aidliyi serb dilinin rus dilinə, ya da daha doğrusu, İsvəçər dəfələrinin ladin dilinin İtalya dilinə aid olduğu kimidir. Fars dilinin əcdadi məlumdur: bu, orta fars (pəhləvi) və qədim fars dilinin mixi yazılarıdır. Ancaq kurd dili nə ona, nə buna aiddir. O, hətta atəşpərestlərin müqəddəs kitabı «Avesta»nın yazılılığı qədim İranın ikinci dili ilə də bilavasitə əlaqədə deyil.

Güman edilmişdir ki, kurd dili İranın bir

çox müasir lehcələri kimi Midyanın yox olmuş dilinin, başqa sözlə, qədim İrandan qabaq olmuş İran monarxiyasının bir çox elementlərini canına çekmişdir.

1) Əlbəttə, kurdərin iranlılığı ancaq dili

münasibətdə sübut oluna bilər. Yad təsirərin kiçik bir izinin onların qanında olmasına izah etmək mümkün deyil. N.Y. Marrin «Bir daha Çelebi sözü haqqında», Zap. Vost. Arx. Obs., t.XX, 1910, məqaləsində kurdərin tipi, möşəti, tarixi və Qabaq Asyanın başqa xalqları arasında onların mədeni rolü haqqında çox maraqlı sitat və məlumatlar toplanmışdır.

2) Amma Çin Türküstənində çoxlu sayda yeni orta fars mətnlərinin tapılması ilə əlaqədar olaraq qəbul olunmuş anlayışlar indi əhəmiyyətli dərəcədə yenidən qiyəmətləndirməyə məruz qalır. Məlum olur ki, orta fars dilində ciddi fərqlənen ayrı-ayrı lehcələr varmış. O Mann (Kurdisch-persische Forschungen 1, 1909) müasir qəribi İran dillərində bununla çox şeyi izah edir.

Kurd dili çoxlu lehcələrə bölünür. 1. Cənub – Kirmanşah, sənən və 2. Şərqi – Süleymaniyyə və Souq-bulaq. 3. Kürdüstənindən az qala bütün əsas ərazisini əhatə edən qərb lehcəsi.

Həm Şərqi, həm də Qərb kurdəri öz dili «Kırmancı» adlandırır. Şərqi lehcəsində az Adam danışır, ancaq o düzgünlüyü, ahəngdarlığı və saflılığı ilə seçilir. Şərqi və Qərb lehcələrini fərqləndirən əsas səciyyəvi xüsusiyyət 1şəxs (tək) əvəzliyidir. Şərqdə «mən nazanım» (mən bilmirəm), Qərbə «Əz nazanım» deyilir. Hər iki formanın hətta slavyan kökü ilə oxşarlığı aydın.

Kurdərin külli miqdarda nağıl, əfsanə və nəgmələrdən ibarət zəngin xalq ədəbiyyatı vardır. Epik dastanları da mövcuddur. Bu dastanlardan biri olmuş hadisəyə, yəni İran şahı şah Abbasın Dım-dım3 qalanının mühasirəsinə həsr olunmuş və xalq arasında çox sevilən bir dastandır. Nəhayət, kurdərin özünün də gah sadə, gah qafiyəli nəşrlə bütün Kürdəstan boyu nağıl olunan «Məm və Zin» adlı əsl dastanı vardır. Məm və Zin bir-birini sevir, ancaq Məm ictimai mənşeyinə görə sevgilisine bərabər deyil. Gənclərin məhəbbətindən Zinin qardaşı olan Botan hökmədarına xəbər çatdırılar. O, Məmin bu hərəkətindən bərk qəzəblənib onu zindana saldırır. Məm zindanda xəstələnir və hökmədar zülmünün xalq hərəkatına səbəb olacağından qorxub, onların evlənmələrinə razılıq verir, ancaq çox gedcedir. Məm ona şad xəbər gətirən Zinin qolları arasında dünyasını dəyişir. Zin də onun ölümünə dözmür və ölümündən qabaq qardaşından tələb edir ki, onun yası Məmlə toyu kimi təşkil olunsun.

1) Bu vaxtacan (heç olmasa Türkiye kurdərinin lehcəsinə münasibətdə) prof. O.Mannın klassifikasiyası aydınlaşmayıb. Praktik məqsədlər üçün konsul Jabanın göstərişləri öz əhəmiyyətini saxlayır. (Lerxin məqaləsində gətirilmiş Melanges Asia-tiques, S.Psb., 1859, t.III. 242-255); O, lehcələri pebengü (Ərzrum, Bitlis, Bayazid, Kars, Urmiya), Həkari (Bohtan, Diyarbəkr, Amadiya, Herki qəbilesi), Suri (bilbaslar, Süleymaniyyə, Mukri, Zaza) və nəhayət Hopmeki (zaza).

2) Mukri lehcəsi (souq-bulaq) mövcud kurd lehcələri arasında məlum dərəcədə klassik hesab oluna bilər. Bu, O.Mann tərəfindən daha müfəssəl öyrənilib.

3) Urmıyanan cənuba, Baranduz çayı yaxınlığında.

Zin Məmin yanında basdırılır. Sevgililərin qəbrindən bir-birinə sarılmış qızılıqlı kolları çıxır. Bu, onların məhəbbətinin ölümündən güclü olduğunu göstərir. 1

Kurdərin yazılı poeziyası da çox genişdir. Əlbəttə, onların şairlərinin əsərləri müsəlman poeziyasının ən yaxşı nümunələrinə aid deyil, ancaq ola bilsin ki, kurd dili az öyrənilməsi bu əsərlərin oxunmasına və qiymətləndirilməsinə mane olmuşdur. Səkkiz qədim şairin 2 adı məlumdur ki, onlardan ən birincisinin XI əsrde yaşadığı ehtimal olunur. Hələlik onlardan ancaq birinin – Molla Cizirinin əsərlərinin 1904-cü ildə Almaniyada M.Hartman tərəfindən fotosu rətə çıxarılib. Ancaq tərcümə üçün bir mütekəssis tapılmayıb. Ən yeni dövrə kurd şairlerinin əsas məskəni ehtimal ki, çox populyar kurd şairi Nalının də yaşadığı Süleymani idı.

Kurd şirindən iki kiçik nümunə

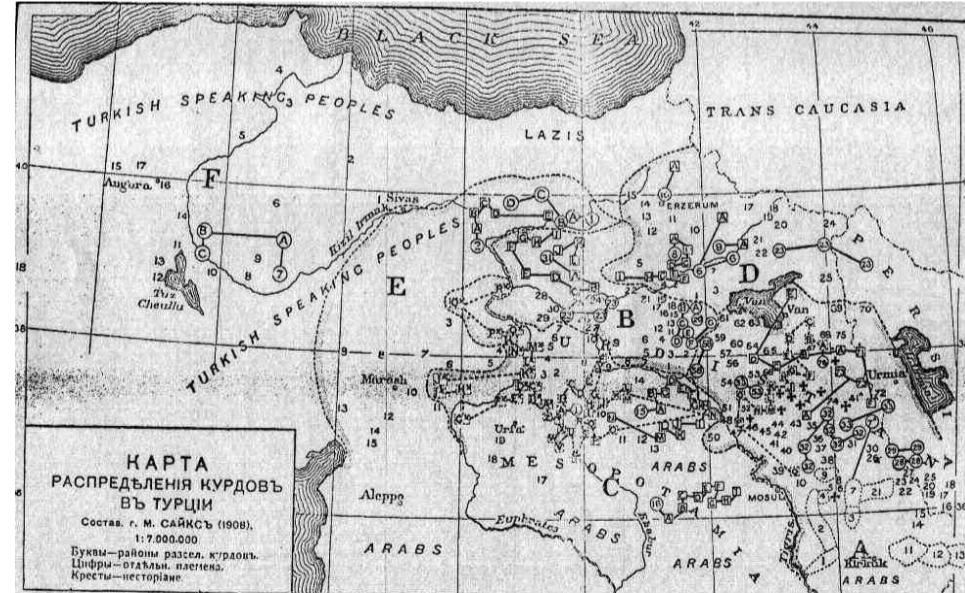
Pərişan saçlarını mən ciyinlərinə dağıtmışam, Sən onlara mən aşıqi tora salmışam.

Necə ağlamayım ki, yüz dəfə üzərimi qırısan,

Əgər qəbüzparça olubsa, şərab necə dağılmışın?

II

Mən lüt bir yoxsulam, ancaq Allah görük, sənin gözəlliyyini görməyə necə can atı-

ram,

Yetim ona görə günəşə can atır ki, köynəyi onu isitmır. 3

Bu da xalis xalq şerindən parçalar

1

«Ah, Leyla Eşana, dağlar ucadır, səni görmürəm,

Əllərimlə səni oxşayardım.

Dünyada sənə bənzəri yoxdur,

14 simli (telli) bir təmbur düzəldərəm

O tellər mənim əzablarından yaranacaq,

Mən o təmburu sərçənin sümüklərindən düzəldəcəm.»

1) Bu, Əhməd Xani poeması əsasında A.Jabanın variantıdır. Diger verisiyalarda məs, Mərvivanda Mann tərəfindən yazılmış variantda, hadisələr bizim dövrümüzə yaxınlaşdırılır və ifadəyə realist xarakter verir.

2) Bax. Notices recits Konrdes par.

A.Yava, konsul de Russie a Ereroim, S.Rsb.180, 7-11

3) Hər iki parçanı mənim üçün bir Soyuç-bulaqlı kurd yazmışdı. Gərək ki, onların müəllifi Nalindir.

Telləri sevgilimin qırıv saçlarından çəkəcəm,

Ah, Leyla Eşana, Sən mənim sən, mənim qəlbimdəsən.

Sən təzəcə açılmış çicəksən.

Sənə və mənə valideynlərinin yazığı gəlsin.

II

Mənə yasin oxuyanda

Qoy başım üstə Leyla dayansın.

Və məndən soruşsun ay şirin canım, haran ağrırı1.

Qoy sərt tənqidilər Puşkinin bir Qaf-qaz mahnisi haqqında rəyini təkrar edib kurd ədəbiyyatından verdiyimiz bu parçaları pis halda «bəzi poetik üstünlüklerden məhrum olmayan Şərqi mənasızlığı» adlandırılsın. Ancaq ayındır ki, kurd xalq ədəbiyyatı bu yaxınlarda bəzi qəzetlərdə «Kurd himni» adı altında çap olunan kobud, ədəbsiz cəfəngiyata bənzəmir. Demək lazımdır ki, Cənubi Kürdəstanda, başlıca olaraq İran Kürdəstənində ədəbi dil rolunu qoran dialekti oynayır. Çətin ki, bu dialekt sözün əsl mənasında kurd lehcələrinə Aid olub inkişaf etmiş ədəbiyyatı malik olsun. Məşhur Şərqi əfsaneləri «Leyli və Məcnun», «Xosrov və Şirin», «Xurşud-Xavər» və b. qorəniçi çevrilib. Hələ keçən əsrin əvvəlində onların əlyazmaları ingilis səyyahı Rich 3 tərəfindən aparılıb və hal-hazırda Britaniya muzeyində saxlanır. Mən həmçinin 1914-cü ildə Zohab rayonunda bunların və başqa poemaların əlyazmalarını əldə etdim.

«Kürdəstan» adlı ilk kurd qəzeti 1898-ci ildə Qahirədə nəşrə başlamış, sonra isə Cenevəyə keçmişdir. Qəzetiň nəşri Bədər xanın oğlanlarından biri olan Əbdürəhman bəy ididi. İkinci qəzet türk inqilabından sonra

Seyx Əbdül Qadir tərəfindən nəşrə başladı, ancaq tezliklə bağlıdır. Nəhayət, 1923-cü ildə tələbə və jurnalist kurd gənclərindən ibarət bir qrup «hivay kurd» (Kürdün ümidi) adlı cəmiyyət yaratdı və bu cəmiyyət aylıq «roja kurd» (kürdün günü) 4 məcmüsini çap etməyə başladı.

1) O.Mannın külliyyatından (mukri lehcəsi). Üç sətrlik bele mahniların quruluşu və səciyyəsi İspan xalq lirikasını çox xatırladır.)

2) Beləliklə, əslində kurd lehcələrindən başqa, Zaza və qoran lehcələrini də yadda saxlamaq lazımdı. Bu lehcələrdə danışanlar eyni zamanda kürdəcə danışırlar

Qubadlı - Azərbaycanda rayon. Respublikanın cənub-qərbində (Qarabağ) yerləşir. Rayonun sahəsi 826 km², əhalisi isə 31300 nəfərdir. İnzibati mərkəzi Qubadlıdır. Qubadlı rayonu şimaldan Laçın rayonu, cənubdan Zəngilan rayonu, şərqdən Xocavənd və Cəbrayıllı rayonları, qərbdən Ermənistan Respublikası ilə həmsərhəddir. Rayonun çox gözəl təbiəti var. Qubadlının ərazisindən Azərbaycanın ən bolsulu çayları axır.

Ən əhəmiyyətli kəndləri Mahmudlu, Xəndək, Xanlıq, Muradxanlı, Yuxarı Mollu kəndləridir.

İqtisadi rayon: Qarabağ

Ərazi: 826 (km²)

Əhali: 31 300

Əhali sıxlığı: (nəfər/km²)

Nəqliyyat vasitəsi kodu: 39

Telefon kodu: 133

Poçt kodu (Mərkəzi PŞ): AZ 3900

Qubadlı rayonu 31 avqust 1993-cü il tairixində qəsəbkar Ermənistan Respublikası tərəfindən işğal olunub.

Qubadlı rayonu 1933-cü ildə Qubadlı kəndinin əsasında təşkil olunmuşdur. 1963-cü ildə ləğv edilərək ərazisi Zəngilan rayon ilə birləşdirilmişdir. 1964-cü ildə yenidən müstəqil rayon olmuşdur.

802 km² ərazisi olan bu dağ rayonunun mərkəzi Qubadlı şəhəridir.

Bakıdan 401 km-lük məsafədə yerləşən Qubadlı rayonunun Ermənistanla 120, Dağlıq Qarabağın Hadrut rayonu hal-hazırda bu inzibati rayon ləğv olunub) ilə 42 km-lük sərhəd zolağı vardi. Eyni zamanda Laçın, Cəbrayıllı və Zəngilan rayonları ilə həmsərhəd olan Qubadlının iqtisadiyyatının əsasını işgala qədər taxılçılıq, heyvandarlıq, tütünçülük, baramaçılıq və üzümçülük təşkil etmişdir. 31 süd-əmətə fermasi mövcud olmuşdur ki, onun da 27-si tam mexanikləşdirilmiş vəziyyətdə idi. Rayonda 2 üzümün ilkin emalı zavodu fəaliyyət göstərirdi. Süd-əmətə fermalarının məhsulları Yağ-pendir zavodunda emal olunurdu.

Tam gücü ilə işləyən asfalt zavodu tekce Qubadlıya deyil, eyni zamanda qonşu rayonlara da xidmet edirdi. İnkubator-quşçuluq fabriki və balıqyetiştirmə vətəgesi rayon əhalisini et və balıq məhsullarıyla təmin edirdi. Daş karxanası və mərmer sexi əhalinin tələbatını əsaslı şəkildə ödəyirdi. Azərbaycan "Neftqazavtomat" təcrübə zavodunun rayonda yaradılmış filialında son tamamlama işləri gedirdi. Ümumiyyətlə, Qubadlı rayonunda 62 idarə və müəssisə fəaliyyət göstərirdi.

Kənd/qəsəbələri: Abdalanlı, Alaqrışaq, Armudluq, Aşağı Cibikli, Aşağı Xocamsallı, Aşağı Mollu, Bala Həsənli, Bala Soltanlı, Ballıqaya, Başarat, Bəxtiyarlı, Boynaker, Cılfır, Çardaxlı, Çaytumas, Çərəli, Diləli Müskənli, Deşdahat, Dəmirçilər, Dondarlı, Dovudlu, Eyvazlı, Əbilcə, Əfəndilər, Əliqulu Uşağı, Əyin, Fərcan, Goyərabas, Goyərcik, Göyyal, Gürcülü, Hal, Hat, Həkerli, Həmzəli, Hərtiz, Hüseynuşağı, Xallava, Xanlıq, Xələc, Xəndək, Xidrlı, Xocahan, Xoçik, İşiqli, K.Mahruzlu, Kavdadıq, Qaracallı, Qarağac, Qaraimanlı, Qarakışılər, Qaraqoyunu, Qaralar, Qayalı, Qədili, Qəziyan, Qılıcan, Qiylaslı, Qundanlı, Ləpəxeyranlı, Mahmudlu, Mahruzlu, Mehrili, Məlikəhmədli, Məmər, Mərdanlı, Məzrə, Milallı, Mirlər, Mollaburan, Mollalı, Muğanlı, Muradxanlı, Novlu, Padar, Poladlı, Sariyataq, Saray, Saldaş, Seləli, Seytas, Tarovlu, Tatar, Teymur Müskənli, Tinli, Yuxarı Cibikli, Yuxarı Xocamsallı, Yuxarı Mollu, Yusifbəyli, Ulaşlı, Zilanlı, Zor

Rayonun səthi, əsasən, dağlıqdır. Ərazisi Qarabağ silsiləsinin cənub-qərb (Topağac dağı-2010 m, Pirdağ-1316 m), Bərgüşad silsiləsinin şərq (Qartız dağı- 1277 m) və Qarabağ yaylasının cənub-şərq (Qurbantəpə dağı - 1075 m) hissəsinə daxildir. Qarabağ yaylasının cənub-şərq qurtaracağı olan Yazı düzü (Bazarçay və Həkəri çayı arasında) ərazidə 450 m-dək alçalar.

Ərazidə Qarabağ silsiləsi maili və dalgalı ince düzüne keçir.

Yura-Antropogen çöküntüləri yayılmışdır. Əqiq yatağı var. İqlimi əsasən mülayim isti və quru subtropikdir. Orta temperatur yanvarda düzən yerlərdə 1 dərəcədən dağlıq yerlərdə -4 dərəcəyə qədər, iyulda müvafiq olaraq 26 və 14 dərəcədir.

İllik yağıntı 400-600 mm-dir. Çayları Bazarçay, Həkəri və onların qollarıdır (Kicik Hekəri, Meydandərəsi və s); bunlardan suvarmadan istifadə edilir. Rayonda, əsasən, qəhvəyi dağ-meşə torpaqları yayılmışdır. Əsas bitki örtüyü kollu və seyrek meşəli çəmənlərdir. Dağ meşələri (fistiq, palid, vələs və s.) var.

Meşələrin sahəsi 13,2 min hektardır. Heyvanları ayı, canavar, vaşaq, tülkü, boz dovşan, süleysin, oxlu kirpi və s. dir.

Quşlardan boz kəkklik, turac, qırqovul, göyərçin və s. var. Rayonda Qubadlı yasaqlığı təşkil edilib.

ELM ADAMLARI

1.Əli Əmiraslanov-SSRİ Elmlər Akademiyasının ilk azərbaycanlı-müxbir üzvü.

2.Əsgər Abdullayev-Azərbaycan Akademiyasının müxbir

üzvü.

- 3.Kamran Hüseyinov-Tarix elmləri doktoru.
- 4.Həbib Şirinov-Iqtisad elmləri doktoru.
- 5.Mədəd Allahverdiyev- İqtisad elmləri doktoru.
- 6.Xanlar Şirinov-Fizika Elmləri doktoru.
- 7.Edil Eyvazov-Fizika -riyaziyyat elmləri doktoru.
- 8.Gürşad Hüseyinov -Tibb elmləri doktoru.
- 9.Ishaq Məmmədov- Tarix elmləri doktoru.
- 10.Əliheydər Həşimov – Pedoqoji elmlər doktoru.
- 11.Canbaxış Aslanov – Tibb elmləri doktoru Nyu-York Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü.
- 12.Həsi Abdullayev – Tarix elmləri doktoru.

tanınmış ictimai və dövlət xadimləri

- 1.Çingiz İbrahim
- 2.Möhbəli Əmiraslanov
- 3.Məmməd İsgəndərov
- 4.Əli İbrahimov
- 5.Nəzər Heydərov
- 6.Valeh Bərsadlı
- 7.Kamran Hüseyinov
8. Mirağa Əliyev
- 9.Zəhra Kərimova
- 10.Əli Əmiraslanov

QUBADLI RAYONU HAQQINDA

- 13.Bəhram Yusifzadə- Fizika -riyaziyyat elmləri doktoru.
- 14.Hüseyn Allahverdiyev -Kimya elmləri doktoru.
- 15.Rüstəm Qəhrəmanov -Tarix elmləri doktoru.
- 16.Qasim Qasimzadə -Filiologiya elmləri doktoru.
- 17.Mahire Əliyeva - Fizika elmləri doktoru.
- 18.Zahid Quliyev -Dilçilik elmləri doktoru.
- 19.Rafiq Yusif oğlu (Əliyev) - Filiologiya elmləri doktoru.
- 20 İlham Şahmuradov -Elmlər doktoru.
- 21.Məmmədəli Salayev - Kibernetika elmləri doktoru.
22. Həsən Sadiqov Felsefə elmlər doktoru.
23. Həqiqət Aslanov Tarix elmlər doktoru
- 24.Hicran Hüseyinova – Siyasi elmlər doktoru
- 27.Ibadov Sabir İqtisad elmləri doktoru
28. Sərdar Hacıyev Kimya elmləri doktoru
29. Arif Şamo Geolojiya, minreolojiya elmlər doktoru

ELMLƏR NAMİZƏDLƏRİ

- 1.Əhliman Axundov – Filiologiya elmlər namizədi.
- 2.Məmməd Cabbarov – Tibb elmlər namizədi.
- 3.Muratxan Cahangirov-Dilçilik elmlər namizədi.
- 4.Baxış Hüseyinov - Tibb elmlər namizədi.
- 5.Mirağa Əliyev – Fəlsəfə elmlər namizədi.
- 6.Mehdi Əliyev – İqtisad elmlər namizədi.
- 7.Bəşir Fərəcov – Fəlsəfə elmlər namizədi.
- 8.Zakir Əsdov – Kimya elmlər namizədi.
9. Sabir Abdullayev - Texniki elmlər namizədi.
- 10.Şamxal İsmayılov – Texnika elmlər namizədi.
- 11.Hüsü Quliyev – İqtisad elmlər namizədi.
- 12.Təhmasib İsmayılov – Kimya elmlər namizədi.
- 13.Şamo Rəhimov – Geolojiya, minreolojiya elmlər namizədi.
- 14.Kamal Şirinov – Riyaziyyat elmlər namizədi.
- 15.Mübariz Hümətəliyev - Riyaziyyat elmlər namizədi.
- 16.Mübariz Xəlilov – Riyaziyyat elmlər namizədi.
- 17.Kamil Zeynalov - İqtisad elmlər namizədi.
- 18.Varoşlı Rüstəmov - Pedoqoji elmlər namizədi.
- 19.Rövşən Səlimov – Tibb elmlər namizədi.
- 20.Surxay Səferov – Biologiya elmləri namizədi.
- 21.Eminova Ziyafet – Tarix elmlər namizədi.
- 22.Məmmədova Sevinc – Filiologiya elmlər namizədi.
- 22.Möhübbət Həşimov - Filiologiya elmlər namizədi.
- 23.Hacı Həsənov Tarix elmlər namizədi
- 24.Cabir Quliyev Hüquq elmlər namizədi
- 25.Məhəmmədəli Allahverdiyev Baytarlıq elmlər namizədi
- 26.Hüseynov İnayət İqtisad elmlər namizədi
- 27.Nəzərov Müslüm Pedoqoji elmlər namizədi.
28. Cəfərov Qüdret Filologiya elmlər namizədi.
- 29.Qafarov İşəlləh Sosiologiya elmlər namizədi.
- 30.Nəriman Qasimzadə Fəlsəfə elmlər namizədi
- 31.Cabbarov Mamed Tibb elmlər namizədi
- 32.Quliyev Fərəməz Tibb elmlər namizədi
- 33.Mürsəlova Qiyomat Tibb elmlər namizədi

11.Marlen Məhərrəmov

tanınmış yazıçı və şairlər

1. Süleyman Rəhimov – xalq yazıçısı.

2. Əli Vəliyev – Xalq yazıçısı.

3. Qasim Qasimzadə -şair, alim

4. Əli İldirimoğlu yazıçı

5. Rafiq Yusifoğlu - şair, alim

6. Eldar Baxış - şair

7. Taryel Cahangirov – şair

8. Əli-Ağa Aslan - şair.

Polkovnik Leytenantlar

1. Bərxudarov Mais

2. Məhərrəmov İdris n sayılı biriqadanın komandiri

GENERALLARIMIZ

1. Hüseyn Quliyev

2. Arif Heydərov

3. Nizami Təhməzov

4. Valeh Bərgüşadlı

5. Tahir Əliyev

Əməkdar Mədəniyyət işçisi

1. Fəxrəddin Hüseyinov.

Qubadlının Muradxanlı kəndindəki V əsre aid Qalalı, Əliquluşağı kəndindəki Goy Qala abidələri, XIV əsre aid Yazı Düzündəki Cavanşir türbəsi, Dəmirçilər kəndindəki iki türbə, XVII əsre aid Gürcülü kəndində olan türbə, XVIII əsre aid Xocamsaxlı kəndində olan türbə ondan xəbər verir ki, Qubadlıda qədim dövrlərdən elm mədəniyyət mərkəzləri və ibadət edənlər olub.

İşgala qədər Qubadlı rayonunda 21 orta, 15 səkkizillik, 15 ibtidai məktəb fəaliyyət göstərirdi. Bundan əlavə bir əyani-qayıb, bir orta texniki peşə və iki musiqi məktəbi də gənc nəslin təlim-tərbiyəsində xüsusi rol oynayırdı.

Qubadlıda 111 mədəni-maarrif müəssisəsi, o cümlədən 60 kitabxana, 10 mədəniyyət evi və 28 klub xalqa xidmət edirdi. 6 avtoklub fəaliyyət göstərirdi.

23 kino qurğusundan istifadə olunurdu. 125 ticarət, 96 iaşə obyekti qubadlılırlara mədəni xidmet göstərirdi. 25 mösət xidməti müəssisəsi tam gücüyle işleyirdi.

Qubadlı rayonunda 21 rabitə müəssisəsi var idi. 8 avtomat stansiyası quraşdırılmışdı. 1950 nömrəlik həmin stansiyalar gecə-gündüz xalqın xidmətində dururdı.

Rayonun 33 sehiyyə müəssisəsində 56 həkim və 511 orta tibb işçisi fealiyyət göstərirdi. 4 xəstəxana, 5 həkim ambulatoriyası, 54 feldşer-mama mentəqəsi, 4 aptek ehəlinin sağlamlığı keşiyində dururdı.

Qubadlı rayon Tarix-dişərşunaslıq muzeyində 5 mindən çox nadir eksponat toplanmışdı.

Qubadlının işğalı zamanı ermənilər 5 mindən çox nadir eksponat saxlanılan Qubadlı tarix-dişərşunaslıq muzeyini də talan ediblər.

4-cü əsre aid "Gavur dərəsi"ndəki ibadətgah, 5-ci əsre aid "Qalalı" və "Göyqala" abidələri, 14-cü əsrə təkilişmiş "Dəmirçilər" Türbəsi, Hacı Bədəl körpüsü, Laləzar körpüsü, eləcə də Əyin, Yusifbəyli, Seytas, Qarağac, Xocamsaxlı kəndlərindəki digər tarixi abidələr hazırda işğal altındadır.

Məktəbəqədər müəssisələrin sayı 7 idi. Bu təlim-tərbiyə və təhsil müəssisələrində 1280 nəfər müəllim çalışır. Onlardan 925 nəfəri ali təhsilli

Şüar: Bir kərə yüksələn bayraq bir daha enməz!

ADR-in rəsmi xəritəsi
Paytaxt Bakı
Dil(lər) Azərbaycan dili
Pul vahidi Manat
Sahəsi 139 831 km²
Əhalisi təxm. 2 000 000
İdarəetmə forması Parlament respublikası

Milli Şuranın sədri - 1918
Məmməd Əmin Rəsulzadə
Baş nazir - 1918 - 1919
Fətəli Xan Xoyski - 1919 - 1920
Nəsib bəy Yusifbəyli

Varislik
← Zaqafqaziya Demokratik Federativ Respublikası
← Rusiya İmperiyası
Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikası →
Zaqafqaziya Sosialist Federativ Sovet Respublikası

Azərbaycan Demokratik Respublikası (Azərbaycan Xalq Cumhuriyyəti) - Yaxın Şərqdə ilk demokratik dövlət. ADR 27 may 1918-ci ildə Tiflis şəhərində Azərbaycan Milli Şurası tərəfindən bəyan edilmişdir. İrəvan şəhəri və quberniya əraziləri güzəştə gedildikdən sonra 1918-ci il mayın 28-də özünün müstəqilliyini elan edən Azərbaycan Xalq Cumhuriyyətinin ərazisi 99908,86 km² təşkil edirdi. 13983,1 km² ərazi isə mübahisəli ərazi kimi qəbul olunaraq gələcək danışıqlar prosesində həll olunması nəzərdə tutulmuşdu.

İnzibati-ərazi vahidləri
Ermənistana güzəşt edilən İrəvan quberniyasının ərazisi 8913,17 km² (ərazisi - Yeni-Beyazid qəzası, İrəvan qəzasının 3/5-i, Eçmiədzin qəzasının 1/4-i, Aleksandropol qəzasının 1/4-i daxil idi ; əhalisi 321 min nəfər olmuşdur ki, bunun da 230 min erməni , 80 min müsəlman , 5 min yezidi kürd və 6 mindigər millətlər) təşkil edirdi. Edilən güzəştən sonra ermənilər Azərbaycanın Naxçıvan, Zəngəzur və Dağlıq Qarabağ ərazilərinin Ermənistana birləşdirilməsi iddiası ilə çıxış etdiler. Lakin 1918-1920-ci illərdə İrəvan quberniyasından başqa əraziləri əle keçirə bilməyən ermənilər 1920-ci il aprelin 28-də, Azərbaycan Sovet Rusiyası tərəfindən işgal edildikdən sonra bolşeviklərin himayəsi ilə yeni ərazilərlə əldə etməyə nail oldular.

30 may 1918 - Azərbaycan Xalq Cumhuriyyətinin yaranması haqqında dünya dövlətlərinə radioteleqramlar göndərilib. Dünyanın aparıcı dövlətlərinin xarici işlər nazirlikləri Azərbaycanda müstəqil respublikanın yaradılması haqqında informasiya aldılar. Radioteleqramlar İstanbul, Berlin, Vyanaya, Parise, Londona, Romaya, Vaşinqtona, Sofiyaya, Buxarestə, Tehrana, Madride, Moskvaya, Stokholma, Tokioya və digər paytaxtlara göndərilmişdi.

Bakı şəhəri Stepan Saumyanın başçılığı altında Bolşevik Bakı Soveti və Daşnak silahlı dəstələrinin nəzarətində

olduğu üçün, Azərbaycan höküməti müvəqqəti olaraq Gence şəhərində yerleşmişdir.

4 iyun 1918 - Batumda aparılan danışıqların yekunu olaraq Xalq Cumhuriyyəti ilə Osmanlı arasında "Sühl və dostluq haqqında" müqavilə imzalanıb. Müqaviləni Azərbaycan tərəfdən Milli Şuranın sədri M.Rəsulzadə və xarici işlər naziri M.Hacinski , Osmanlı tərəfdən ədliyyə naziri Xəlil bəy və Qafqaz cəbhəsinin komandanı Vahib paşa imzalamışdır. Bu müqavilə ile Xalq Cumhuriyyəti birinci olaraq Osmanlı tərəfindən tanınır. Müqavilədə Osmanlı dövləti Xalq Cumhuriyyətinə hərbi yardım göstərmək barədə öhdəlik götürür.

17 iyun 1918 - Gəncədə ilk iclasını keçirən Azərbaycan Milli Şurası ölkədə yaranmış ağır vəziyyəti nəzəre alaraq öz fealiyyətini dayandırmaq və yeni parlament (Müəssisler Məclisi) çağırılanadək bütün hakimiyəti (qanunvericilik və icra) Nazirlər Şurasına vermək barədə qərar qəbul edib. Bu Nuru paşanın tələbi idi. Həmin gün Fətəli xan Xoyskinin başçılıq etdiyi Nazirlər Şurası istəfa verib və onun rəhbərliyi ilə ikinci hökumət qurulub.

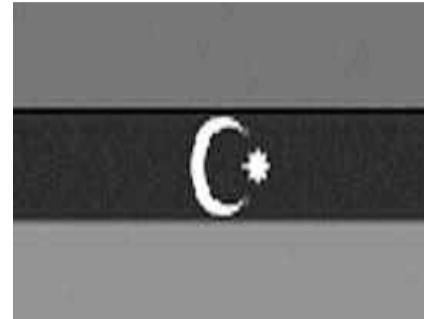
24 iyun 1918 - Azərbaycan Xalq Cumhuriyyətinin ilk bayraqı qəbul edilib. Hökumətin qərarı ilə qırmızı parça üzərində ağ rəngli aypara və səkkizgüləli ulduz təsvir edilmiş bayraq Cumhuriyyətin müvəqqəti rəmzi elan edilib. Azərbaycanın indiki üçrəngli (mavi, qırmızı, yaşı) bayraqı isə dövlət rəmzi olaraq 1918-ci ilin noyabrında qəbul edildi.

26 iyun 1918 - Xalq Cumhuriyyətinin hökuməti Azərbaycanın ilk Milli Ordu hissəsinin - əlahiddə diviziyanın yaradılması barədə qərar qəbul edib. Həmin dövrə Cümhuriyyət hökumətinin tabeliyində olan hərbi qüvvələr türk (Osmanlı) ordu hissələri ilə birlikdə ("Qafqaz İsləm Ordusu") Nuru paşanın komandanlığı altında "Bakı Kommunası"nın qoşunları ilə qızığın döyüşlərə aparıldı. Cumhuriyyətin Hərbi Nazirliyinin təşkili barədə qərar bir qədər sonra, avqustun 1-də verildi. Nazirlik özü isə 1918-ci ilin dekabrında fəaliyyətə başladı. Keçmiş çar Rusiyası ordusunun generalarından Səməd bəy Mehmandarov hərbi nazir, Əliağa Şıxlinski hərbi nazırın müavini təyin edildilər.

27 iyun 1918 - Azərbaycan və türk (Osmanlı) hərbi qüvvələrindən ibarət Qafqaz İsləm Ordusu Göyçay yaxınlığında döyüşdə "Bakı Soveti"nin qoşunlarını meğlub edib. Bu zəfərdən sonra Qafqaz İsləm Ordusunun hissələri daşnak-bolşevik qoşunlarının hücumlarını dayandıraraq əks-hücumu keçməyə başlayıblar.

27 iyun 1918 - Xalq Cumhuriyyətinin hökuməti "Dövlət dili haqqında" qərar qəbul edib. Azərbaycan (türk) dili Cumhuriyyət ərazisində dövlət dili elan olunub.

Azərbaycan Demokratik Respublikası

Bayraq

Gerb

ərazisi) Bakı istiqamətinə irəliləməyə başlamışdı

6 sentyabr 1918 - Azərbaycan Xalq

Cümhuriyyətinin nümayəndə heyəti İstanbulda Osmanlı dövlətinin rehbərliyi ilə görüşüb. Milli

Şuranın sədri M.Rəsulzadə, "Müsavat" fraksiyasının üzvü X.Xasməmmədov və general S.Səfikürdskinin daxil olduğu

heyət Osmanlıının yeni sultani VI Mehmet Vahdettin tərəfindən qəbul edilib. Bu, Xalq Cumhuriyyətinin rəsmi heyətinin ilk xarici səfəri idi. Osmanlı hərbi rehbərliyinin (Ənver paşa) də

Osmanlı Türk Islam Ordusunun hissələri Bakını bolşevik, erməni-daşnak və ingilis hərbi dəstələrindən azad etmişdir və müstəqil Azərbaycan hökuməti Bakıya köçmüştür.

28 may 1919 - Əlimərdən bəy Topçubaşovun başçılıq etdiyi Azərbaycan nümayəndə heyəti Paris sülh konfransında ABŞ prezidenti Vudro Vilsonla görüşərək Xalq Cumhuriyyətinin tanınmasını xahiş edib. Antitürk və ermənipərəst mövqeyi ilə seçilən Vilson bu xahişi rədd edib.

16 iyun 1919 - Azərbaycanla Gürcüstan arasında hərbi müttəfiqlik paktı imzalanıb.

Razılaşmaya əsasən, Azərbaycan gürcü tərəfə neft verməklə əvezində silah və texnika almağa başladı. Hərbi paktın əsasən, Azərbaycan gürcü tərəfənən 1920-ci ilin aprelində bolşevik Rusiyasının Azərbaycana hücumu zamanı Gürcüstan bu öhdəliyə deyil, özünün müstəqil-

Azərbaycan Demokratik Respublikası Parlamentinin birinci iclası, 1918-ci il

liyinin tanınması barədə ruslarla separat danışıqlara üstünlük verdi

• Məhəmməd Əmin Rəsulzadə

- Əlimərdən bəy Topçubaşov
- Fətəli xan Xoyski
- Nəsib bəy Yusifbəyli
- Əhməd bəy Pepinov
- Camo bəy Hacinski
- Xudadad bəy

Melikaslanov

- Əkbər ağa Şeyxüsləmov
- Məmməd Yusif Cəfərov
- Xosrov bəy Sultanov
- Xəlil bəy

Xasməmmədov

Azərbaycan Demokratik Respublikası Parlamentinin birinci iclası, 1918-ci il İstiqlal Bəyannaməsi bütün türk-müsəlman dünyasında, ümumiyyətlə bütün Şərqdə ilk dəfə olaraq demokratik parlamentli müstəqil Azərbaycan dövlətinin yaradılmasını xəber verirdi. Azərbaycan Milli Şurasının İstiqlal Bəyannaməsində deyilirdi:

1. Bu gündən etibarən

Azərbaycan xalqı hakimiyətə malik olduğu kimi, Cənub-Şərqi Zaqafqaziyani əhətə edən Azərbaycan da tam hüquqlu müstəqil bir dövlətdir.

2. Müstəqil Azərbaycan dövlətinin idare forması Xalq Cumhuriyyətidir.

3. Azərbaycan Xalq Cumhuriyyəti bütün millətlərlə, xüsusilə qonşu olduğu millətlər ve dövlətlər mehriban münasibətlər yaratmaq ezmindədir.

4. Azərbaycan Xalq Cumhuriyyəti milliyyətindən, dinindən, sinfindən, silkindən və cinsindən asılı olmayaq öz sərhədləri daxilində yaşayan bütün vətəndaşlarının hüquqlarının təminatçısıdır.

5. Azərbaycan Xalq Cumhuriyyəti öz ərazisi daxilində yaşayan bütün millətlərin sərbəst inkişafı üçün geniş imkanlar yaradır.

6. Müəssislər Məclisi toplanıncaya qədər Azərbaycanın başında xalqın secdiyi Milli Şura və Milli Şura qarşısında məsuliyyət daşıyan Müvəqqəti hökumət durur.^[1]

Azərbaycan Demokratik Respublikası rehbəri Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin təklifi ilə ruhani idarələrini müsəlman məmurlarına həvələ etmək. Tiflis şəhərindəki ruhani idarələrinin bazasında Bakıda vahid, müsəlman ruhani idarəsinin yaradılması qərara alındı.

Azərbaycan Demokratik Respublikası hökuməti müsəlmanlar üçün Qafqaz müsəlmanlarının vahid ruhani idarəsinin yaradılmasına nail oldu. 1918-ci il dekabrın 11-də çar hökuməti orqanlarının təyin etdiyi Qafqaz Şeyxülislamı M.Ə. Pişnamazzadə vəzifəsindən istefə verdi. Azərbaycan Demokratik Cumhuriyyəti sosial təminat və dini etiqad naziri Musa bəy Rəfiyevinərəncəm ilə 48 yaşlı axund Ağa Əlizadə Qafqaz müsəlmanlarının birgə ruhani idarəsinin sədri, Şeyxülislam təyin edildi. Yeni Şeyxülislam məzəbə ayrıseçkiliyini rədd

edən, mütərrəqi fikirli, milli heysiyəti güclü olan, parlamentin işinə kömək edən bir şəxs idi.

Molla Ağa Əlizadə

Azərbaycanda ilk Demokratik Respublikanın yaranmasını ürəkdən alqışlayan din xadimlərindən idi. Azərbaycan Demokratik Respublikası yaranmasının birinci ildönümü müsəlibətilə o demişdir: "Azadlığı yalnız müstəqil yaşamaq yolu ilə qorumaq ve müdafiə etmek olar. Öz əqidəsini və fikrini şövqle söyləmək və öz bəşəri iradəsini ifadə etmek yalnız müstəqil ölkədə mümkündür. Asılı olmayan tədris ocaqlarında — orta və ali məktəblərdə ölkənin camaatının faydalana biləcəyi bütün biliklərə yiyələnmiş şüurlu adamlar yetişər. Allah-təalanın

Azərbaycan Demokratik Respublikası

Demokratik Respublikası mülliyyətindən, dinindən, ictimai vəziyyətindən, cinsindən asılı olmayaraq bütün vətəndaşları öz hüdudları daxilində vətəndaşlıq və siyasi hüquqlarla təmin edir".

1918-ci il dekabrın 7-də Bakıda Azərbaycan parlamenti öz işinə başladı. Parlamentin iclaslarında heç bir dini ayin (dua oxunması və s.) icra edilmədi. Bütün dinlərdən olan

İlk dəfə Azərbaycan Demokratik Respublikasının suverenliyinin elan edildiyi binaya vurulan lövhə, Tiflis

buyruqlarını yalnız ölkənin istiqlaliyyəti şəraitində müvəffəqiyyətlə intişiara yetirmək olar. İstiqlal hər bir tayfaya və hər bir şəxsiyyətə lazımdır".

Bu zaman Azərbaycan Demokratik Cumhuriyyəti vicdan azadlığını təmin etmək sahəsində ilk addımlarını atırdı.

1918-ci il mayın 28-də Tiflisdə Azərbaycan milli şurasının müstəqillik haqqında qətnaməsində qeyd edildi ki, vətəndaşların hüququ, siyasi, dini azadlıqları təmin edilir, müstəqil Azərbaycan dövləti qeyri dini, demokratik quruluşa malik olan ölkədir. Qətnamədə deyildi: "Azərbaycan

deputatlar bərabər hüqulu nümayəndə səlahiyyətinə malik idilər. Din münasibətində asılı olmayaraq bütün vətəndaşlar Azərbaycan Demokratik Respublikasının bərabər hüquqlu əhalisini təmsil edirdilər. Milli mənlik duyusunun güclənməsi ilə başlanan dirçəliş ümumiyyəti vicdan azadlığı üçün oynamaya bilməzdi.

Göründüyü kimi, Azərbaycan Demokratik Respublikasının Milli Şurası, sonra isə Parlamenti və Hökuməti mövcud olduğu qısa müddət ərzində iqtisadi, ictimai-siyasi və sosial həyatın müxtəlif sahələrinə aid çoxlu tale yüklü islahatlar həyata keçirmiş, müstəqil Azərbaycan dövlətinin formalaslaş möhkəmlənməsi üçün misilsiz işlər görmüşdür. İqtisadi, siyasi-ictimai və sosial münasibətlər sahələrində vətəndaşların hüquqlarının təmin edilməsinə yönəldilmiş qərar və tədbirlərin tərkibində əhalinin vicdan azadlığı məsələləri xüsusi yer tuturdu. Azərbaycan Demokratik Respublikası

hökuməti və parlamenti vicdan azadlığı haqqında ayrıca dekret və ya qərar qəbul etməyə imkan tapmasa da, onun bu probleme ən demokratik mövqeyi aydın idi. Azərbaycan Demokratik Respublikasının uğurları və faciələri, tarixi dərsləri, dini etiqad və vicdan azadlığı sahəsində təcrübəsi bu günümüz üçün çox marağlıdır.^[2]

27 aprel 1920 - Bolşevik Rusiyasının 11-ci ordusu Bakıya daxil olub. Bu vaxt Xalq Cumhuriyyətinin ordu hissələri Qarabağda və Gəncəbasarda qiyamçı erməni qüvvələri ilə döyüdə idi, azsaylı sərhəd qoşunları isə rus ordusuna müqavimət göstərə bilməmişdi. Bolşevik rəhbərliyi - Azərbaycan K(b)P MK və Rusiya K(b)P Qafqaz Diyar Komitəsinin Bakı Bürosu hakimiyəti təhvil vermə barədə Xalq Cumhuriyyətinin parlamentinə ultimatum verib. Vəziyyəti real dəyərləndirən parlament gərgin müzakirələrdən sonra ultimatumla razılaşıb və axşam saat 23.45-də hakimiyətin kommunistlərə verilməsi barədə qərar qəbul edilib. Parlamentin qərarında Azərbaycanın istiqlalının və ərazi bütövlüğünün qorunması, Milli Ordunun saxlanması, siyasi partiyalara fəaliyyət azadlığı, Cumhuriyyətin dövlət xadimlərinə təqiblərin olmaması barədə şərtlər yer almışdı. Lakin bolşeviklər bu şərtlərin heç birini saya salmadı.

Bundan sonra Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikası yaradıldı.

Azərbaycan Demokratik Respublikası, 1918-1920

Qarabağın digər torpaqlarının inzibati bölgüsündə dəyişikliklər

1920-1923-ci illərdə məqsədönlü surətdə həyata keçirilən proseslər nəticəsində keçmiş Qarabağ xanlığının tərkibinə daxil olan Azərbaycan torpaqları ənənəvi tarixi-coğrafi vahidliliyini və ya bütövlüyünü itirdi.

Azərbaycanın 1917 və 1921-ci il kənd təsərrüfatı siyahıya almalarının materialları əsasında nəşr edilmiş yaşayış məskənləri siyahısında ölkə ərazisi 15 qəzaya ayrılır. Qarabağ ərazisində Cəbrayıllı (Karyagin), Cavanşir, Qubadlı (keçmiş Zəngəzur qəzasının bir hissəsi), Şuşa qəzalarının olduğu göstərilir.⁹⁶

Göründüyü kimi, bu

mərhələdə artıq Zəngəzur qəzasının bölünməsi öz əksini tapır, digər qəzaların əraziləri isə hələlik əvvəlki sərhədləri daxilində qalır. Dağılıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin təşkili nəticəsində Cavanşir, Şuşa və Qubadlı qəzalarının bezi yaşayış məskənləri ənənəvi inzibati bölgüsündə qoparırlaraq onun tərkibinə verildi. Nəticədə yeni inzibati bölgü aparmaq tələbi meydana gəldi.

Bu məsələ Dağılıq Qarabağ Muxtar Vilayəti Əsasnaməsinə hazırlayan komissiyanın iclasında müzakirə edildi. Aran (düzən) Qarabağın idare forması və inzibati bölgüsünə dair 3-cü məsələ üzərə bezi bir qərar çıxarıldı:

Tərkibinə Cavanşir qəzasının aran hissəsi, Şuşa, Qubadlı və Karyagin (Cəbrayıllı) qəzalarının daxil olduğu Aşağı Qarabağ Vilayət İcraiyyə Komitəsi yaratıldı.

maq, ona RSFSR-in guberniya icrakomları haqqında 1923-ci il əsasnaməsi tətbiq etmek, Aran Qarabağ vilayətinin rayonlaşdırılması Azərbaycan Mərkəzi İcraiyyə Komitəsi yanında Xüsusi komissiyaya həvələ etmək. Bu iclasda Kürdüstən idare formasi və inzibati bölgüsü haqqında 4-cü məsələ də müzakirə olundu.⁹⁷

Buradan aydın olduğu kimi, Dağılıq Qarabağ Muxtar Vilayəti yaradıldığı dövrədə Aran Qarabağın da xüsusi bir inzibati-ərazi vahidində birləşdirilməsi fikri olmuşdu. Lakin az bir vaxt keçdikdən sonra bu fikir dəyişmişdi.

Azərbaycan Mərkəzi İcraiyyə Komitəsi sədri Qasimov, Xalq Komissarları Soveti sədrinin müavini M.Quliyev və Daxili işlər naziri İ.Sviridovun imzaladığı Azərbaycan Mərkəzi İcraiyyə

Komitəsinin 1923-cü il 6 avqust tarixli əmrinə əsasən Dağılıq Qarabağ Muxtar Vilayəti yaradıldıqdan sonra Qarabağın qalan hissəsində Ağdam, Cəbrayıllı və Kürdüstən qəzaları yaradılmışdı. Həmin sənədə görə Ağdam, Cəbrayıllı və Kürdüstən qəzalarının ərazilərinin tərkibi, mərkəzləri, qəza icrakom sadrları və b. məsələlər müəyyən-ləşdirilmişdi, Qubadlı qəzası isə ləğv edilmişdi.⁹⁸

Azərbaycan Mərkəzi Statistika idarəsi Azərbaycan SSR-də həyata keçirilən bu və digər inzibati-ərazi bölgülərini nəzərə alaraq 1921-ci il kənd təsərrüfatı siyahıya alınmasının materialları əsasında onların ərazisinin sahəsi, əhalisinin milli tərkibi və b. məsələlər üzrə hesablamalar aparmışdı.

Həmin hesablamalara göre Qarabağın tarixi ərazisində (xanlığın sərhədləri üzrə) Azərbaycan SSR tərkibində Dağılıq Qarabağ Muxtar Vilayəti - 4.160,5 kv.km., Cəbrayıllı qəzası - 4.268,5 kv.km., Ağdam qəzası -

4.135,4 kv.km., Kürdüstən qəzası - 3.432,4 kv.km. (cəmi 15.996,9 kv.km.) qalmışdır.⁹⁹

Qarabağın tarixi ərazilərindən bir hissə isə Azərbaycandan qoparırlaraq Ermənistana verilmişdir.

Sonrakı inzibati-ərazi bölgüleri prosesində Zəngəzur qəzasının Azərbaycan SSR tərkibində qalan hissəsində Zəngilan (0,7 min kv.km.), Qubadlı (0,8 min kv.km.), Laçın (1,8 min. kv.km.) rayonları yaradıldı. Ağdam və Cəbrayıllı qəzalarının ərazisində isə Ağdam (1, 1 min. kv.km.), Bərdə (1,0 min.kv.km.), Ağcabədi (1,8 min. kv.km.), Tərtər (0, 4 min.kv.km.), Cəbrayıllı (1,0 min.kv.km.) rayonları yaradıldı.¹⁰⁰

Bələliklə, Azərbaycanın dövlətçilik tarixində xüsusi yeri olan Qarabağ xanlığının ərazisi parçalanaraq bir hissesi Ermənistana verildi, Azərbaycanda qalan hissəsində isə Dağılıq Qarabağ Muxtar Vilayəti yaradıldı.

Səhifəni hazırladı: Pərviz Pənahoglu

Zilan dərəsinin qanlı faciəsi

Dərə öz adını Aqri (Ararat) dağının ətrafında və Van vilayətində qədim zamanlardan yaşayan güclü Zilan kurd qabilə konfederasiyasından almışdır.

Hələ 13 iyul 1930-cu ildə baş verən faciəvi hadisələrdən əvvəl, kürdlər arasında Zilan dərəsi haqqında çoxlu mahnı, əfsanələr və nağıllar mövcud idi. Həmin mahnılarda Zilan dərəsindən gələn təhlükə və mistisizm öncədən ifadə olunur. Eyni zamanda bu mahnılar mərdlik, qəhrəmanlıq və sevgi duyğuları ilə bəstələnmişdi. Bu əsərləri kürdlər ilə qonşu olan ermənilər kurd dilində ifa etməyi çox sevirdilər.

Bələ mahnişaların birini Qurgen Marinin "Yanan bağlar" əsərinin qəhrəmanı kürdə oxuyur:

"Belə id... İki kurd qəbiləsi ta qədimdən bir-biri ilə ədəvət aparırdılar. Bir qəbilənin başçısı Msto payızda digər qəbilə başçısının qardaşını ölümçül yaralayırdı. Nə isə... Cindonun qardaşını öldürür. Bahar gəlir, hər tərəf çiçəklənir. Əli silahlı Cindo isə Zilan dərəsinə enərək Mstonu gözləyir.

Bahar öz yaşıl paltarına büründü

Dərədə isə qardaş qardaşın intiqamını almaq üçün tələsir

Qan iyi gəlir oradan və təhqirdən sərxos

Zilan dərəsində düşməni gözləyir Cndo

Heç kəs, yalnız o intiqam alacaq

Düşmən qəbiləsinin başçısı Mstodan

Qorxunu unudaraq

Mstonun canını külä döndərmək üçün

Ayaqlarını hiss etmədən ana oğlu dalınca qaçıır

Getmə, oğlum, Zilan dərəsi ilə

Bir-iki günlük get Vana

Yuxu görmüşəm, yuxuda titrəyirdi

Və tüstünləndi sənin gümüş xəncərin

Zilan dərəsini qara tüstü bürüyüb

Qara tüstü kəndimizi bürüyüb

Qalxdı Msto, atı yəhərlədi

Anakan, - dedi, saxlama məni

Sənin gəlininə gülər gətirəcəm

Sənə isə bir kəklik meşədə ovlayacam

Ana atın boynuna sarıldı

Getmə, parçalayacaqlar səni, his edir ürəyim

Oğlum, ürəyimi susdura bilmirəm

Oğlum, anana qulaq as...

Dörd gün və dörd gecə

Bir damcı su da içmədi Cndo

Böyük qaya arxasında pusqu qurub O

Zilan dərəsinin yuxusuz keşikçisi

Bahar gəldi, yaşıllaşdı dağlar və dərələr

Dözməz Msto, gələcək O dalınca

Gələcək O kəklik ovuna

Qara ilan kimi, ac qurd kimi,

Pusquda gözləyir Cndo...

Arxadan vurmaq qəhrəmanlıq deyil

Cndo, silahı qoy yerə

Əgər belə mərdsən çıx yola

Mstonu dayandır və vuruş onunla

Ədalətlə döyüşdə, kim-kimi

Kim ölsə - qəbri nurla dolsun

Kim sağ qalsa - yüz il yaşasın

Evin dağlısun Msto

Atı çapır O, külək də papagündən tozu atır

Cindonun ürəyi titrədi, uzəndi qarnı üstə, nişan aldı

Vay Zilan dağları, vay şər dərəsi...

1930-cu illərin faciəvi hadisələrdən sonra, xüsusən də türk ordusunun Zilan dərəsində yaşayan kürdləri tam məhv etdiklərindən sonra "Zilan dərəsi" mövzusu kurd xalqının yas mərasimlərində oxuduqları əsərlərin əsas mövzusu oldu.

XX əsrin əvvəllərində başlayan I-ci Cahan savaşı zamanı yüz minlərlə kurd türklərin tərəfində dörd cəbhədə Türkiyənin azadlığı və ərazi bütövlüyünü qoruyurdular. Müharibədən sonra isə, Türkiyə hökuməti tərəfindən onlara söz verilənlərin əvəzinə Kürdüstan beş yərə parçalandı, kütłəvi şəkildə repressiyalar və milli mənsubiyyətin yox edilməsinə başladılar. Kürdüstanın bütün tərəflərində kurd xalqına qarşı törədilən zorakılığa qarşı

bir-neçə kiçik və böyük üşyanlar baş verdi.

Bunların biri də Aqri (Ararat) üşyanı idi. Bu üşyanın yatırılması üçün 13 iyul 1930-cu ildə Van vilayətinin, Ergiş rayonunun Zilan dərəsində Türkiyə dövləti tərəfindən kürdlərə qarşı soyqırım başlandı.

Zilan dərəsində yaşayan kürdlərə qarşı cəza əməliyyatını Türkiyə ordusunun korpus başçısı Səlim paşa başçılıq edirdi. Faktiki olaraq, bu bütöv bir xalqı məhv etmək üçün əməliyyat idi. Əməliyyat türk avisiyasının hava hücumundan başladı. Əsas zırvelər, dərələr və yollar artilleriya nəzarətində idi. Top zərbələrindən sonra Zilan dərəsində giriş və çıxış yolları minlərlə türk əsgəri tərəfindən nəzərə alındı. Qoca, uşaq, qadın fərqinə var-

mada insanların hamisini qırıldılar.

Cəmi 44 kəndi məhv etdilər, 15 min əsir isə Gür çayı yaxınlığında güllələndi. Əməliyyatda iştirak edən bir əsgər söyləyir:

"Qadın və uşaqları, minlərlə insanları ətraf kəndlərdən əsir götürərək Zilan dərəsinə apardılar və pulemyotlar ilə əhatə etdilər. Pulemyotların arxasında biz idik, əsgərlər, barmağımız çaxmaqdır, nişanımız isə toplaşan camaat idid. Arxamızda çavuşlar idi (serjant, unter-ofiser, erbaş). Onların barmaqları tūfəng çaxmağında idi, nişanda isə biz idik. Onların arxasında zabitlər idi. Onlarda çavuşlara nəzarət edirdilər. Əgər biz atəş açmasaydıq, çavuşlar biza atəş açmalı idilər, əgər onlar da atəş açmasaydılar, onda zabitlər çavuşlara atəş açmalı idilər."

Biz çaxmayı çəkdik. Uşaqların, gənclərin, qadınların, kişilərin, qocaların vahiməli qışırıqları dərəni bürüdü... Bir müddətdən sonra səslər yavaş-yavaş iniltiyə çevrildi və kəsildi. Minlərlə qadın, uşaq, kişi, qoca meyidləri yeni yaranmış qan gölündə uzanmışdır. Sonra onlar qurd-quşə yem oldular. Onlar elə həmin vəziyyətdə basdırılmış qaldılar."

Yaralanaraq meyitlərin altında qalan və möcüzə nəticəsində sağ qalan insanlardan biri də Tayfure Susakdı (Tayfure Zilani). Bir müddət sonra sağ qalanlar həmin hadisələrin dəhşətli məqamlarını açıdalar. Bulanık rayonunda yaşayan Tayfure Zilani həmin günü belə xatırlayır:

"Dərvish bəyin başçılığı altında əsgərlər kəndlilərin üşyana qoşulmalarını zənn edərək Zilan dərəsində 7

kənddə axtarış apardılar. Kimi gəldi öldürüdülər. Hər yerdə meyitlər var idi. Mən qaçanda yixıldım və meyitlərin altında qaldım. Əsgərlər elə bildilər ki, ölmüşəm. Meyitləri bir araya yığıdlar və mən onların altında qaldım. Əsgərlərin gedisindən sonra çıxdım. Ailəmizdə tək mən sağ qaldım. Atam, anam, qohumlarım, hamısı öldürülmüşdür. Ümumiyyətlə az adam sağ qaldı və mənim kimi çoxları ağıllarını itirdi. Bir müddət sonra əsgərlər qayıdış sağ qalanları toplayaraq Muşa, Aqriyə, Doğu Bəyazidə göndərdilər. Mən də onların içində idim. Biz

sutkalarla ac qalırdıq, bize işkəncələr verildi. Sonra, mən əsir kimi bir neçə il əsgərlərə çobanlıq etmişəm. Sonra məni Elazığa dəlixanaya göndərdilər. Uzun illər orada qaldım. Müalicəm vəhşicəsinə aparırdılar. Çox əziyyət çəkdir. Ara sakitləşəndə isə məni buraxdırılar. Kəndimizə qayıtmış istədim. Lakin qayıdarkən, heç bir ev tapmadım. Muşa qayıtdım, Bulanık bölgəsində məskunlaşdım. O vaxtdan burda qalıram və tullantılar ilə dolanıram."

Əməliyyatdan sonra hakimiyyətin yarı rəsmi orqanı olan Cumhuriyyət qəzeti 13 iyul 1930-cu ildə Zilan dərəsində baş verən qətləm haqqında belə yazırırdı: "Ağrı dağı bölgəsində üşyan etmiş kəndlər yandırılıb, əhali isə qovularaq Ergişdə məskunlaşdırılıb".

Zilan hərəkatına mənsub olan öldürülən insanların sayı 15 mindən artıqdır. Türkiyənin hərbi tarix arxivində baş qərargahın 1 iyul 1930-cu il tarixli belə bir əmr var: "Üşyan bölgələrində üşyançılara qoşulan bütün yaşayış məntəqələri yandırılsın". 3 avqust 1930-cu il tarixli əmrə bildirilir: "Üşyançılara cəzanın mütləq olduğunu anlatmaq üçün Oramar (dağ – red.) və ətrafda yaşayan və üşyan edən kurd qəbilələrinin yaşayış məntəqələri Hava Qüvvələri tərəfində bombardanması zəruridir".

2 iyul 1930-cu il tarixli məruzədə Kaymaz, Haçan, Kölesor, Çilli, Osmanlı və həmçinin Patnos bölgələrində üşyan edənlərə qarşı havadan zərbələr endirildiyini bildirilir. Türk hökumətinin qərarına əsasən: "Üşyan bölgələrində üşyançılara qarşı istənilən tədbirlər qeyri-qanuni hesab edilə bilməz". Və təbii ki, heç bir məsuliyyət olmadan silah tətbiq etmək olardı.

20 iyul 1931-ci il verilən qanuna əsasən yerli hakimiyyət orqanlarına, məmurlara, hərbiçilərə, polis

dəstələrinə geniş səlahiyyət verildi və heç bir məsuliyyət daşımadan onlar silah tətbiq edə bilərdilər.

Əhalisinin tam məhvindən sonra Zilan dərəsi "gizli hərbi ərazi" elən edildi. İllər keçdikcə orada "Dövlət Kənd Təsərrüfatı istehsalat sahəsi" yaradıldı. Sonralar Zilan dərəsinə Əfqanistandan türkmənlər köçürüldü.

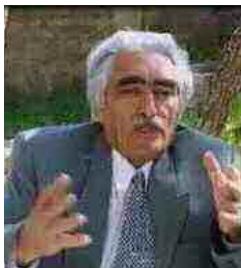
Kunduk kəndində yaşayan, o vaxt hadisələrin 17 yaşlı şahidi, kürdlərin soyqırımıını belə xatırlayır:

"Türk əsgərləri hamilə qadınları öldürərək, bətnlərdən uşaqları çıxarırdılar. Gözümüzün önündə insan başlarını kəsirdilər. Mənim iki qardaşımı ölenə qədər döydürlər".

Soyqırım zamanı Erdem yaxınlıqda olan mağaralarda gizlənlərə hadisələrin şahidi olmuşdu.

"Türk ordusunun 7-ci korpusunun minlərlə əsgəri kəndlərə hücum etdilər. Onlar 72 kəndi six əhatəyə aldılar. Yaş və cinsinə baxmayaraq, hamını öldürürdülər. Cazələndirme hissələrinin komandiri İbrahim və Dərvish bəy idilər. Onlar qətləmə başlayanda, yalnız qaçışla canımızı qurtara bilərdik. Bəzilərimiz taxıl sahələrində, bəzilərimiz isə evlərdə gizlənirdik. Sonra hamı dağlara qaçırdı. Günlərlə ac qalırdıq. Əsgərlər kəndi tərk edəndən sonra, kəndə qayıtdıq. Mənim 35 qohumumu öldürmüştü. Yalnız böyük qardaşım sağ qalmışdı və o da hadisələrin şahidi olub".

Erdem "Dövlətin bu işdə əli olmayıb", "Ölkədə özbaş-nalıq olub" kimi bəyanatları heç cür qəbul etmir. "Mən əminəm ki, əmr məs İsmət İnönü tərəfindən verilmişdi. Dərvish bəy isə Alparslan Türkeşin atasıdır. Kütəvi qətlərə görə onlar cavabdehdirler. Həmin hadisələri xatırlayanda tükələrim biz-biz durur. Heç cür unuda bilmirəm. Onlar hətta həbs edilmiş insanları da öldürürdülər. Öldürülenlərin çoxu Qurtuluş savaşında (I-ci Dünya Müharibəsi) iştirak edən kürdlərdi. Axi onlar bu ölkəyə görə savasıldılar. Mən də bu ölkə üçün Sarıqamışda xid-mət etmişəm. Bizimlə ciyin-ciyinə xarici düşmənə qarşı vuruşan türklər indi də galib bizi qırıdlar". **Kurdist.ru**

Hüseyin Kürdoğlu

DURNA MƏZARI

Bir payız gündündə qurub zamanı,
Keçirdi dağ üstən durna karvani.
Vida nəğməsiyle bir durna dindi,
Qatardan üzülüb göylərdən endi,

Burula-burula bir dağa düşdü.
Çığrıdı durnalar, ləngidi qatar,
Durna harayına hay verdi dağlar.
Havada göründü neçə aq ləlek,

Küleyə sovrulmuş bir dəstə gültek
Çiçəyi saralmış yaylağa düşdü.
Öldü qərib durna günbatan çığı,
Uca göyər idi onun oylağı.

İqlimden-iqlimə her il köçə də,
Ulduzlar içindən min yol keçə də,
Torpağın övladı torpağa düşdü.
Bir qəbir qazdilar orda çobanlar,

Üstündə aq ləlek dəstəsi də var.
Daşına yazdır: "Durna məzari".
Ağladı qəribə çoban qızları,
Bu xəbər oymaqdan-oymağ'a düşdü.

Nakam arzumuzdur bizim durnalar,
Odur ki, nə yurdı, nə məkanı var.
O qəbrə mənim də əyildi başım,
Üzümü yandırın odlu göz yaşılm
Bu şeiri yazdığını varaga düşdü.

Laçın, 1979

DAĞDAN

Uca bir dağdadır ilham çeşməsi,
Almışam bir dolu piyalə dağdan.
Nakam aşıqların arzularıdır,
Honkürüb töküür şəlalə dağdan.

Hüsünü doyunca görə bilmədim,
Meh kimi qoynuna gire bilmədim.
Tez solub saraldi, dərə bilmədim
Bağı qara dağlı bir lalə dağdan.

Qızmar şimşəklərə dağlatdı məni,
Deli sellər kimi çağlatdı məni,
O dağlar gözəli ağlatdı məni,
Getməz dünya boyu bu nałə dağdan.

1979

NƏ İSTƏR KÖNÜL

Keçdiyim dərələr dumana qaldı,
Aşdıyim gediklər borana qaldı.
Görüş bulağı da hicrana qaldı,
Bilmirəm bu dağdan nə istər könül!?

Gözümün yaşından çeşmə bulanır,
Xəyalım göylərdə yalqız dolanır.
Səməndər quşutək oda qalanır,
Bilmirəm bu dağdan nə istər könül!?

1970

QALMADI

Döndü düşmən tapdağına,
Çıçəkklik-güllük qalmadı.
Başımıza sovrurmağa
Vətəndə külliük qalmadı.

Satmışıq namusu-ari,
Xainlər düşmənlə yarı.
Dağlarda dağlıq vüqarı,
Çöllərdə çöllük qalmadı.

Çıxmadiq ər sınağından,
Qaçdıq namərd qabağından.
Bu Qarabağ torpağından
Bize bir bellik qalmadı.

Gün sızladi, ay ağladı,
Həm çeşmə, həm çay ağladı.
Çəkdi min ah-vay ağladı,
İllərdə illik qalmadı.

Yoxdur ədalət divanı,
Kim kəsər tökülen qanı?!
El saxlar şair olanı,
Eldə də ellik qalmadı.

Mən öləndə qəbrim üstə
əzizlərim az ağlasın,
Kəndimizin hər çeşməsi
olsun bir Araz ağlasın
Ala gözlü, qara qaşlı
bir gözəlin qucağında
Xan Kərəmin yadigarı
yanar telli saz ağlasın.

Yenə gəlləm obanıza
yağışlı yaz axşamı.
Leysan vurar, çadırınız
aramsız tap-tap eylər.
Alaçığın ortasından
daş asarıq küləkdə.
Ağ çadırın ətəkləri
yel vurar şap-şap eylər.
Qonum-qonşu xəbər tutar,
görüşümə yiğışar.
Qocalar da ay batınca
şırın-şırın gap eylər.
Oğrun-oğrun baxan gözün
odlar salar canıma.
Ürəyimin tellərini
kirpiyinə sap eylər.

Mənim şeir pərim dan ulduzudur,
Dan üzü deyirem nəğmələrimi.
Sirdəşim nazənin göylər qızıdır,
Onunla yazmışam hər əsərimi.
Baxma ki, qıṣdır görüş vaxtimiz,
Gün doğur, əlinən üzülür əlim.
Yaxşı bar getirir bizim baxtımız,
Tökülür kağıza görərim, əlim.
Bele şırın-şırın görüşürük biz,
Gec gelir, tez gedir mənim gözəlim.
Ömrün payızından keçirəm qışa,
Əyir qamətimi başımdakı qar.
Bənzərəm küləkdən əsən qamışa,
Ney kimi sizladır məni ruzigər,
Əyir qamətimi başımdakı qar.

Möhlet ver, ey ölüm, möhlet ver hələ,
Barı bir neçə il doyunca yazım.
Barsız şairləri gətir əvvələ,
Nəğmələ doludur sinəmdə sazım.
Yazmaq mümkün olsa torpağın altda,
Bircə gün qalmaran belə həyatda.
Onsuz da həmişə həndəvərdəsən,
Salma sevgilimi vaxtsız dərdə sən.
Möhlet ver bir az da, bir az da yazım,
Yaza bilməyəndə atım qəlemi,
Gedib mezarımı mən özüm qazım.
Göz dikir əlimə bu söz aləmi,
Qayıt bu qapıdan, qoy hələ yazım!

Hər yetənə sirrim açma,
Tanıtma hər dilə məni.
Mən dünyanın dərd oğluymam,
Qorxutma dərd ilə məni.

Bulaqlar göz yaşam olsun,
Ulduzlar sirdəşim olsun.
Xəyalın yoldaşım olsun
Yola sal mərd ilə məni.

Kürdoğlunun ər dili var.
Nəğməsinin tər dili var
Gözləndə şər dili var
Öyrətmə şər dili məni,
Qorxutma dərd ilə məni.

Ax, ey Məcnun bulağı,
Ax yaşıl dərə boyu!
Sən mənim göz yaşışsan,
Dərdimsən, təlaşımsan.
Səndən içərsə yağı,
Bir gümüş alov kimi
Pörşələ dodağını,
Pörşələ ciyərinin
Döndər külə yağıını!
İzlerimin üstüne
Düşmən izi düşməsin,
Kəs ordan ayağını.
Sən mənim göz yaşışsan,
Ax, ey Məcnun bulağı.

Şuşa yoxuşunun yeddi qat yolu,
Bəlkə elə budur kainat yolu?
Tarixdən soruşsan söylər ki, bu yol
Həm Qırat yoluymuş, həm Bozat yolu.

İblis caynağını atıb dörd yana,
Kəsilib dağların bu həyat yolu.
Dönbə qan yoluna, ölüm yoluna
Dünyaya səs salan müğəmat yolu.
Tikanlar bitirir yad lepirindən,
Min bir yaylağının öz elat yolu.
Əl çatmaz, ün yetməz yeddi qat yolu.
Şuşa yoxuşunun yeddi qat yolu.
Ey Tanrı, nə zaman açılar bu yol,
Özün imdada yet, özün kömək ol!

Şah dağından göndərmişdi bir sənəm,
Ək demişdi təzə bağa bənövşə.
Su verdikcə körpə kimi oxşadım,
İsinmədi bu torpağa bənövşə.

Yarpaqlanıb əvvəl açdı gözünü,
Gördü Xəzər sahilində özünü.
Görəmmədi o gözəlin üzünü
Bənzəyirdi yad qonağa bənövşə.

Şah dağından bəyaz sular axardı,
Gədiklərde ildirilmişlər çaxardı
Yarpaq altdan gizli-gizli baxardı,
Mavi gözə, gül yanağa bənövşə.

Qayaların daldasında açardı,
Durna gəlib qatar-qatar keçərdi,
Yaxalarda mavi şölə saçardı,
Yaraşardı aq buxağa bənövşə.

Gözlərimdə bu gen dünya daraldı,
Xəyalımı boran aldı, qaraldı.
Kürdoğlutek o da soldu-saralı
Həsrət qalıb uca dağa bənövşə.

ÜÇLÜKLƏR

Qapımızdakı çınar altında
Çılpaq çıynınə bir xəzel qonur,
Nə gözel yerə nə gözel qonur.

Həm ağılayırdın, həm de gülürdün:
Yağdı, kəsildi dənəvər yağış,
Günəş getirdi günəvər yağış.

Əliyə tutmuş məməni körpə,
Şirin yuxudan ayrılmır gözü,
Bədr olmuş aydır ananın üzü.

Qara boyandı dilin-dodağın,
Busə yerini örtdü böyürtkən,
Lap dadımıza yetdi böyürtkən.

Qovaq dibində tənha qəmlı qız,
Qovaq başında leyləklər qoşa,
Qızdan danışır onlar baş-başa.

Dağ zirvəsində qartal,
Söz zirvəsində xəyal.

Bu dünyayla yoxdur aram,
Qaçmağa bir səyyarə yox.
Daşdan yixılsam, qalaram,
Sözdən yixılsam, çarə yox.

Şairi saymayan gözəl
Bir kağız gülə bənzəyir.
Odu sönmüş bir ocağın
Yerində külə bənzəyir.

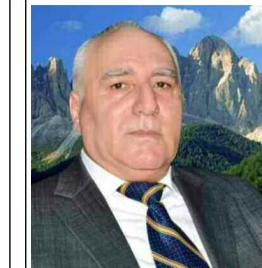
Axşam böcəyində saqın,
Qədrini bilməz çirağın.
Bulanmış sisqa bulağın
Dibində lile bənzəyir.

Görmür qoy görməsin məni,
Qarğı sayarmı gülşəni?
Otdan bitib, yoxdur dəni,
Baxma sünbüle bənzəyir.

Budur mu kölgəmi döyen,
Dalımcə hədyanlar deyən?
Farmaşda güvələr yeyən,
Artıq mitilə bənzəyir.

Kürdoğlu töksə də xəzel,
Coxdur onu sevən gözəl.
Beləsindən söz açma gel,
Lehmədə cile bənzəyir.

Oğlan asta döyür qonşu qapını,
Qarıya bəllidir duz bəhanəsi,
Qaytarır oğlanın dərs kitabını,
Məktub da ötürür qız bəhanəsi.
Mən də oynamışam bu oyunları,
Məni də yandırıb bir zalim qarı.

Ədalət Əyyub oğlu Bədirxanov

YAZIRIQ

Vəkil olduq, hər birimiz əzəldən,
Hakim dollar umdi, deyə yazırıq.
Hamı qəm içində, biz də o ildən,
Dərə yiğişib, cəmədi deyə yazırıq.

Araz qanla böldü, son anda bizi,
Farslar, ruslar sürdü kəndirimizi.
Manat "dost" eyledi, hər birimiz,
Xalqın gözü, nəmədi deyə yazırıq.

Xocalı, Qarabaq, töhmətdir bize,
Vətən esir qalıb, köz basıb gözə.
Şər dünya əl qoyub, sərvətimizə,
Haray, haray, bəmdi deyə yazırıq.

Haqsızlıq hamı susur, qazi çox,
Güclərlərdir hökmü verən, izi yox.
Dünya bilir günahsızq, gözü tox,
Klan sərəxş, dəmədi deyə yazırıq.

Namərd yaxşı bilir, biz əyilmədik,
Yalnız Sühbənimə səcdə eyledik.
Talana yox dedik, haqqı söylədik,
Haqq səside, kəmədi deyə yazırıq.

Ədalətəm, hər gün başım qarışır,
Nə yaxşı ki, qələm menlə danışır.
Zaman ötür, haqqla - batıl yarışır,
Ölüm haqqı, qəmədi deyə yazırıq.

BU ÖMÜR YOLUDUR

Dünya bir xəzinə, valeh olmuşan,
Bu həyat yoludur, düşərsən başa.
Allah izin verib, sağ doğulmuşan,
İnsanlıq son şərtdir, anla birbaşa.

Bu ömür yoludur, başa düş, başa.
Torpaq da sənində, su da sənində,
Yaşa qəlbə fərəh xoş ömür yaşa.
Atəş tam əzəldən, yel də sənində,

İnsan ol ömürdən xərcə birbaşa.
Bu ömür yoludur, başa düş, başa.
Hərənin öz vaxtı, öz məqamı var,
Bölgənələr baxmir daş-qasa.

Aldanma tamaha etmə günahlar,
Çalış könlü xoş ol, gözü tox yaşa.
Bu ömür yoludur, başa düş, başa.
Kiminin yurd yeri, üçq daxmalar,

Kimsinin bağ yolu asfaltdır qoşa.
Hər kəsin özünün yol karvanı var,
Sən yol karvanını, özün çək başa.
Bu ömür yoludur, başa düş, başa.

Ata həm ananın məqsədin öyrən,
Qoyma ümidi rast gəlsin daşa.
Niyətələt beş dəfə, alıb dəstəməz,
İbadət edibən mōmin, mərd yaşa.

Bu ömür yoludur, başa düş, başa.
Yaşa öz ömrənə, məğrur yaşa ki,
Əziz ol hamiya, qohum - qardaşa.
Rəngə-rəng dünyada elə qocal ki,

Yenidən torpaqla verib baş-başa.
Bu ömür yoludur, başa düş, başa.
Elə iman qazan, son namazında,
İnsanlar dayansın, el qoşa-qoşa.

Behişt dilesinlər "Amin" deyəndə,
Rəhmət oxusunlar, sizə bir başa.
Bu ömür yoludur, başa düş, başa.
Ədalət, xumarlan dərdin gölündə,

Məhəbbət odunu söndürüb qoşa.
Gələnlər baxacaq qəbrin öündə,
Ad, soyad yazılış sal qara daşa.
Bu ömür yoludur, başa düş, başa.

DÜNYANIN

Əslən Kəlbəcərən olan ustad
şairimiz Əlövəset Saldaşa

Doğuldum, işqli çahana gəldim,
Sevindim olaram fərdi dünyənin.
Sixıldım, dözmədim sual elədim,
Nədəndir, azalar mərdi dünyənin?

Açıldı gözələrim, qananı gördüm,
Döğma balasını dananı gördüm,
Yurdumu əlimdən alanı gördüm,
Çaxçaxı oynadır, dərdi dünyənin.

Serok Barzanî: "Kurdistan di ser hemû berjewendiyen de ye"

Serokê Kurdistanê Mesûd Barzanî li payîtexta herêma Kurdistanê li Hewlêrê hinek nûnerên welatên biyanî qebûl kir û bi wan re hevdîtinan kir. Di nav kesen ku serok Barzanî wan qebûl kir de; balyoza Îngilttere ya Hewlêrê Rosie Cave, balyozê Hollanda yê Hewlêrê Jaco Beerends, balyozê Almanya yê Hewlêrê Klaus Streicher, serokê delegasyona Yekîtiya Awrûpayê Tocklid Big û seroka beşâ siyâsi ya balyozxana Hewlêrê ya Amerîkayê Catherine Croft hebûn. Baregeha serok Barzanî li ser hevdîtinê ragi-hand ku di hevdîtinê de li ser pêşdeçûnê dawiyê, pêva-joya siyâsi ya Herêma Kurdistanê û behsa hilbijartina Herêma Kurdistanê kirine.

Nûnerên welatên navborî behsa girîngiya 'bicîhanîna hilbijartinê Herêma Kurdistanê û jiyandina nîxên

demokratîk kirine û razîbûna xwe ya ji bo destnîşankirina roja hilbijartinê Kurdistanê ji serok Barzanî re gotine. Serok Barzanî got:

"Xelkê Kurdistanê ji bo bicîhanîna nîxên demokratîk û jiyanâ azad qurbaniyan daye. Kurdistan di ser hemû berjewendiyen de ye. Divê hilbijartin di wexta xwe de bê kirin. Hilbijartinê Herêma Kurdistanê ji bo parastina rewabûna demokrasiyê û nîxan, divê îsal di wexta xwe de bê kirin."

Em ê destekê bidin îrada pêkhateyên Kurdistanê. Pêkhateyên Kurdistanê çi biryaran bidin, bila bidin, em ê îrada wan destek bikin."

Serokê Herêma Kurdistanê Nêçîrvan Barzanî roja hilbijartinê Kurdistanê 18.11.2023 ragihandibû. **PeyamaKurd**

(evveli öten sayımızda) "Mescidi dağıdır, din xadimlerini qırıdlar"

Ermênilêr Quba qezasında soyqırıma xüsusile hazırlaşmışdilar. Çünkü ilk qırğını törədən Muradyana qarşı əhalî müqavimət göstərə bilmişdi.

Birinci Dünya Müharibəsində iştirak edən ermênilerdən ibarət iki min nəfərlik dəstə Muradyanın rəhbərliyi ilə 1918-ci ilin birinci rübündə Qubaya hücumu keçmiş və dəhşətli qırğınlardan törətmüşdi. Hemin ərefədə

sünni-şie davası donu geyindirməyə də cəhdler edir, xarici dövlətlərdə müsəlmanların ermênileri qırıqları barədə şayieler yayırdılar. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyetinin xarici işlər naziri M.H.Hacinski 1918-ci il iyulun 15-də hökumətin iclasında çıxış zamanı bildirmişdi ki, erməni cəlladları dinc müsəlman əhalisinin həyatı və əmlakı üzərində görünməmiş vəhşiliklər törədir, bununla yanaşı yalan xəbərlər yayaraq Avropa ictimaiyyətində əks əhval-ruhiyyə yaradırlar. Quba

çıxarıb, qollarını, axırdı da boyunu sindirdilər. Daşnaklar həmin gün mescidi dağıdır həm sünnilərdən, həm də şielərdən 20-dən çox din xadimini qətlə yetirdilər". A.Novatski bildirir ki, ermênilər təkcə Quba, Qusar və Xaçmaz ərazisində 26 mescidi yandırmışdilar. Hadisələrin canlı şahidi İbrahim Aydəmirov isə xatırlayıb ki, Digah məscidində alban və əreb əlifbası ilə yazılan kitablar yandırıldıqdan sonra kəndin yaxınlığında müqəddəs pirin daşını da partlatdılar. Hemin

lillara qarşı soyqırım siyaseti həyata keçirməyə başlamışlar. Maraqlıdır ki, Urmiya, Salmas, Sulduzda və Xoy ətrafında baş veren bu qırğınlar neinki Qarabağ və İrevandan, o cümlədən Bakıdan gələn erməni hərbi birləşmələrinin yardımı ilə həyata keçirildi, həmçinin Şimali Azərbaycandakı qırğınlarda az qala eyni gündə baş verirdi. Məsələn, Urmiyada ümumilikdə 50 min azərbaycanının qətiylə nəticələnən soyqırım 1918-ci ilin Novruz bayramı ərefəsində ikinci

Anar Yusifoğlu

Kürdü, türkü və azərbaycanlıları hər yerdə öldür!

Qusarın Kuzun kəndinin sakini, Türkiyədə təhsil almış nüfuzlu din xadimi Möhübəli Əfəndi və Çağar kəndinin sakini Hətəm Sərkarov yerli əhalini daşnaklara qarşı mübarizəyə qaldıra bilirlər. Ləzgilərin də köməyi ilə qırğınların qarşısı alınır və Muradyan 100 nəfərlə qaçıb. Möhübəli Əfəndi 200 nəfər daşnak terrorunu həbs etdirib, Quba türməsine saldırır. Ancaq 10 gün sonra top və pulemyotlarla silahlılaşmış erməni ordusu yenidən Qubaya hücum edir. Hamazaspın başçılıq etdiyi dəstə şəhəri od vurub yandırmağa, tarixi abidələri dağıtmaya, insanları vəhşicəsinə qətlə yetirməyə başlayır. Şahidlərin bildirdiyinə görə, Hamazasp Quba camaatının qalan hissəsini meydana yığıb bildirir ki, "mən minlərlə türkün başını kəsən Ərzurum erməniyəm. 200-dən çox türk kəndini yandırıb xaraba qoymuşam". Hamazaspın daşnak dəstəsinə bələdçilik edən qubalı erməni Harun Hayrapetovdan Qubanın varlı adamlarının siyahısını istədiyini yazan şahid qeyd edir ki, "Həmin siyahıda Qubanın varlılarından 26 adamın adı vardi. Hamazasp silahlı əsgəri həmin ailələrin dalınca göndərdi. Silahlı əsgərlər 6 nəfərlə geri qayıtdılar. Gətirilənlərin 4-ü qadın, 2-si uşaq idi. Hamazaspın tapşırığı ilə uşaqların başlarını kəsdilər, qadınları isə uşaqlarının qanını içməyə məcbur etdilər. Qadınlar şivən qoparıb daşnakların üstüne atlında qarınlarını süngülərlə deşdilər. Sonra qılıncıla onları tən ortadan ikiyə böldürlər. Meydanda ah-nalə yüksələndə Hamazasp əsgərləri cərgə ilə düzdürüb, günahsız əhaliyə atəş açmağı əmr etdi. Yüzlərlə adam qırıldı..."

qırğınlarına da don geyindirməye çalısan Hamazasp meydana

nəhəng daşın üstündə alban hərflərli yazılar vardi. Hamazaspın

yığıdı əhalinin içindən bir sünni və bir şie seçərək onlara silah verdirir və bir-birinə atəş açmağa məcbur edir. Bildirir ki, silahlar növbə ilə sünni və şielərə veriləcək, sonda sağ qalanlar isə öldürülməyəcək.

Komissiyanın dindirdiyi şahidlərin dediyinə görə, "ilk olaraq Ləzgi Məhəmməd və şielərin ağsaqqalı Məşədi Mirsadiq irəli çıxardılar. Onların heç biri əlinə silah almaq istəmirdi. Qundaqla başlarına vurub, onları silah götürməyə məcbur etdilər. İki də tüfənglərini qaldırıb bir-birini nişan aldılar. Hami məəttəl qalmışdı. Nisbətən cavan olan Məhəmməd heç kəsin gözləmədiyi halda geri döndü və bir daşnakı yera sərdi. Qarışılıqdan istifadə edən Məşədi Mirsadiq da bir erməniyi öldürdü. Bunun ardınca qırğını başlandı. Qaçmaq istəyən yüzlərlə adamı ermənilər pulemyotlarla qırıdlar. Ölənlərin çoxu qadınlar və uşaqlar idid. Hami dayanandan sonra Məhəmmədin qollarını, ayaqlarını kəsdilər. Başını kəsib süngüyə keçirdilər və hamı görsün deyə yuxarı qaldırdılar. Məşədi Mirsadiğin gözlerini

vəhşilikləri nəticəsində 1918-ci ilin ilk beş ayı ərzində Qubada 16 mindən çox insan qırılmış, 162 kənd yerlə-yeksan edilmişdi.

Eyni qırğınlardan Lənkəran və Göyçayda, Kürdəmirdə də törədilmişdi.

Rusların təlim keçdiyi erməni qatilləri

Ermənilər Şimali Azərbaycanla paralel olaraq, Cənubi Azərbaycanda – Urimiya, Salmas, Sulduz və Xoyda da kütłəvi qətlamlar törədirdilər.

Urmiyadakı soyqırıma erməni dini rehberi Benyamin Marşimon rəhbərlik edirdi. Marşimon Osmanlı torpağından 12 min çilov ailəsi ilə birlikdə gəlmişdi, Urimiya, Salmas və Sulduzun 20 min erməni və assur ailəsi isə onlara qoşulmuşdular. Nəticədə böyük bir ordu yaranmışdı ki, bunun da 20 min nəfəri təlim keçmiş peşkar hərbçilər idi. Əlavə olaraq 800 nəfər rus və 72 fransız zabiti də onlara hərbi hazırlıq keçirdi. Rusiyanın Urmiyadakı konsulu Nikitinin siyasi, Petros ağanın hərbi, Marşimonun isə ideoloji dəstək verdiyi bu ordu 1918-ci il fevralın 17-dən başlayaraq azərbaycan-

dəfə şiddetlənmiş və martın sonlarına qədər davam etmişdi.

Andronikin başçılıq etdiyi 8 minlik quldur dəstəsi Arazin həm şimalında, həm də cənubunda erməni daşnaklarının azərbaycanlılara qarşı apardıqları soyqırıma yardım edir, soyğunçuluq törədir, kəndləri xarabazara çevirir və "Böyük Ermənistân" kimi nəzərdə tutduqları əraziləri türklərdən təmizləməyə cəhd göstərirdi.

Ermənilər bu məqsədə Salmasda 30 min, Sulduzda isə 10 mindən çox azərbaycanını qətlə yetirmiş, yüzlərlə kəndi xarabazara çevirmişdilər.

Qafqaz-İslam ordusunun yaxınlaşması xəbəri ilə Naxçıvana çəkilən Andronik qarşısına çıxan bütün kəndləri dağıtmışdı. Daha sonra Çembərekənd rayonunun Ağbulaq, Ardanış, Bəriyabad, Qaraqaya, Əmirxeyir, Yanıqtəpə, Qaraqoyunu, Toğluca, Çaykənd, Cıvıxlı, Cil, Şorça və başqa kəndlərə hücum edən Andronik bütün əhalini qırılmışdı. Eçmədzin rayonunun 700 nəfərlik Ayraklı və 800 nəfərdən çox əhalisi olan Qarğabazar kəndlərinin əhalisini də Andronik bütünlükə, son nəfərinə qədər məhv etmişdi.

"Növbə Qarabağındır..."

Ən çox dağıdılan Zəngəzur qəzası idi. Fövqələdə Təhqiqat Komissiyasının sənədlərinə görə, Ermənilər bu qəzada 115 Azərbaycan kəndini büsbtün yandırmış, 3257 kişi, 2276 qadın və 2196 uşaq öldürmüştərlər.

Ermənilər Zəngəzur qəzasının özündə və ətrafında qırğınları 1920-ci ilə qədər sistemli olaraq davam etdirmişdilər. 1920-ci il yanvarın 21-də Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti parlamentinin üzvü Cəlil Sultanov tərəfindən Azərbaycan parlamentinə göndərilmış teleqramda deyilirdi: "Dörd gündür

ki, erməni quldur dəstələrinin nizamî ordu ilə birlikdə top və pulemyotların atəsi altında Zəngəzura hücumları davam edir. İtkilər olduqca çoxdur, əhalı vahimə içinde kömək umur. Qəzanın bəbəxt əhalisi adından yalvarıram, kağız üzərindəki etirazlardan fəal işə keçin. Azərbaycanın ən gözəl güşələndən birini tamamilə məhv olmaqdan xilas edin. Zəngəzurun arda növbə Qarabağındır..."

1918-ci ilin martına qədər Zəngəzurun 199 kəndi, 1919-cu ilin sentyabrına qədər isə Eçmədzin qəzasının 62 azərbaycanlı kəndi yerlə yeksan edilmişdi. 1919-cu ilin axırında Zəngəzəsənin bir neçə kəndi istisna olmaqla qalan kəndləri, İrevan qəzasının 211 və Vedibasarın bütün azərbaycanlı kəndləri məhv edilmişdi. 1916-ci ildə İrevan şəhərində və İrevan quberniyasının kəndlərində 375 min nəfər azərbaycanlı yaşayırıda, 1922-ci ildə onlardan artıq 305 min nəfər tamamilə məhv edilmişdi. Ümumilikdə isə bu qırğınlardan nəticəsində 565 min müsəlman-türk vəhşicəsinə qətlə yetirildi. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Fövqələdə Təhqiqat Komissiyasının topladığı materiallar əsasında azərbaycanlılara qarşı soyqırımda faktını təsdiqləmiş və 1918-ci il martın 31-ni matəm günü elan etmişdi. 1919 və 1920-ci illərdə, iki il müddətində ardıcıl olaraq martın 31-i qeyd edilsə də, Azərbaycanın Sovet ordusu tərəfindən işğalından sonra 31 martın qeyd edilməsi qadağan olunmuşdu. Yalnız Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonra - 1998-ci ildə prezident Heydər Əliyevin sərəncamı ilə 31 mart Azərbaycanlıların Soyqırımı günü olaraq yenidən qeyd edilməyə başlandı.

Seyîd Riza bo Mustafa Kemal: Hîlekariya we ji bo min bo derd, sernetewandina min jî bila ji bo we bibe derd

» Mustafa Kemalê ereqvexwer biryara idama Seyîd Riza da

DIYARBEKIR, 21/4 2015 — Roj-nameya tirkî "Yeni Şafaka" nêzîkî hikûmeta Ak Partiyê duhî belgeyeke nehêni ya teşkilata îstixbaratê ya dewleta tirkan belav kir ko tê de bi hûrahî behsa ïdamkirina râberê kurd Seyîd Riza û hevdîtinâ wî ya digel râberê tirkan Mustafa Kemal Atatürk dike. Seyîd Riza li ser soz û ehdên efserekê dewleta tirkan dehê ûlona 1937-ê bi hêviya ko Mustafa Kemal Atatürk bîbîne cû Erzîncanê û li wêderê hat desteser kirin. Tirkan paşê Seyîd Riza ji Erzîncanê bir zîndana Elezîzê û bi mehkemekirinekurt û sexte ew û şes kesen dî bi cezayê ïdamê mehkûm kirin. Ji bo ko bikarin Seyîd Riza-yê 75-salî ïdam bikin bi şahidên sexte temenê wî dîkin 57 sal û temenê kurê wî Husnê 17-salî jî dîkin 21 sal.

Berpirsekê râexistina teşkilata îstixbaratê ya dewleta tirkan ko wê demê navê wê Milli Amele Hizmetleri bû raporek di heqê ïdamkirina Seyîd Riza û hevalên wî û hevdîtinâ Seyîd Riza ya digel Mustafa Kemal Atatürk de nivísiye.

Mustafa Kemal Atatürk 14-ê çiriya-paşiyê bi trêneka spî ya xweser diçe Elezîzê û li wêderê radiweste da di trêne de Seyîd Riza bîbîne û bibêjîyê daxwaza efûkirinê bike. Dema ko Mustafa Kemal û hevalên xwe li ser maseyê ereqê vedixwin Seyîd Riza dibin cem wî. Mustafa Kemalê serxweş bi zimanekê tehdîdkar ji Seyîd Riza re dibêje daxwaza efûyê bike lê belê Seyîd Riza wê daxwazê qebûl nake. Her wê şevê bi ferma Mustafa Kemal Atatürk râberê kurd Seyîd Riza li Meydana Genim hat ïdam kirin û cenazeyê wî jî du rojan teşhîr kirin. Tercimeya kurdî ya hemî rapora berpîsê râexistina MAH-ê li jêre ye.

Ji bo serokatiya MAH-ê

– taybet –

Bi talîmatnameya şîfrekirî ya ko ji Enqereyê hat wergirtin ferman hat dan ko hevdîtin digel Îhsan beg [Îhsan Sabrî Çağlayangîl] bêt kirin û herfiyen rîyeta hemî ferman û talîmatnameyên wî bêt kirin û rapora di heqê vê yekê de bi awayekê lezgîn ji bo serwekaletê [yanî serokwezîriyê] bêt şandin.

Li gor vê daxwazê hevdîtin bi Îhsan Sabrî beg re hat kirin. Ji me re hat gotin ko di dawiya hefteyê de mehkeme dê ji bo meseleya Seyîd Riza bicive û bîryarê bide û divêt ïdamkirin jî berî dawiya hefteyê bêt pêkanîn. Lê belê nuqteya herî giring ew bû ko em piştî bîryara mehkemeyê Seyîd Riza û serokkomarê me [Mustafa Kemal Atatürk] bînin cem hev û ev jî dê gelek nehêni be û lewra divêt hemî tedbîrên pêwist ji bo vê yekê bêñ wergirtin û wekî dî jî divêt di bûneya MAH-ê de karmendekê herî pêbawer yê ko zazakî jî dizane bêt wezîfedar kirin û xwe ji rîwîtiyê re amade bike. Me jî bi lezûbez dest bi amadekariyê pêwist kir. Em digel serokê asayışa giştî Şukru Sokmensuer civiyan û me digel Şukru beg meseleya asayışê û ewlekariya pêwist û nehênbûna herî astbilind axaft û ji bo ka dê ci bêt kirin danûstandineka fîkrî kir û amadekariyê xwe bi

lez temam kirin. Tam di rewşeka amadebaşiyê de me da ser rê. Mehkemeyê piştî çend hevdîtinan rînimayên qanûnî yên ko

pêwist bûn pêkanî û biryara ïdamê ìmza kir. Meydana Genimî ya ko ji bo cihê ïdamê hatibû destnîsan kirin bi [lampeyên] traktoran û otomobilan hat ronî kirin û ji bo heft kesen ko bêñ ïdam kirin sêpêyên lazim û zarokekê cengene hatin amade kirin. Di nêv rojê de hemî tedbîrên ko pêwist bû bêñ wergirtin hatin wergirtin, û nemaze ji bo nehênhîştina hevdîtinâ [Seyîd Riza û Mustafa Kemal Atatürk] hemî tiş bi dîqeteka gelek mezin gelek caran hat kontrol kirin û hemî amadekariyê me xelas bûn.

Seet 12.20-ê şevê Seyîd Riza û şîrkîn wî yên tawankar anîn mehkemeyê. Mehkemeyê destpê kir û biryara xwe xwend û 14 kes hatin beraet kirin û Seyîd Riza û heft kesen dî bi mirinê hatin ceza kirin û yên mayî bi cezayê cida hatin mehkûm kirin. Ji ber ko di bîryara mehkemeyê de bêjeya "ïdamê" derbas nedibû li hemberî bêjeya "mirinê" jî dengê "ïdam çino, ïdam tunne" hat bihîstin. Mehkemekirina wan teqrîben seetûnîvekê dewam kir. Seyîd Riza ji nêv wan hat derxistin. Ew li jeepa serokê asayışa giştî û Îhsan Sabrî beg hat siwar kirin. Li pêşîya wan çar wesayit hebûn û ew ketin ser rê. Dema ko hatin stasyona trêne ya li merkeza Elezîzê hemî kes ji wesayitên xwe peya bûn. Ji ber ko tedbîrên ewlekariyê bêyî kêmâşî hatibûn wergirtin stasyona trêne hatibû daxistin û karmend jî hatibûn rîkirin bo malêñ wan. Li stasonê ji bilî karmendê MAH-ê hîç kesek nebû. Ji ber ko bi awayekê herî baş rîyeta nehênbûnê hatibû kirin ji bo kesen ko haya wan ji rewşê nebe hertiş normal diyar dibû.

Trêna spî ya serokkomarê me li meqessa kor rawestiyayî bû. Piştî ko em 8-10 deqîqeyan rawestiyen em bi Seyîd Riza re daxîlî trêne bûn. Li tenîsta serokkomarê me, Alpdogan paşa, Kazim Orbay û yawerî serokkomarı hebûn. Li ser maseyî xwarin dixwarin û ereq vedixwarin. Serokkomar serê xwe bi aliye Seyîd Riza ve bilind kir û ji serî heta pêyê wî lê temaşa kir û jê re got rûne. Seyîd Riza qebûl nekir ko rûne. Serokkomar anî bîra Seyîd Riza ko mehkemeyê bîryara ïdamê daye û ev bîryar dê işev bêt bi cih kirin û got heger ew poşman bîbe û daxwaza efûkirinê bike ew dê neyîn ïdam kirin û dê bêñ efû kirin. Seyîd Riza jî got wî karekê ko ji bo wî daxwaza efûyê bike yan jê poşman bîbe nekiriye û ya ko kiriye jî ji bo parastina canê xwe, malê xwe, cihê xwe û

welatê xwe kirye. Wî got [Mustafa Kemal] hertim bûyer ji devê karmendê dewletê bihîstine û got ew dixwaze rastiya bûyeran bîbêje.

Serokkomar bi serê xwe nîşana erê da wî û got bîbêje. Seyîd Riza bi zimanekê sakîn got di dema osmaniyan de zulmeka mezin li Dêrsimê hatîye kirin û got digel gelek zordariyan jî wan [yanî kurdan] Dêrsim parastiye, got [kurdan] esker nedane osmaniyan lê belê gelek esker ji bo têkoşîna neteweyî [ya dema Mustafa Kemal] rîkirine û got baweriya wî bi komarê têt û nemaze piştî nehiştina xelîfîtyê baweriya wan bi komarê hîj zêdetir bûye, got wî ji bo komkirina sîlehîn di destê xelkê de arîkarî kiriye û piraniyan sîlehan hatine kom kirin û heger niyeta wî ya îsyaneke hebûya dê sîleh teslim nekîrina û got bi rastî jî xelkê Dêrsimê naxwaze li hemberî komarê îsyaneke bike. [Seyîd Riza] got cendîrme berdewam xelkê tehrîk dîkin da îsyaneke bikin, bizanî neyartiya di nêvbera eşiretan de zêde dîkin û ji bo êrişkîrinê bîhaneyan çêdîkin. Got gelek kesen bîguneh bi bombayê ko ji balafîrên şerî têñ avêtin parçeparce bûne û jîn û zarokê ko çûne xwe di şikeftan de veşartîne ji bi komî hatine qetîflam kirin. Alpdogan paşa xwest tevlî axaftinê bîbe. Serokkomar bi hereketa destê xwe Alpdogan paşa bêdeng kir. Ji Seyîd Riza rica kir ko axaftian xwe dewam bike.

[Seyîd Riza got berî ko ew teslim bîbe soz dabûn wî] û got: "Li dâfreya erkana herbê efserek digel min axivî. Ji min re got ko cenebê te li wîlayeta Erzîncanê ji bo aştiyê li hêviya min e û dixwaze min bîbîne. Min bawer kir. Sondeka mezin xwaribû. Min jî bawer kir û digel sê hevalên xwe em cûn wîlayeta Erzîncanê, em desteser kirin. Paşê jî em rîkirin zîndana Elezîzê. Cardî planek li min kirin û hîleyek li min kirin.

Pâşê mehkemeyê destpê kir. Bi şahidiya mirovîkê ko du salan ji kurê min yê mezin biçuktur e temenê min mezin kirin û yê kurê min biçûk kirin. [Karmendê MAH-ê li vêderê xeletiyekê dike. Ji ber temenê Seyîd Riza hat biçûk kirin û yê kurê wî jî hat mezin kirin.] İro jî bi ferma we bîryara ïdamê dan. Min bawerî bi sozên we anî û digel ko ez bi lingên xwe hatim hon dê min ïdam bikin. Vêca ez çawa baweriye bi we bînim?" Serokkomar got wî niho ev tiş fêm kir û dê tehqîqatekê bide kirin û got: "Ez cara dawiyê ji te re dibêjim were û ji min daxwaza efûkirinê bike, bibêje ko tu ji kirinê xwe poşman û da te efû bikim. Heger tu vê yekê bîkî dê faydeya te ji Dêrsimê re zêdetir be. Bi me re hevkariyê bike. Komar dê gelek karêñ baş ji bo Dêrsimê bike. Xelkê Dêrsimê tirkêñ oxoz in û ji Xorasanê hatine. Dema ko ji nû ve bi hesta tirkbûna xwe bihesin dê ji bo komarê karêñ gelek baş bikin. Baweriya min bi vê heye. Were û vê firsetê ji destê xwe nerevîne." Seyîd Riza jî got: "Min jî bo aştiyê û ji bo komarê gelek tiş kirin. Min arîkîriya komkirina sîlehan kir. Sîleh hatin kom kirin. Gotin filan mirovan teslim bike min ew teslim kirin. Her cara ko tiştek dixwestin digotin ev "daxwaza dawiyê" ye. Paşê destpê

kirin û zêdetir tiş xwestin. Daxwazê wan hîç xelas nebûn. Di destpêkê de min fêm nekiribû. Paşê dema ko "Qanûna Tunciliyê" hat derxistin min pir baş fêm kir. Ez emîn bûm ko em xelkê Dêrsimê ci jî bikin nikarin rê li ber we bigirin. Her ji destpêkê we plana we ew bû ko bi temamî Dêrsimê îmha bikin û ji ser erdê rakin. Min pir dereng ev fêm kir. Ez ji hîç karekê ko min kiriye ne poşman im, daxwaza efûyê nakim, ev gotinê min yên dawiyê ne, tişteka dî jî nabêjim."

Serokkomar, bi awayekê acizbûyî rabû ser piyan, bi destê xwe Seyîd Riza nîşan da û got "wî bibin û ya lazim bikin". Dema ko me destê Seyîd Riza girt da em derkevin ji nişka ve ew rawestiya. Li serokkomar zivîr û got: "Min hîle û pîleyen we fêm nekirin, min nekarî li hemberî hîleyen we bi ser kevim û lewra ji bo hevdîtinê hatim. Ez diçim mirinê. Bila ev ji bo min bîbe derd, lê belê min jî serê xwe ji we re netewand û bila ev ji bo we jî bîbe derd." Serokkomar bi destê xwe nîşan da û got "bibin". Me ew bir û em ji kompartimanê derketin. Em derbasî wesayitan bûn. Em li hêviya Îhsan Sabrî beg hat û li jeepa li pêşîyê siwar bû û em ketin ser rê. Em jî li pey wan cûn û gehîstîn Meydana Genimî.

İdamkirinê dî temam bûbûn. Seyîd Rizayê ko dizanî dor hatîye wî çû. Wî ew zarokê cengene bi destê xwe dehf da û dûr xist. Derket ser sandelyeyî, bi dengekê gelek xurt got: "Em ewladê Kerbelayê ne, eyb e, zulm e û cînayet e." Wî kemend xist stoyê xwe û pehînek li sandelyeyî da. Vê cesareta hewqasê mezin ya vî mirovî temenmezin hemî kes ecêgbîrtî hişt. Wekî encam hemî ïdam temam bûn. Pazdehê çiriya-paşiyê roja duşemê hemî rojê hilawistî ma da xelk bîbînîn. Roja 16-ê çiriya-paşiyê jî hemî cesedîn wan di cadeyîn Elezîzê de hatin gerandin û teşhîr kirin.

Îhsan Sabrî beg seet 12.00-ê em daweti civîn li wîlayetê kirin. Seet 12-ê li wîlayetê Şefiq beg û midûrê asayışa Elezîzê İbrahîm beg jî li wêderê bûn. Îhsan Sabrî beg ji me re got: "İdamkirina Seyîd Riza ya bi lezûbez bêguman dê li cem raya giştî mereqê çêke. Em wekî dewlet bi ferma Enqereyê mecbûr bûn berî ko serokkomar bêt Elezîzê Seyîd Riza ïdam bikin. Ji ber ihtimal hebû ko serokkomar Seyîd Riza efû bike. Wekî dî jî divêt hemî cesed bîn şewitandin û li gor rîbâzîn nehênbûnê bi awayekê nehêni li cihêkê bîn binax kirin. Vê wezîfeyê jî hevalên ko di MAH-ê de kar dîkin dê pêkbînîn." Ü got civîn xelas bûye. Me cesedîn wan birin û li zeviyeka vala gaz pê de kir û şewitandin. Hûrûmûrên ko ji ber man jî me xistin telîsan û di nêvbera stasyona trêne ya li merkeza Elezîzê û stasyona trêne ya li Yolçatiyê de di çalekê de defin kirin. Nexşeya cihê ko ew lê hatin binax kirin û zebtê qeydan, axaftinê di trêne de, digel qeydîn dengî û nexşeyê teslimî Îhsan Sabrî beg kirin. Ev rapor wekî du nusxe hatîye amade kirin. Nusxeyka wê teslimî serwekaletê [serokwezîriyê] û nusxeyek jî teslimî Îhsan Sabrî beg hatîye kirin.

Buldan: Dengek ji YSPê re dengek jî ji Kemal Kılıçdaroglu re

Hevseroka HDPê Pervîn Buldan yekem car bi awayekê vekirî di bangeşeya li qada Esenlera Stenbolê diyar kir, ew ê dengekî bidin YSPê û dengekî jî bidin Kemal Kılıçdaroglu.

Xebat û lebatêñ hilbijartîn 14ê Gulanê bi hemû gûrehîya xwe berdewam dîkin. Li navçeya Esenlerê ya bi ser bajarê Stenbolê ve di bangeşeya hilbijartîn de Hevseroka HDPê Pervîn Buldan axivî û navê ku wê di hilbijartîna serokmariyê de piştigriya wî bikin ragihand û diyar kir, ew dê wan kesen ku Kurdan nasnakin û

tûne dibînîn bişînîn. Dengek ji Partiya Çep ya Kesî re dengeke jî ji Kemal Kılıçdaroglu re.

Pervîn Buldan diyar kir: "Di 14ê Gulanê de du dengê me hene. Em ê yekê ji bo Partiya Çep a Kesî bi kar bînîn û ya din kesê ku wê di şûna Erdogan de bibe Serokkomar ji bo Kemal Kılıçdaroglu bi kar bînîn. Belê em ê wan kesen ku dijminatiyê dîkin, Kurdan nasnakin û tune dibînîn bişînîn. Careke din dibêjin dengek ji bo Partiya Çep a Kesî û dengek jî ji bo Kemal Kılıçdaroglu." darkamazi.info

Serok Barzanî û Cîgirê Serokwezîrê Iraqê planên hikûmetê ji bo çareserkirina pirsgirêkên welatiyan gotûbêj dikan

Serok Mesûd Barzanî û Cîgirê Serokwezîrê Iraqê rewşa siyasi ya Iraqê û planên hikûmeta Iraqê ji bo çareserkirina pirsgirêkên welatiyan navçeyên cuda yên Iraqê gotûbêj kirin.

Serok Mesûd Barzanî û 1ê Gulana 2023an pêşwazî li Cîgirê Serokwezîrê Iraqê û Wezîrê Plandananê ya Iraqê Mihemed Elî Temîm kir.

Di hevdîtinê de rewşa siyasi ya Iraqê û planên hikûmeta Iraqê ji bo çareserkirina pirsgirêkên welatiyan navçeyên cuda yên Iraqê hatin gotûbêjkirin.

Nerina Azad

15 Koçberêñ Rojavayê Kurdistanê di rêya Îspanyayê de wenda bûne

Ew çar roj in 15 Koçberêñ Rojavayê Kurdistanê di navbera Cezayir û Îspanya de wenda bûne, malbatêñ wan bi riya Rûdawê bang li rêxistinêni mirovî dikan, karekî ji bo eşkerekirina çarenivisa wan bikin.

Roja Çarşema bîhorî 26ê Nîsanê 15 koçberêñ ji Rojavayê Kurdistanê ku 14 ji wan xelkê Kobanî ne û yê din jî xelkê Efrînê ye ji bajarê Wehran ê Cezayirê bi belemekê ber bi Îspanya ve birê ketin.

Li gor zanyariyan, piştî 20 xulekan ji birêketina wan, peywendî bi wan re qut bûye û heta niha ti kes tiştekî li ser wan nizane.

Ehmed Mihemed Elî birayê yek ji koçberêñ winda ji Rûdawê re got, her 15 kesan bi riya belemê xwestine biçin Îspanyayê ji bo ku ji wir biçin Almanyayê, lê têkiliya bi wan re qut bûye û niha ti agahî li ser wan kesan nayê zanîn. Her li gor zanyariyan, şofêrê belemê xelkê Cezayirê ye.

Ehmed Mihemed Elî ku li Almayayê bajarê Dortmundê dijî, derbarê windabûna birayê xwe û kesen pê re axîv û got, "Roja Çarşemê 26ê Nîsanê haya me jî hebû ku dê derkevin, di saet 4:55 xuelkan de birêketin, videoji me re şandin, deng

ji me re şandin, birayê min dengek şand û got, ew 15 kes in ku Kurdêñ Rojavayê Kurdistanê ne û şofêr jî Cezayirî ye. Piştî 15-20 xulekan interneta wan bi temamî hate girtin, ne internet heye ne axaftin. Ji roja Çarşemê ve heta niha ti deng tun ye."

Di berdewamiya axaftina xwe de, Ehmed Mihemed Elî diyar kir, ku xizm û pismamêñ wan li Cezayirê hene, lê haya wan ji tiştekî tune ye.

Bi gotina Ehmed Mihemed Elî, di wan rojan de polîsê peravêñ Îspanyayê hejmarek koçberêñ li ser beleman rizgar Kirine, lê ti kesen me di nav wan de nebûn.

Birayê yek ji koçberêñ wenda herwiha got, polîsê Îspanyayê ji wan re gotiye ew nikarin ti zanyariyan bidin wan û ji bo lêgerîna li pey wan divê kesek ji malbatêñ wan kesan li cem navenda polîsan gîf bike.

Cotmeha sala bîhorî 2 belemêñ koçberêñ Rojavayê Kurdistanê di navbera Wehran û Îspanya de binav bûbûn, têde 18 welatiyan Rojavayê Kurdistanê û Sûriyê ku piraniya wan ji Kobanî bûn, canê xwe ji dest dabûn.

Nerina Azad

Nêçîrvan Barzanî ji bo Roja Karkeran a Cîhanî peyamek belav kir

Serokê Herêma Kurdistanê Nêçîrvan Barzanî ji bo Roja Karkeran a Cîhanî peyamek belav kir.

Serokê Herêma Kurdistanê Nêçîrvan Barzanî û Duşemê 1ê Gulana 2023an ji bo Roja Karkeran a Cîhanî peyamek belav kir û tekezî li ser "hebûna qanûnek modern ya kar ji bo parastina mafêñ karkeran û dabînkirina bingehêk selamet, jîngehek minasib û bi dirustî rêxistina demjimêrê kar û wekhevî di derfetêñ kar de" kir.

Serokê Herêma Kurdistanê Nêçîrvan Barzanî di Roja Karkeran a Cîhanî de ev peyama da:

1ê Gulanê, Roja Karkeran a Cîhanî, bi germî li karkeren Kurdistan, Iraq û cîhanê û sendîka û rêxistinê karkeran pîroz dikim. Beşdarbûn û qurbanîdana karkeren Kurdistanê di şoreşê da û rola wan ya berbiçav û keda wan ya di prosesa binyatdanan û avadankirina Kurdistanê da bilind dinirxînim û hêviya serkeftinê ji bo wan dixwazim.

Bi vê minasibetê, tevî nîşan-dana hemû piştevaniyê ji bo maf

û daxwazêñ rewa yên karkeran,

tekezî li ser pêwîstiya hebûna qanûnek modern ya kar ji bo parastina mafêñ karkeran û dabînkirina bingehêk selamet, jîngehek minasib û bi dirustî rêxistina demjimêrê kar û wekhevî di derfetêñ kar da dikan. Divê zêdetir girîngî bi jiyan û jiyara karkeran û malbatêñ wan bê dan

û sendîka û rêxistinê karkeran ji bo mafêñ wan bi çalaktir bixebeitin.

Em silav û rêzêñ xwe ji bo

kesûkar û malbatêñ karkeren di

dema kar da jiyana xwe ji dest

dane dişînîn û erkê aliyêney pey-

wendîdar e ku bi her awayî alîkarî

û sexbêriya wan bikin.

Yekê Gulanê li hemûyan pîroz

be û bêhnvedanek aram û bex-

tewer ji bo karkeran dixwazim.

Nêçîrvan Barzanî
Serokê Herêma Kurdistanê
01.05.2023

PSK: Astengkirina Ala Kurdistanê ya di 1ê Gulanê de nayê qebûlkirin

Rêxistina Stenbolê ya Partiya Sosyalîst a Kurdistanê (PSK) bi Ala Kurdistanê besîdarî qada 1ê Gulanê bû.

Endamên Partiya Sosyalîst a Kurdistanê (PSK) li qadê belavokên xwe belav kirin.

PSKê bi daxuyaniyekê eşkere kir: "Li qada 1ê Gulanê eleqeyek mezin ji bo Ala Kurdistanê hebû.

Bi taybetî ji aliyê Ciwanêñ Kurd ên welatparêz ve hate pêşwazîkirin. Lî provakatorên nijadperest ji ber eleqeya zêde ya li ser ala Kurdistanê qehrî, bertek nîşan dan û xwestin endam û rêvebirêñ PSKê provoke bikin. Lî endamên PSKê bi tewr, tevger û helwesta xwe ya bi aqilane ev provokasyon li dij PSKê pûç

kirin."

Di daxuyaniyê de hat diyarkirin: "Polîsên Tirk Serokê PSK'ê yê şaxa Stenbolê Mansur Kara, endamê rêveberîya navendî Bahattîn Turan û endamê meclisa partiya PSK'ê Yakup Turan ji bo bi wan re hevdîtinê pêk bînîn gazî navenda polîsê kirin. Polêsan demek serokê PSK'ê yê Şaxa Stenbolê Mansûr Kara û hevalêñ wî demek li navemnda polêsan dane rawestandinê."

Hat eşkerekirin: "Di encama danûstandinan de alayêñ Kurdistanê hatin desteserkirin. Piştî demek polêsan rêvebir û endamê PSK'ê yê ji alî polêsan ve hatinûn girtinê hatine berdanê. Em vê dijminîya li dij PSK û van kiryarêñ antîdemokratîk, niheq û bê hiqûq bi tundî protesto û şermezar dikan." darkamazi.info

"Pasewanêñ Tirkîyê sôriyan li sînor eşkence didin û dikujin"

existina Human Rights Watch (HRW) radigîhîne, pasewanêñ sînor ên Tirkîyê bi awayekî bêserûber welatiyan sôri yên ku hewl didin sînor derbas bikin, eşkence didin û dikujin. Her wiha bang li Enqerê kir jî, lêkolînê li ser van binpêkirinan bike û wan ceza bike.

Rêxistina HRW û 27ê Nîsanâ 2023an di raporekê de diyar kir, "pasewanêñ sînor ên Tirkîyê bi awayekî bêserûber gule li sîvîlîn Sûriyê yên li ser sînorê Sûriyê reşandine û eşkence didin û hêzeke zêde li dij penaxwaz û koçberêñ ku dixwazin derbasî Tirkîyê bibin, bikar tînin."

Got jî: "Hikûmeta Tirkîyê divê lêkolînê di vê derbarê de veke û pasewanêñ sînor ên ku ev binpêkirinê mezin ên mafêñ mirovan kirine ceza bike."

Li gorî HRW, roja 11ê Adarê pasewanêñ sînor ên Tirkîyê bi awayekî hovane li komek ji 8 welatiyan Sûriyê da ku dixwestin bi awayekî neyasayı derbasî Tirkîyê bibin, di encamê de kesek û ciwanek di bin çavan de canê xwe ji dest dan û yên din jî bi giran birîndar bûn.

Roja 13ê Adarê jî, pasewanekî sînorî welatiyekî sôri yê 59 salî dema ku erdê xwe li nêzîkî sînor dajot, gulebaran kir û ew kuş.

Ji destpêka sala 2023an ve, Rewangeha Sûri bo Mafêñ Mirov, 12 haleten kuştinê û 20 haleten birîndarbûna li ser desten pasewanêñ sînorê Tirkîyê hatine kirine, tomar kirine.

Rêvebirê HRW yê Ewropa û Asyaya Navîn Hugh Williamson got: "Haleten kuştinê yên bi awayekî hovane ji aliyê pasewanêñ sînorî yên Tirkîyê ve hatine kirin, bêyî ku hikûmeta Tirkîyê bi awayekî bibandor rûbirûyî wan bibe yan lêkolînê derbarê wan de bike ku ji sala 2015an ve bi sedan sôri hatine kuştin."

HRW di rapora xwe de got, ji mafê Tirkîyê ye sînorê xwe biparêze, lê divê di çarçoveya hiqûqa navdewletî û mafê mirovan de be. darkamazi.info

Serok Barzanî: Kurdistan li ser hemû berjewendiyên din e

Serok Mesûd Barzanî di hevdîtinekê de ligel şandeke

Berpirsê Nûnerayetiya Yekîtiya Ewropa li Hewlêr Tokled Beg û

hevbeş a nûnertiye welatan li Hewlêrê tekez kir ku Kurdistan li ser hemû berjewendiyên din e.

Îro Şemîyê 29ê Nîsana 2023an li Selaheddîn, Serok Mesûd Barzanî pêşwaziya şan-deke hevbeş ya nûnerayetiyeñ welatan li Hewlêrê kir ku ji Konsula Giştî ya Brîtanya li Hewlêrê Rosy Cave û Konsulê Giştî ya Holanda li Hewlêr Jaco Beerends û Konsulê Giştî yê Almanya li Hewlêr Klaus Streicher û

Berpîrsa Beşa Siyasiya Konsulxaneya Amerika li Hewlêrê Katrien Kroft pêk hatibû.

Di hevdîtinê de derbarê pêşhatên siyasi yêngi dawî û proseya siyasi ya Herêma Kurdistanê û hilbijartinan de danûstandina bîr û ramanan kîrin û şanda mîvan ji bilî destxweşıya li diyarkirina dema birêveçûna hilbijartînê li Herêma Kurdistanê, tekezî li ser girîngiya birêveçûna hilbijartînê û dest-

girtina bi bihayên demokratîk û parastin û bihêzkirina bingehêneşî yetê li Herêma Kurdistanê kîrin.

Her di vê hevdîtinê de Serok Barzanî bi kurtî derbarê pêdagirbûna Herêma Kurdistanê bi çanda demokrasî û hilbijartînê ji bo şanda mîvan xisterû û bal kişand li ser wê yekê ku gelê Kurdistanê qurbanî daye ji bo ku bi azadî bijî û bihayên demokrasiye bi cih bike û li piştî raperîna gelê Kurdistanê li 1991 li bajarê Koye yekemîn car ragihandiye ku pêwîst e li şerîyeta şoreşgerî ber bi şerîyeta destûrî ve biçin û hilbijartîn bê encamdan.

Serok Barzanî eve jî ji bo şanda mîvan dûpat kîriye ku Kurdistan li ser hemû berjewendiyên din e, bi navê parastina şerîyet û bihayên demokrasiye, pêwîst e li Herêma Kurdistanê îsal hilbijartîn di dema xwe de bê encamdan û di derbarê bi babeta çawayîya beşdariya pêkhâtan jî ragihandî ku pêkhâtan Herêmê bi xwe çi biryarek bidin em piştevanê daxwaza wan dibîn. **Nerina Azad**

Serkirdeyê DAIŞê Ebû Husên El-Qureşî li Sûriyê hat kuştin

Serokomarê Tirkîyê Recep Tayyîp Erdogan kuştina serkirdîyê DAIŞê di operasyoneke MÎTê de li Efrînê radigîhîne.

Serokomarê Tirkîyê Recep Tayyîp Erdogan şeva borî di bernameyeke televîzyonî de eşkere kir, Dezgeha Hawalgiî ya Tirkîyê MÎTê serkirdîyê DAIŞê Ebû Husên El-Qureşî ku ev demek e çavderiya wî dikir, li Sûriyê di operasyonekê de kuştiye.

Ebû Husên El-Qureşî, serkirdîyê çaremîn ê DAIŞê ye û ji 30ê Mîjdarâ sala 2022an ve ev post wergirtiye.

Rewangeha Sûrî ya Mafêni Mirovan duhî 30î Nîsana 2023an ragihandibû, barageheke leşkerî ya grûpa bi navê "Ceyş El-Şerqîyê" li derdora gundê Miskê yê li navçeya Cindîrêse ya Efrînê bi mûsekekî hat armanckirin û di encamê de kesek hat kuştin, ku tê texmînkirin, ew serkirdîyekî DAIŞê be. Rewangehê amaje bi wê kir jî, di heman dema armanckirina wê baregeha leş-

erî de, firokeyên Bayraktar yên Tirkîyê li ser wê deverê difiriyan, hevdem jî hêzên Tirkîyê û komên çekdar ên ser bi wê ve, rîyêne ku dicin cihê bûyerê girtin. Di navîna meha Nîsana borî de jî, Ferman-dariya Navendî ya Amerîkayê (CENTCOM) di daxuyaniya nivîskî de ragihandibû, hêzên wan serkirde û plansazê operasyonê DAIŞê li Rojhilata Navîn û Ewropayê Ebdulhadî Mehmûd El-Hacî Elî kuştin.

Ji dema jinavbirina DAIŞê di

sala 2019an de, hêzên Amerîkî û Hevpeymaniya Navdewletî ya bi serokatiya Washingtonê li dû rîberên wê rîexistinê digerin û di operasyonê taybet de dikin armanc û bi taybet li navçeyen bakurê Sûriyê yên di bin kontrola çekdarê opozîsyona Sûriyê de.

Ji nava wan operasyonan, kuştina rîberê DAIŞê Ebû Bekir El-Bexdadî di Cotmeha 2019an de û piştî Ebû İbrahim El-Qureşî jî di Sibata 2022an de li parêzgeha Idlibê. **darkamazi.info**

Kurdek li Giwêr ji aliyê DAIŞê ve hat kuştin

Çekdarê DAIŞê li navçeya Giwêr du welatiyên Kurd revandin, yek ji wan kuştine û ewê din jî bi birîndarî hat riz-

garkirin.

Jêderekî aghdar ji Kurdistan 24ê re ragihand, duh 28ê Nîsana 2023an, du welatiyên

Mesrûr Barzanî: Em li ser proseya çaksaziyê berdewam dîbin ji bo baştîkirina jiyana karkerê Kurdistanê

Serokwezîrê Herêma Kurdistanê Mesrûr Barzanî bi boneya Roja Cîhanî ya Karkeran di peyamekê de ragihand, "Em li ser proseya çaksaziyê berdewam dîbin ji bo baştîkirina jiyana karkerê Kurdistanê."

Serokwezîr Mesrûr Barzanî di peyama xwe de ragihand jî, pesendkirina yasaya kar li Herêma Kurdistanê di dema borî de, beşike ji çaksaziyê Kabîneya Nehem e ji bo başkîrina jiyana karkeran û misogerkirina mafêwan.

Peyama Serokwezîr Mesrûr Barzanî:

Bi boneya Roja Cîhanî ya Karkeran, germtirîn pîrozbahîyên xwe arasteyî karkeren Kurdistan, Iraq û cîhanê dikim. Em bi rîz û pêzânîn ve li erk, xebat û rola girîng a karkeren Kurdistanê di avadankirin û geşepêdana Kurdistanê de dinêrin.

Hikûmeta Herêma Kurdistanê di ser proseya çaksaziyê berdewam be ji bo baştîkirina rewşa kedkarên Kurdistanê de. Di vê derbarê de, pesendkirina yasaya kar li Herêma Kurdistanê di dema borî de, beşike ji çaksaziyê Kabîneya Nehem a di warê başkîrina jîyanê û miogerkirina mafêwan karkeran di warê tenduristî û ewlehiya kar de, dabînkirina mafêwan wan yên qanûn û sînordarkirina her cure zext û zordariya li ser karkeran e.

Roja Karkeran pîroz be û hêviya jîyanek baştîr ji wan re dixwazim. **Nerina Azad**

HEZKURDê ji bo mamosteyên Kurdi yêngi xwedan pêdiviyên taybet dest bi kampanyayekê kir

Hereketa Zimanê Kurdi (HEZKURD) ji bo ku di nav tayînkirinê zêde yên mamosteyên xwedan pêdiviyên taybet de yên Kurdi jî cih bigirin, li ser medyaya civakî dest bi kampanyayekê kir.

Wezareta Perwerdehiyê ya Tirkîyê di çarçoveya Ezmunâ Hilbijartina Karmendên Giştî yên xwedan pêdiviyên taybet (EKPSS) de hefteya borî 3 hezar û 500 mamosteyên xwedan pêdiviyên taybet erîdarî kîrin.

Serokkomarê Tirkîyê Recep Tayyîp Erdogan di merasima tayînkirina mamosteyên xwedan pêdiviyên taybet de daxuyanî da û got ku dê her 4 hezar û 300 mamosteyên xwedan pêdiviyên taybet yên ku serlîdan kirine bêntayînkirin.

Di nav mamosteyên ku nû hatine tayînkirin de ji bo kursên zimanê Kurdi re kota nehat dayîn.

Bi vê armancê Hereketa Zimanê Kurdi (HEZKURD) li ser medyaya civakî bi hashtaga "#KürteEkspresAtama" kampanyayek da destpêkirin. Koordinatör HEZKURD Fevzi Bulgan li ser Twitterê parve kir û got, "Mamosteyên xwedan pêdiviyên taybet hemû hatin tayînkirin! Ji bilî mamosteyên Kurdi yên xwedan pêdiviyên taybet, zêdekirina 5 di nav 3500î de divê ne zehmet be!"

Bulgan anî ziman ku mamosteyên Kurdi ji ber ku kota tunebû nedîkarîn hilbijartînê bikin û got, "Ji ber ku berê ji bo Kurdi kota nedihat dayîn namzeten nedîkarîn hilbijartînê bikin û ji ber ku nikarin hilbijartînê bikin, nehatine tayînkirin. Em daxwaz dikin wek çawa mîzgînî hate ragihandîn ji bo her kesî wek hev be." **Nerina Azad**

Pêşmergeyê şoreşen Îlon û Gulanê Elî Yusuf Neemo koça dawî kir

Pêşmergeyê şoreşa Îlon û Gulanê yê ji Rojavayê Kurdistanê Elî Yusuf Neemo li Zaxo koça dawî kir û li goristana

Rikava ya li Dêrikê hate veşartin.

Eqîdê xanenişn Elî Yusuf Neemo sala 1950 de li gundê Rikava li herêma Dêrika Hemo ji dayîk bûbû ji dayîk bûbû û di sala 1967 de bûbû Pêşmerge û di nava her du şoreşen Îlon û Gulanê de cih girtibû.

Elî Yusuf Neemo Pêşmergeyekî Lîwa Îsa Siwar bû, beşdarî gelek şerîn giran bûbû û hatîbû birîndarkirin.

Eqîd Elî Yusuf Neemo ku çend caran li Sûriyê hatîbû girtin û işkencekirin, 5 salan li Şamê di Fîrî Filistîn de mabû, zilmekî pilebilind dîtibû, piştre bi kefalet hatîbû berdan. Piştre di sala 1991 de hatîbû başûrê Kurdistanê û careke din bûbû Pêşmerge û bi ritbeya Eqîd xanenişn bûbû. **Nerina Azad**

Îlham Ehmed: MSD amade ye bi hikûmeta nû ya Tirkiyê re danûstendinan bike

Serokê Encûmena Sûriyeye Demokratik (MSD) amadebûna xwe ji bo danûstendina bi hikûmeta nû ya Tirkiyê re ku piştî hilbijartînên 14ê Gulanê were ser desthilatê nîşan da.

Di 14ê Gulana 2023an de ji bo hilbijartînên parlamentoye û Serokkomariyê Tirkîye diçe ser sindoqan.

Seroka Desteya Cîbicîkar a Encûmena Sûriyeye Demokratik (MSD) Îlham Ehmed di tweeteke xwe ya bi zimanê Kurdî û Erebî de ragihand, "MSD amade ye bi

hikûmeta nû re li ser bingeha dabînkirina ewlehî, aramî çareseriyan danûstandinê bike." Îlham Ehmed dibêje "Hêvî ew e, hilbijartînên Tirkîye hikumeteke ku çareserkirina pîrşîrîkîn herêmê bi rîya diyalog û aştiyê qebûl dike, bi xwe re bîne. Ji bo ewlehî û aramiya herêmê, em ê ji bo danûstendin û hevkariyê hazir bin." **Nerina Azad**

Wezîre Darayî yê Herêma Kurdistanê: Iraqê ji bo hinartina petrola Kurdistanê name ji Tirkîye re neşandiye

Wezîre Darayî û Aborî yê Herêma Kurdistanê Awat Şêx Cenab ji Rûdawê re ragihand, "Heta niha jî Iraqê nameyek ji Tirkîye re neşandiye daku hinartina petrola Herêma Kurdistanê ji nû ve destpê bike." Wezîre Darayî û Aborî yê Herêma Kurdistanê Awat Şêx Cenab işev di bernameya Legel Ranj a Rûdaw TV de ku ji aliye Renc Sengawî ve tê pêşkêşkirin, derbarê rewşa aborî û daraî ya Herêma Kurdistanê û hinartina petrola Herêma Kurdistanê de axivî.

Awat Şêx Cenab ragihand, Heta niha Bexda ew 400 milyar dînarênu ku ji bo mûçeyên fermanberên Herêma Kurdistanê hatine terxankirin, neşandiye û got, "Pereyênu ku niha li ber destê me hene têra mûçeyên meha Nîsanê nakin."

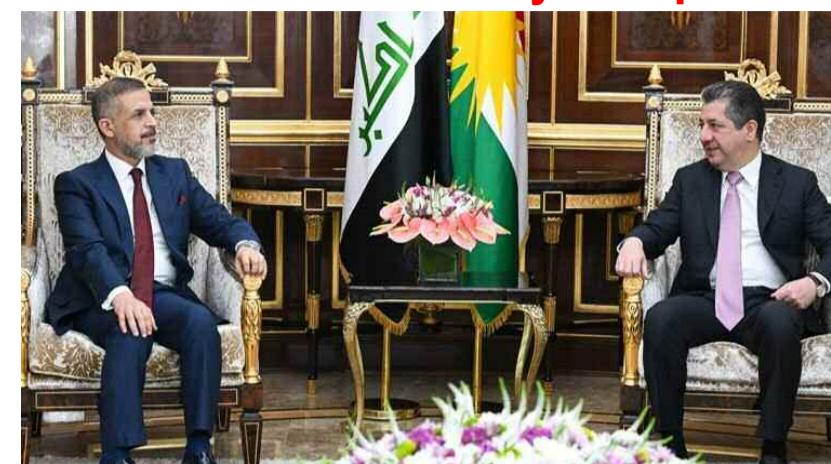
Bi gotina Awat Şêx Cenab, nakokiyên siyâsî bandor li awayê reftarîn Bexdayê li bermaber Herêma Kurdistanê kiriye. Wezîre Darayî û Aborî yê Herêma Kurdistanê amaje bi diyarkirina pişka Herêma Kurdistanê di bûcuya Iraqê de kir û diyar kir, pişka Herêma Kurdistanê ji bûcuya 16 tirîyon dînar e. Awat Şêx Cenab tekez kir, eger pirsgirêka mûçe were çareserkirin, aboriya Herêma Kurdistanê dê geş bibe.

Derbarê dubare hinartina petrola Herêma Kurdistanê bo derive ji, Wezîre Darayî û Aborî yê Herêma Kurdistanê destnîşan kir: "Heta niha jî Iraqê nameyek ji Tirkîye re neşandiye daku hinartina petrola Herêma Kurdistanê ji nû ve destpê bike." **Nerina Azad**

Cîgirê Serokwezîr û Wezîre Plandanânê ya Iraqê dike

Serokwezîrê Herêma Kurdistanê Mesrûr Barzanî û 1ê Gulanê pêşwazî li Cîgirê Serokwezîr û Wezîre Plandanânê yê Hikûmeta Federal Mihemed Elî Temîm kir.

Di hevdîtinê de, behsa rewşa giştî ya Iraqê û giringiya derxistina yasaya bûdceya federalî di zûtîrîn dem de li Encûmena Nûneran hate kirin, bi hêviya ku ev yek bibe destpêkek ji bo çareserkirina kêşeyen di navbera Herêma Kurdistanê û Hikûmeta Federal de li ser bingeha destûrê û dabînkirina maf û şayesteyen destûrî yên xelkê Kurdistanê. Her

wiha di civînê de tekezî li ser girîngiya cîbicîkirina hemû pey- manen di rojeva Hikûmeta Federal de hate kirine. **Nerina Azad**

Wezîre Ewqafê: Kurdistan ne tenê milkê ol û neteweyekê ye, belkû milkê me hemûyan e

Wezîre Ewqaf û Karûbarên Olî Pişîwan Sadiq ragihand, çanda pêkvejiyana olî û etnîkî li

Kurdistanê xwedî rehêne kûr e ku vedigere beriya sed salan.

Wezîre Ewqaf û Karûbarên Olî Pişîwan Sadiq di konferanse rojnamevanî ligel Wezîre Herêmê bo Karûbarên Pêkhateyan Aydin Marûf û Parêzgarê Hewlîrê Omêd Xoşnaw de ragehand, hemû pêkhateyan şehîd dane, têkoşîn kirine û Kurdistan ne milkê ol û neteweyekê tenê ye, lê belê milkê me hemûyan bi hev re ye.

Destnîşan kir ku yek ji xalêن ges ên Kurdistanê, jî jiyanâ hevbes e û got: "Îro zêdetirî mily-

xweş a gelê Kurdistanê ye."

Pişîwan Sadiq aşkere kir, niha piraniya mesîhî û êzidîyen Iraqê li Herêma Kurdistanê dijîn, ku ev yek jî nîşana dilfirehî û pêkvejiyana aştiyane ya pêkhateyan Herêma Kurdistanê ye.

Da zanîn jî, axaftina nerm a mamostayênu olî, bi taybetî ola Islamê, hêjayî rîzgirtin û pêzânîne ye û tekez kir ku Wezareta Ewqafê di xizmeta hemû mamostayênu olî û pêkhateyan din de ye.

Derbarê bûyera berî çend

rojan a li Şingalê de jî got: "Bêgu-man di her otekê de kesen zêde-gavîyê dikin hene, lê li Herêma Kurdistanê ti pirsgirêkeke olî nîne."

Pişîwan Sadiq tekez kir, nabe kesek bi navê ola pîroz a İslâmî êrişî oleke din bike û got: "Em ê li dijî her kesê ku tîştekî wiha bike, tedbîrîn qanûnî bigrin."

Derbarê rewşa Şingalê de jî, Wezîre Herêmê bo Karûbarên Pêkhateyan Aydin Marûf ragihand, rola Iraq û Netewê Yekgirtî di cîbicîkirina rîkeftina Şingalê de girîng e û divê di zûtîrîn dem de ew rîkeftin were cîbicîkirin.

Aydin Marûf destnîşan kir ku xelkê Şingalê ji ber metirsiya PKKê û rîkeftinê çekdar nikarin vegeerin malen xwe.

Ji aliye xwe ve, Parêzgarê Hewlîrê Omêd Xoşnaw di konferansa rojnamevanî de amaje bi wê kir ku ne pêkan e û nabe jî, li cihekî bûyerek rû bide, rasterast olek pê were tawanbarkirin. Omêd Xoşnaw got jî, binpêkirina herî mezîn ew e ku kesek qanûnî binpê bike û kenalên medyayı xapandinê di wê mijarê de bikin, wê bixin rîyekî din û bibêjin ku bêrêzî li pêkjateyeke din a civakê hatiye kirin. **Nerina Azad**

Li Girê Spî teqîn: 3 polîs hatin kuştin, 11 polîs birîndar bûn

Li bajarê Girê Spî yê Rojavayê Kurdistanê, li xala polîsan teqînek çêbû û di encamê de 2 polîsên Tirk û polîsekî xwechî canê xwe ji dest dan û 11 polîs birîndar bûn.

Parêzgariya Rihayê îro di daxuyaniyê, teqîn di dema pûçkirina teqemeniya PKK/PYD de çêbûye û di encamê de 2 polîsên Tirkîye û polîsekî xwechî canê xwe ji dest dan û 11 polîs birîndar bûn.

Li gor daxuyaniyê, teqîn di dema pûçkirina teqemeniya PKK/PYD de çêbûye û di encamê de 2 polîsên Tirkîye û polîsekî xwechî canê xwe ji dest dan û 11 polîs birîndar bûn.

Parêzgariya Rihayê wiha got: "Li Girê Spî teqemaniya ku PKK/PYD dê di çalakiyên li welatê me de bi kar bianiya hat tespitkirin. Di dema destwerdanê de teqemenî teqîya û 2 polîsên me û polîsekî xwechî canê xwe ji dest dan.

Herwiha 11 polîs bi sivikî birîndar bûne, ku 4 ji wan polîsên xwechî ne." Herwiha hatiye ragihandin ku polîsên birîndar bo Nexweşaneya Dewletê ya Akçakaleyê hatin veguhestin û dest bi dermankirina wan hat kirin.

Têkildarî mijarê heta niha ti berpirsekî Rojavayê Kurdistanê daxuyanî nedane. **Nerina Azad**

Bajarê Girê Spî yê Rojavayê Kurdistanê ji sala 2019an ve di konrola hêzên Tirkîye û komên çekdar ên girêdayî wê de ye. Tirkîye di sala 2019an de di bin navê Operasyona Kaniya Aştiyê de êrîşî Rojavayê Kurdistanê kir û her du bajarêni Girê Spî û Serê Kaniye û bi sedan gundên derdorê dagîr kirin. **Nerina Azad**

LÜĞƏTLİ ƏLİFBA-ALFABƏYA BI FERHENG

Aa

av

Ev çîye? Ev ave.
Bu nədir? Bu sudur.
Что это? Это вода.
What is it? It is water.

dirən

Ev çîye? Ev dirəne.
Bu nədir? Bu dişdir.
Что это? Это зуб.
What is it? It is a tooth.

ağır

Ev çîye? Ev ağire.
Bu nədir? Bu oddur.
Что это? Это огонь..
What is it? It is fire.

mar

Ev çîye? Ev mare.
Bu nədir? Bu ilandır.
Что это? Это змея..
What is it? It is a snake.

Bb

bizin

Ev çîye? Ev bizine.
Bu nədir? Bu keçidir.
Что это? Это коза.
What is it? It is a goat.

balon

Ev çîye? Ev balone.
Bu nədir? Bu şardır.
Что это? Это шар.
What is it? It is a balon.

bacan

Ev çîye? Ev bacane.
Bu nədir? Bu pomidor.
Что это? Это помидор.
What is it? It is a tomato.

otomobil

Ev çîye? Ev otomobîle.
Bu nədir? Bu maşındır.
Что это? Это машина.
What is it? It is a car.

Cc

taC

Ev çîye? Ev taCe.
Bu nədir? Bu tacdır.
Что это? Это корона.
What is it? It is a crown.

Ev çîye? Ev Canîe.
Bu nədir? Bu daydır.
Что это? Это жеребенок.
What is it? It is a horse.

cûcik

Ev çîye# Ev Cûcike.
Bu nədir? Bu cücedir.
Что это? Это цыпленок.
What is it? It is a chiken.

Ev çîye# Ev finCane.
Bu nədir? Bu fincandır.
Что это? Это чашка.
What is it? It is a cup.

Çç

çav

Ev çîye? Ev çave.
Bu nədir? Bu gözdür.
Что это? Это глаз.
What is it? It is an eye.

çêlek

Ev çîye? Ev çêleke.
Bu nədir? Bu inəkdir.
Что это? Это корова.
What is it? It is a cow.

çaynîk

Ev çîye? Ev çaynîke.
Bu nədir? Bu çaynikdir.
Что это? Это чайник.
What is it? It is a teapol.

çakûç

Ev çîye? Ev çakûçe.
Bu nədir? Bu çekicdir.
Что это? Это молоток.
What is it? It is a hammer.

Dd

defter

Ev çîye? Ev deftere.
Bu nədir? Bu dəftərdir.
Что это? Это тетрадь.
What is it? It is a copybook.

dar

Ev çîye? Ev dare.
Bu nədir? Bu ağacdır.
Что это? Это дерево.
What is it? It is a tree.

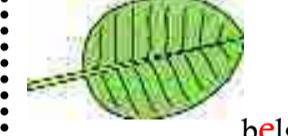
dest

Ev çîye? Ev deste.
Bu nədir? Bu əldir.
Что это? Это ладонь.
What is it? It is a hand.

dil

Ev çîye? Ev dile.
Bu nədir? Bu ürəkdir.
Что это? Это сердце.
What is it? It is a heart.

belg

Ev çîye? Ev belge.
Bu nədir? Bu yarpaqdır.
Что это? Это лист.
What is it? It is a leaf.

elok

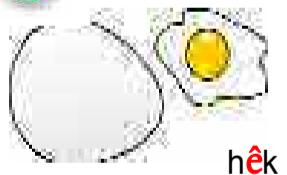
Ev çîye? Ev eloke.
Bu nədir? Bu hinduşqadır.
Что это? Это индюк.
What is it? It is a turkey.

Êê

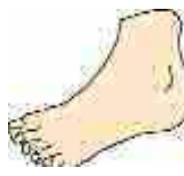
êleg

Ev çîye? Ev êlege.
Bu nədir? Bu jiletdir.
Что это? Это жилет.
What is it? It is a jumper.

hêk

Ev çîye? Ev hêke.
Bu nədir? Bu yumurtadır.
Что это? Это яйцо.
What is it? It is an egg.

pê

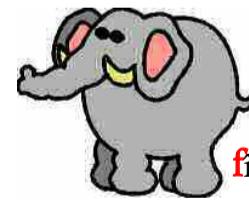
Ev çîye? Ev pêye.
Bu nədir? Bu ayaqdır.
Что это? Это пятка.
What is it? It is a heel.

kêr

Ev çîye? Ev kêre.
Bu nədir? Bu bıçaqdır.
Что это? Это нож.
What is it? It is a knife.

Ff

fil

Ev çîye? Ev file.
Bu nədir? Bu fildir.
Что это? Это слон.
What is it? It is an ele-

firok

Ev çîye? Ev firok.
Bu nədir? Bu təyyarədir.
Что это? Это самолёт.
What is it? It is a plane.

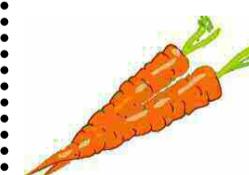
fînd

Ev çîye? Ev fînde.
Bu nədir? Bu şamdır.
Что это? Это свеча.
What is it? It is a candle.

zerafe

Ev çîye? Ev zerafeye.
Bu nədir? Bu zürafədir.
Что это? Это жираф.
What is it? It is a giraffe.

gizér

Ev çîye? Ev gizere.
Bu nədir? Bu kökdür.
Что это? Это морковь.
What is it? It is a carot.

gêzî

Ev çîye? Ev gêziye.
Bu nədir? Bu süpürgədir.
Что это? Это веник.
What is it? It is a braom.

gore

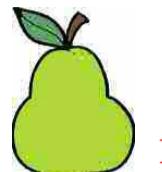
Ev çîye? Ev goreye.
Bu nədir? Bu corabdır.
Что это? Это носки.
What is it? It is a stocking.

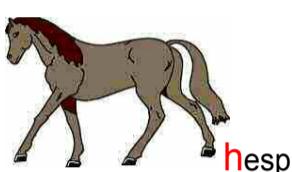
guh

Ev çîye? Ev guhe.
Bu nədir? Bu qulaqdır.
Что это? Это ухao..
What is it? It is an ear.

LÜĞƏTLİ ƏLİFBA-ALFABÊYA BI FERHENG

Hh**hirmê****hirç**

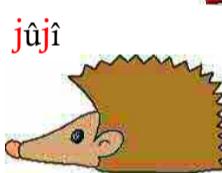
Ev çîye? Ev hirmêye.
Bu nədir? Bu armuddur.
Что это? Это груша.
What is it? It is a pear.

hesp

Ev çîye? Ev hespe.
Bu nədir? Bu atdır.
Что это? Это лошадь.
What is it? It is a horse.

hêştir

Ev çîye? Ev hêştire.
Bu nədir? Bu dəvədir.
Что это? Это верблюд.
What is it? It is a camel.

Jj**jûjî****roj**

Ev çîye? Ev jûjiye.
Bu nədir? Bu kirpidir.
Что это? Это ёжик.
What is it? It is a hedgehog.

rojname

Ev çîye? Ev rojnameye.
Bu nədir? Bu qəzətdir.
Что это? Это газета.
What is it? It is a newspaper.

kevjal

Ev çîye? Ev kevjale.
Bu nədir? Bu xərçəngdir.
Что это? Это краб.
What is it? It is a crayfish.

Mm**mûz****masî**

Ev çîye? Ev mûze.
Bu nədir? Bu banandır.
Что это? Это банан.
What is it? It is a banana.

gamêş**meymûn**

Ev çîye? Ev gamêše.
Bu nədir? Bu camışdır.
Что это? Это буйвол.
What is it? It is a buffalo.

Ii**dil****lepik**

Ev çîye? Ev dile.
Bu nədir? Bu ürəkdir.
Что это? Это сердце.
What is it? It is a heart.

lîng

Ev çîye? Ev lînge.
Bu nədir? Bu dəvədir.
Что это? Это верблюд.
What is it? It is a camel.

mişk

Ev çîye? Ev mişke.
Bu nədir? Bu siçandır.
Что это? Это мышь.
What is it? It is a mouse.

îî**dîk**

Ev çîye? Ev dîke.
Bu nədir? Bu xoruzdur.
Что это? Это перчатки.
What is it? It is a cock.

îsot

Ev çîye? Ev îsote.
Bu nədir? Bu bibardır.
Что это? Это перец.
What is it? It is a pepper.

Ll**lêv**

Ev çîye? Ev lêve.
Bu nədir? Bu dodaqdır.
Что это? Это губы.
What is it? It is a lip.

lîmor

Ev çîye? Ev lîmone.
Bu nədir? Bu limondur.
Что это? Это лимон.
What is it? It is a lemon.

Kk**birek****kûsî**

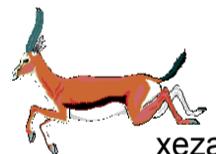
Ev çîye? Ev bireke.
Bu nədir? Bu mişardır.
Что это? Это пила.
What is it? It is a saw.

kund

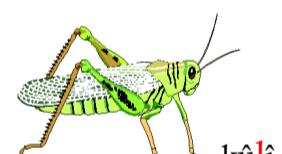
Ev çîye? Ev kunde.
Bu nədir? Bu bayquşdur.
Что это? Это сова.
What is it? It is a owl.

kevçî

Ev çîye? Ev kevçîye.
Bu nədir? Bu qaşıqdır.
Что это? Это ложка.
What is it? It is a spoon.

xezal

Ev çîye? Ev xezale.
Bu nədir? Bu ceyrandır.
Что это? Это джейран.
What is it? It is a deer.

kûlî**Oo****ode**

Ev çîye? Ev Odeye
Bu nədir? Bu otaqdır.
Что это? Это комната.
What is it? It is a room.

otobüs

Ev çîye? Ev Otobûse.
Bu nədir? Bu avtobusdur.
Что это? Это автобус.
What is it? It is a bus.

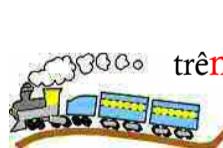
sol**top**

Ev çîye? Ev sOle.
Bu nədir? Bu ayaqqabıdır.
Что это? Это обувь.
What is it? It is a shoe.

Ev çîye? Ev tOpe.
Bu nədir? Bu topdur.
Что это? Это мяч.
What is it? It is a ball.

Nn**nan**

Ev çîye? Ev nane.
Bu nədir? Bu çörekdir.
Что это? Это хлеб.
What is it? It is bread.

trêñ

Ev çîye? Ev trêñe.
Bu nədir? Bu qatardır.
Что это? Это поезд.
What is it? It is a train.

hûrbivîn**reng**

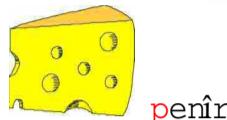
Ev çîye? Ev hûrbivîne.
Bu nədir? Bu zərrəbindir.
Что это? Это лупа.
What is it? It is a magnifying-glass.

reng

Ev çîye? Ev renge.
Bu nədir? Bu boyadır.
Что это? Это краска.
What is it? It is a colour.

LÜĞƏTLİ ƏLİFBA-ALFABÊYA BI FERHENG

Pp

penîr

Ev çîye? Ev penîre.
Bu nödir? Bu pendirdir.
Что это? Это сыр.
What is it? It is a cheese.

pîvaz

Ev çîye? Ev pîvaze.
Bu nödir? Bu soğandır.
Что это? Это лук.
What is it? It is a onion.

perçemek

Ev çîye? Ev perçemeke.
Bu nödir? Bu yarasadır.
Что это? Это летучая мышь.
What is it? It is a bat.

pêñûs

Ev çîye? Ev pêñûse.
Bu nödir? Bu qoləmdir.
Что это? Это карандаш.
What is it? It is a pencil.

Ss

sêv

Ev çîye? Ev sêve.
Bu nödir? Bu almadır.
Что это? Это яблоко.
What is it? It is a apple.

stêrk

Ev çîye? Ev stêrke.
Bu nödir? Bu ulduzdur.
Что это? Это звёзды.
What is it? It is a star.

se

Ev çîye? Ev seye.
Bu nödir? Bu itdir.
Что это? Это собака.
What is it? It is a dog.

sêvik

Ev çîye? Ev sêvike.
Bu nödir? Bu kartofdur.
Что это? Это картофель.
What is it? It is a potato.

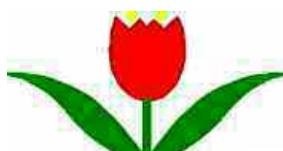
utî

Ev çîye? Ev utîye.
Bu nödir? Bu ütüdür.
Что это? Это утюг.
What is it? It is a iron.

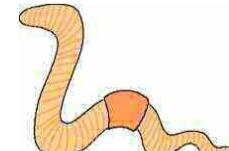
guh

Ev çîye? Ev guhe.
Bu nödir? Bu qulaqdır.
Что это? Это ухо.
What is it? It is a ear.

gul

Ev çîye? Ev gule.
Bu nödir? Bu güldür.
Что это? Это цветы.
What is it? It is a flower.

Ev çîye? Ev kurme.
Bu nödir? Bu quşdur.
Что это? Это червяк.
What is it? It is a worm.

Qq

beq

Ev çîye? Ev beq.
Bu nödir? Bu qurbagadir.
Что это? Это лягушка.
What is it? It is a frog.

Ev çîye? Ev qaze.
Bu nödir? Bu qazdır.
Что это? Это гусь.
What is it? It is a goose.

meqes

Ev çîye? Ev meqese.
Bu nödir? Bu qayçıdır.
Что это? Это ножницы.
What is it? It is a scissors.

portqal

Ev çîye? Ev portqale.
Bu nödir? Bu portağaldır.
Что это? Это апельсин.
What is it? It is a orange.

şêr

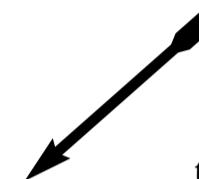
Ev çîye? Ev şêre.
Bu nödir? Bu şirdir.
Что это? Это лев.
What is it? It is a lion.

Rr

kêwrişk

Ev çîye? Ev kêwrişke.
Bu nödir? Bu dovsandır.
Что это? Это зайц.
What is it? It is a rabbit.

tîr

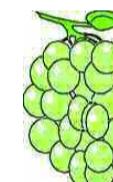
Ev çîye? Ev tire.
Bu nödir? Bu oxdur.
Что это? Это стрела.
What is it? It is a arrow.

rovî

Ev çîye? Ev rovîye.
Bu nödir? Bu tüküdür.
Что это? Это лиса.
What is it? It is a fox.

Tt

tiâr

Ev çîye? Ev tirîye.
Bu nödir? Bu üzümdür.
Что это? Это виноград.
What is it? It is a grape.

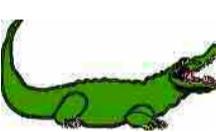
tûtî

Ev çîye? Ev tûtîye.
Bu nödir? Bu tutuquşudur.
Что это? Это попугай..
What is it? It is a parrot.

pirtûk

Ev çîye? Ev pirtûke.
Bu nödir? Bu kitabdır.
Что это? Это книга.
What is it? It is a book.

tîmsał

Ev çîye? Ev tîmsahe.
Bu nödir? Bu timsahdır.
Что это? Это крокодил.
What is it? It is a crocodil

Uu

utî

Ev çîye? Ev utîye.
Bu nödir? Bu ütüdür.
Что это? Это утюг.
What is it? It is a iron.

guh

Ev çîye? Ev guhe.
Bu nödir? Bu qulaqdır.
Что это? Это ухо.
What is it? It is a ear.

Üû

bilûr

Ev çîye? Ev bilûre.
Bu nödir? Bu tütekdir.
Что это? Это свирель.
What is it? It is a pipe.

brûsk

Ev çîye? Ev brûske.
Bu nödir? Bu ildirimdir.
Что это? Это молния
What is it? It is a lightning.

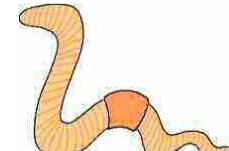
çav

Ev çîye? Ev caVe.
Bu nödir? Bu gözdür.
Что это? Это глаз.
What is it? It is a eye.

gul

Ev çîye? Ev gule.
Bu nödir? Bu güldür.
Что это? Это цветы.
What is it? It is a flower.

Ev çîye? Ev kurme.
Bu nödir? Bu quşdur.
Что это? Это червяк.
What is it? It is a worm.

çûk

Ev çîye? Ev çûke.
Bu nödir? Bu qusdur.
Что это? Это птица
What is it? It is a sparrow.

dupişk

Ev çîye? ev dupişke.
Bu nödir? Bu əqrəbdır.
Что это? Это скорпион
What is it? It is a skarpión.

Vv

çav

Ev çîye? Ev caVe.
Bu nödir? Bu gözdür.
Что это? Это глаз.
What is it? It is a eye.

keVo

Ev çîye? Ev keVoke.
Bu nödir? Bu göyərçindir.
Что это? Это голубь.
What is it? It is a pigeon

bivir

Ev çîye? Ev bivire.
Bu nödir? Bu baltadir
Что это? Это топор.
What is it? It is a axe.

berçaVik

Ev çîye? Ev berçaVike.
Bu nödir? Bu eynəkdir.
Что это? Это очки
What is it? It is glass.

LÜĞƏTLİ ƏLİFBA-ALFABƏYA BI FERHENG

Ww

Ev çîye? Ev werdeke.
Bu nödir? Bu ökdökdir.
Что это? Это утка
What is it? It is a duck.

Ev çîye? Ev wêne.
Bu nödir? Bu şekildir.
Что это? Это картина
What is it? It is a map.

Ev çîye? Ev ewre.
Bu nödir? Bu buluddur.
Что это? Это туча
What is it? It is a cloud.

Ev çîye? Ev kewe.
Bu nödir? Bu kæklikdir.
Что это? Это цесарка
What is it? It is a partridge.

Xx

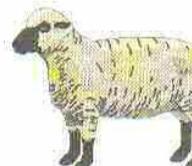
Ev çîye? Ev xalxaloke.
Bu nödir? Bu arabüzöndir.
Что это? Это божья коровка
What is it? It is a lady-bird.

Ev çîye? Ev xanîye.
Bu nödir? Bu evdir.
Что это? Это дом.
What is it? It is a home.

Ev çîye? Ev xaç e.
Bu nödir? Bu xaçdır.
Что это? Это крест.
What is it? It is a cross.

Ev çîye? Ev berxe.
Bu nödir? Bu quzudur.
Что это? Это баран.
What is it? It is a sheep.

Yy

xîyar

Ev çîye? Ev xîare.
Bu nödir? Bu xiyardır.
Что это? Это огурец.
What is it? It is a cucumber.

heyve

Ev çîye? Ev heyve.
Bu nödir? Bu aydır.
Что это? Это луна.
What is it? It is a moon.

1

çiya

Ev çîye? Ev yeke.
Bu nödir? Bu birdir.
Что это? Это единица.
What is it? It is a one.

Ev çîye? Ev çiyaye.
Bu nödir? Bu dağdır.
Что это? Это горы.
What is it? It is a mountair.

Zz

Ev çîye? Ev ziman.
Bu nödir? Bu dildir.
Что это? Это язык.
What is it? It is a tongue.

Ev çîye? Ev zengile.
Bu nödir? Bu zəngidir.
Что это? Это звонок.
What is it? It is a bell.

Ev çîye? Ev zerike.
Bu nödir? Bu vedrədir.
Что это? Это ведро.
What is it? It is a bucket.

Ev çîye? Ev derziye.
Bu nödir? Bu iynədir.
Что это? Это игла.
What is it? It is a needle.

ALFABÊ

N b/s	KURDİ		Azerî	Latinî
	ya bi tipêñ latinî	ya bi tipêñ kirilî		
1	Aa	Aa	Aa	Artêş, armanc, av, agir , azadî, adar, azerî, aram, artêş,
2	Bb	Бб	Bb	Bazîd, beran, berf, Baran, ba, bahoz, berbang, bedew, berx
3	Cc	҆҆	Cc	Cûdî, cêr, ceş, Decle, Cefer, Cemîl, cêv, Cello,
4	Çç	Чч	Çç	Çekdar, çem, çar, çepik, çav, çeleng, çil,
5	Dd	Дд	Dd	Dayîk, dewr, dar, dest,Dara, dû, deh, defter, don, dîwar, dinê
6	Êê	Ее	Ee	Êlnûr, êvar, êzing, êş, êlek, Êldar,
7	Ee	Яя	Өө	Enî, ewr, erê, Ewreman, Elî, elek, Elegez, Erzurum,
8	Ff	Фф	Ff	Ferat, fitone, Fariz, fil, fûtbol, Ferman, Firat, Fatma
9	Gg	Гг	Gg	Gerilla, Gebar, genim, gelli, germ, golig, gore, goh
10	Hh	Hh	Hh	Hewlîr, havîn, hirç hêşir, hewar, havîn, humrê, hesp
11	Îî	Ии	Ii	Îsal, înî, bîr, pîr, sîr, Îdrîs, Îsa, îcar, valî, Îbrahîm, Îran
12	Ii	Ьъ	Ii	Kirin, birin, firîn, kirîn, Miraz, mirin, minminîk,
13	Jj	Жж	Jj	Jîyan, jûjî, Nûjîn, jor, jêr, jehr, jale, jajik, Janna,
14	Kk	Кк	Kk	Kurdistan, karker, kevan, Kemal, Kerkuk, Kerem, kelem
15	Ll	Лл	Ll	Lûr, legleg, gul, bilbil, dil, Laliş, Lîyla, lazim, lempe, lîmon
16	Mm	Мм	Mm	Mîdia, merd, mîr, mîvan, masî, meş, Misir,
17	Nn	Нн	Nn	Nan, nêrî, nig, Nîva, nevî, ner, nav, nas, hinar, Hesen,
18	Oo	Оо	Oo	Osê, Oskan, dor, sor, Oric, ode, orxan, Oslo, Duhok
19	Pp	Пп	Pp	Par, piling, pîr, pola, pis, Paşa, Perîşan, pitî, petek, perçe
20	Qq	Qq	-	Quling, qawe, qîr, qelem, qaîş, qat, qeysî, Qasim, qesir, qend
21	Rr	Pp	Rr	Ro, Rostem, zer, ber, gerîlla,reş, ru, rast, ram, aram, zirav
22	Ss	Cc	Ss	Serok, Sîpan, Sencar, sêv, sor, sût, serî, saz, serbaz, Sefer, sê
23	Şş	Шш	Şş	Şoreş, şev, şe, şene, şér, şûr, şapîk, şalik, şirîn, sekir, şewaq
24	Tt	Tt	Tt	Tîr, tîrêj, tam, tas, tî, tendûr, Temam, temaşe, tifing, top,
25	Ûû	Uy	Uu	Kûr û dûr, pêñûs, hûr, şûr, nûr, bûyîn, çûyîn, bûyar
26	Üü	Юю	Üü	Gul, sur, dudu, guh, buhur, kurd, Kurdistan, guhdar, nuh
27	Vv	Bb	Vv	Vala, vrvêşî, vira, vîalî, av, valî,vajî, Vagîf, Van, vala, eva
28	Ww	Ww	-	War, welat, Wecîh, weşandin, Xwedê, Wezîr, Wekîl, walî
29	Xx	Xx	Xx	Xiyal, xewn, xanî, xurtî, Xelfîl, xalo, xatî, Xalid, xaç, xêr, xas
30	Yy	Йй	Yy	Yasin, Yusif, Yagub, Yasemen, yeqîn, Yehya, yarmarka
31	Zz	Зз	Zz	Zozan, zer, zêr, zor, zengil, zend, zîv, zelal, Zîver, zêytûn

DIKARÎ BIXWİNÎ

Треть взрослых граждан Ирака может остаться без права голоса на ноябрьских выборах

Более десяти миллионов граждан Ирака рискуют потерять право голоса на региональных выборах в конце 2023 года. Об этом заявил вице-президент Стратегического центра по правам человека Хазим аль-Рудайни.

"Общее число имеющих право голоса, включая лиц, родившихся в 2004 и 2005 годах, достигло примерно 28 миллионов. Тем не менее только 18 млн граждан обновили свои биометрические данные. Это оставляет более 10 млн избирателей потенциально лишенными их прав, так как они не соблюдают третью поправку к действующему закону о выборах", — объяснил чиновник. Тем временем до голосования в провинциальные советы остается около семи месяцев — плебисцит назначен на 6 ноября.

В ответ на массовые протесты, начавшиеся в 2019 году, иракский парламент распустил местные органы самоуправления из-за ненадлежащего распоряжения государственными средствами и широко распространенной коррупции в них.

Курдский вопрос требует пристального внимания

В последние десятилетия все более остро на Ближнем Востоке встает, не решенная до конца, курдская проблема. Истоки ее относятся к далекому 1923 году, когда страны-победители в Первой мировой войне юридически оформили на Лозаннской конференции распад Османской империи, закрепили террито-рию Турции в ее современных границах, а также обозначили рубежи других новых государств на Ближнем Востоке.

Согласно Лозаннскому мирному договору, много-миллионный курдский народ с тысячелетней историей и богатой традициями культу-рой был лишен права созда-ния своего национального государства. Курды – ирано-язычный народ, представ-ляющий собой совокупность многочисленных племенных групп, расселенных в регио-не, называемом Курдистаном (страной курдов). Курдские племена, эмирата, княже-ства были искусственно раз-делены границами трех новых государств (Турции, Ирака и Сирии). По мандату Лиги наций Великобритания курировала создание на основе трех османских про-винций (Мосул, Багдад и Басра) Ирака, а Франция отвешала за будущую Сирию и позже за выделенный из нее Ливан.

Курды оказались на положении национальных меньшинств в трех новых госу-дарствах, плюс к этому несколько миллионов курдов продолжали оставаться в шахском Иране. В Лондоне, Париже и Вашингтоне мень-ше всего заботились о судьбе курдов, как и о судьбе дру-гих этноконфессиональных меньшинств региона. Давно опробованный принцип внешнего управления коло-ниального периода "разде-ляй и властвуй" нашел широ-кое применение в новых госу-дарствах. Английская администрация опиралась в Ираке на местную верхушку из числа арабов-суннитов, французская в Сирии – на арабов-суннитов и алави-тов. В отношении курдов неоколонизаторы и их влас-тальные местные власти изначально взяли курс на насильственную ассимиля-цию и подавление всех форм протesta вооружен-ным путем. Примерно также действовали турецкие вла-сти во главе с Кемалем Ата-турком, заявляя, что в Тур-ции нет курдов, а есть лишь горные турки. С получением реальной независимости Ирака и Сирии уже после окончания Второй мировой войны, череды военных переворотов и насильствен-ных смен правительств репрессии против курдов со стороны центральных правитель-ств в Дамаске и Баг-

даде только усилились. Не ослабевал террор властей против курдов в Турции и в Иране.

Десятки лет турецкие курды вели вооруженную

стовать в политике и вступать в брак. В некоторых случаях дискриминация про-водилась даже внутри курд-ских семей: родители имели сирийское гражданство, но

борьбу за свои националь-ные права и свободы, а после подавления восстаний военной силой, курдские повстанцы перешли к парти-занской войне. Это воору-женное противостояние длилось несколько десятилетий и унесло жизни десятков тысяч турецких граждан с обеих сторон конфликта.

Общим явлением во всех четырех странах компактно-го проживания курдов были их депортации из пригранич-ных районов в малопригодные для занятий сельским хозяйством и проживания пустынные районы, созда-ние вдоль государственных границ так называемых "поясов безопасности" и форти-фикационных сооружений с размещением войск, заселе-ние освободившихся пригра-ничных населенных пунктов представителями титульных наций (турками, арабами, персами).

23 августа 1962 года сирийское правительство провело специальную пере-пись населения в провинции Аль-Джазира, населённой преимущественно курдами. В результате переписи около 120 тысяч курдов (20 % от тогдашней общей численно-сти сирийских курдов) были лишены сирийского граж-данства. Организовано это было таким образом, что многие курды, имевшие сирийские удостоверения личности, сдавали их якобы для обмена и ничего не получали взамен. Курды, не получившие нового удосто-верения личности, получали статус иностранцев, а те, кто не участвовал в переписи населения, получали еще более низкий статус - незарегистрированных. Эти ста-тусы делали курдов абсо-лютно бесправными: они не могли устроиться на работу, служить в армии, полиции, получить образование, владеть собственностью, уча-

ть в политики и вступать в брак. В некоторых случаях дискриминация про-водилась даже внутри курд-ских семей: родители имели сирийское гражданство, но

его не давали детям, или давали гражданство одному ребёнку, но отказывали в гражданстве его родным братьям и сёстрам. Курды, потерявшие гражданство, как правило, изгонялись со своих земель, которые госу-дарство отдавало арабским поселенцам. К началу граж-данской войны в Сирии в 2011 году лишенных граж-данства курдов оказалось уже около 300 тысяч челове-кек.

Своего апогея репрессии против курдов достигли после прихода к власти в Сирии и Ираке национали-стов из партии Баас (ПАСВ), что в переводе означает - Партия арабского социали-стического возрождения. Во времена правления Хафеза Асада в Сирии и Саддама Хусейна в Ираке силовое реше-ние курдского вопроса стало основным. Курдские активисты подвергались судебным и внесудебным преследованиям, запре-чились все курдские политиче-ские и общественные орга-низации, курдский язык и даже национальная одежда. В случае протестных акций или восстаний против курдов применялись тяжелые виды оружия, авиаация, стирались с лица земли целые деревни. В марте 1988 года хими-ческой атаке саддамовских ВВС подвергся курдский город Халабджа на границе Ирака с Ираном, в результа-те от применения иприта и других нервно-паралитиче-ских газов тогда погибло до 5000 мирных жителей, еще около 10000 пострадали. В настоещее время курды являются четвертым по чис-ленности этносом региона и одним из наиболее крупных народов мира, лишенным своего государства (свыше 45 миллионов человек).

Самый большой массив курдской этнической терри-тории занимает юго-восток

восток Турции в районе озера Ван и города Диярба-кыра. В Иране курды насе-ляют останы Илам, Курди-стан и Западный Азербайджан, а также прилегающие к ним районы останов Хамадан и Зенджан. В Ираке также представлены три курдских субэтноса (с юга на север): южные курды с гура-ни, сорани (в районе Киркука и Сулеймании) и курманджи (в районе Эрбиля и Мосула), населяющих восточные и северо-восточные районы страны. В северной Сирии проживает до 4-х миллионов курдов, преимущественно курманджи. Большинство курдов – мусульмане-сунни-ты.

Сами курды и большин-ство их сторонников счи-тают, что имела место исто-рическая несправедливость. Ведь в Османской империи курды, турки и арабы были на равных, властвовал над ними султан, носивший титул халифа, то есть – легитимный правитель. В империи не различали национальности жителей, все были поданными султана. Но с 1923 г. неоколониза-торы насилино отдали кур-дов под господство турок и арабов, которые еще недав-но были такими же поддан-ными общей империи, как и курды. Отсюда и корни кон-фликта между правящими кругами вновь образованных трех стран из числа титуль-ных наций и лишенными всех прав курдскими мень-шинствами. Особую остроту этому конфликту придает тот факт, что курды прожива-ли на этих землях тысяче-летиями, т.е. были автохтон-ным народом, а арабы и турки пришли сюда как завоеватели гораздо позже.

В конце XIX века нацио-нально-освободительное движение курдов активизи-ровалось, были даже попыт-ки провозглашения курдско-го государства или автономии. Но эти движения носи-ли локальный характер и были сразу же подавлены. На уровне вековой мечты или идеи подавляющее большинство курдов по-прежнему выступает за соз-дание своего национального государства. Однако, у кур-дов сегодня нет общенацио-нального лидера, общей политической платформы, какой-либо партии, движе-ния или даже общественной организации. Разделенность госу-дарственными границами, горным ландшафтом местности, вековая племен-ная и клановая обособлен-ность затрудняют интегра-цию курдов. Можно конста-тировать, что их борьба за свои национальные права и свободы приобрела как бы фрагментарный характер, т.е. каждая курдская община самостоятельно решает

свои проблемы.

Наибольшее число кур-дов (около 20 млн) прожива-ет в Турецкой Республике. Как выше отмечено, власти Турции традиционно при-дергиваются политики пан-туркизма и не допускают проявления любых форм национализма или сепара-тизма. К настоящему време-ни президенту Турции Р.Т. Эрдогану удалось подавить в стране вооруженное сопротивление боевиков Рабочей партии Курдистана (РПК), большая часть из которых вынуждена была разоружиться или мигриро-вать в соседнюю Сирию или труднодоступные районы на стыке границ Турции и Ирака (Кандильские горы). Лидер РПК Абдулла Оджалан отбывает пожизненное тюремное заключение, его соратники мигрировали в страны Европы. Турецкие спецслужбы жестко контролируют все курдские политиче-ские и общественные органи-зации. Интересы курдов в парламенте (меджлисе) представляет прокурд-ская Партия демократии народов (ПДН), которая борется с легальных пози-ций за равные права всех этнических групп и конфес-сиональных общин страны. Эрдоган пытается привлечь на свою сторону курдский эlectorат накануне выборов, совершая поездки в районы компактного прожи-вания курдов, обещает их ускоренное социально-эко-номическое развитие, послабления в использовании курдского языка в системе государственного обучения и СМИ.

Одновременно, Анкара требует от правительств европе-ских государств депортаций функционеров РПК, проводит военно-кара-тельные операции в пригра-ничных районах Сирии и Ирака, где якобы сохраняются военные базы и лагеря боевиков РПК. По оценкам экспертов, какой-либо угрозы турецкому государству курды давно уже не представляют. Лидеры турецкой РПК сняли лозунг создания курдского государства или автономии на территории Турции. А. Оджалан предлагает вариант мифической Конфедерации народов Ближнего Востока, где все народы будут жить в мире и дружбе. Сирийские и иракские курды границу с Турцией не нарушают. Похоже на то, что жупел курдской угрозы используется турец-кими властями для консоли-дации турецкого общества на базе идеологии национализа-ма и исламизма, а также для военных операций в север-ных районах Сирии и Ирака, которые Эрдоган считает исконно турецкими терри-ториями.

продолжение следует

24

№ 16 (528)

ДИПЛОМАТ

24-30 апрел 2023-год

Нидерланды продолжат поддержку сельскохозяйственного сектора Курдистана

25 апреля премьер-министр Иракского Курдистана Масрур Барзани получил письмо от своего голландского коллеги Марка Рютте, в котором говорится о важности двусторонних отношений, в частно-

сти, в сельскохозяйственном секторе.

"В своем письме премьер-министр Нидерландов отметил, что между Нидерландами и Курдистаном существуют прочные отноше-

ния, особенно в области развития сельского хозяйства", — заявил сегодня курдский лидер в своем посте в Facebook. Премьер-министр Нидерландов подчеркнул, что его страна поддерживает развитие сельскохозяйственного сектора в Курдистане в рамках программы девятого кабинета Регионального правительства Курдистана (КРГ) по диверсификации экономики. Он также указал, что есть несколько возможностей для развития двусторонних отношений в области торговых обменов, используя их опыт и, в частности, участие в учебных программах. Курдистан поддерживает хорошие отношения с европейскими странами, в частности с Нидерландами, которые продолжают помогать Эрбили в развитии сельскохозяйственного сектора региона. [kurdistan.ru](#)

Совет КРГ по спорным территориям призывает прекратить конфликт в Палкане

Генеральный совет Регионального правительства Курдистана (КРГ) по курдистанским территориям за пределами региона в своем заявлении призвал прекратить усилия по конфискации курдских земель на спорных территориях Ирака. Заявление было сделано после того, как на этой неделе некоренные арабы штурмовали курдскую деревню в провинции Киркук, чтобы захватить землю.

"Мы осуждаем нападение на курдскую собственность в деревне Палкане и выражаем нашу глубокую обеспокоенность в связи с этим. Мы также призываем кабинет [премьер-министра Ирака] Мохаммеда Шиа ас-Судани помочь остановить эти боевые действия", — говорится в заявлении органа Иракского Курдистана.

Курдистан также призвал обеспечить соблюдение статьи 140 конституции страны, чтобы достичь справедливости и предотвратить повторение подобных инцидентов.

21 апреля более 400 арабов некоренного происхождения прибыли в деревню Палкане с целью захвата курдских земель, что привело к столкновениям с местными курдами и ранению более 10 человек.

В 80-х годах прошлого века режим Саддама Хусейна переселил в Киркук множество арабских семей, чтобы изменить демографическую ситуацию провинции, вытеснив курдских граждан. После

свержения режима в 2003 году большинство некоренных арабов получили компенсации и были отправлены обратно в родные места, а курдам вернули их земли. Это решение было закреплено в статье 140 конституции Ирака. Однако кампании арабизации возобновились после захвата спорных территорий иракской армией в 2017 году в ответ на референдум о независимости Курдистана.

Вчера для предотвращения развития конфликта в Палкане были направлены силы пешмерга. Также в этом районе находятся силы иракской армии.

Премьер-министр Курдистана Масрур Барзани выступил с

заявлением, в котором осудил попытку изменить демографическую ситуацию в регионе посредством "страха и запугивания". Он назвал нападение на курдских фермеров в Киркуке "бесплодной попыткой" разрушить позитивную атмосферу, созданную федеральным премьер-министром для примирения и решения проблем.

"Мы осуждаем нападение на курдов Палканы и попытку изменить демографию региона с помощью страха и запугивания и выступаем за выполнение статьи 140 конституции, чтобы коренным образом решить нерешенные проблемы в Ираке", — заявил премьер-министр Барзани. [kurdistan.ru](#)

Два человека погибли в результате авиаудара Турции в Кобани

нистрации Северной и Восточной Сирии (AANES) - Сирийского Курдистана.

По сообщениям, две жертвы были сотрудниками AANES, руководящего органа, созданного в контролируемых курдами регионах Сирии.

Возглавляемые курдами "Сирийские Демократические Силы" (СДС), ключевой союзник США в регионе, подтвердили, что один из их бойцов также стал одной из жертв. В заявлении СДС отмечается, что убитый боец проводил празд-

ник Ид аль-Фitr (Курбан-Байрам) со своей семьей в Кобани.

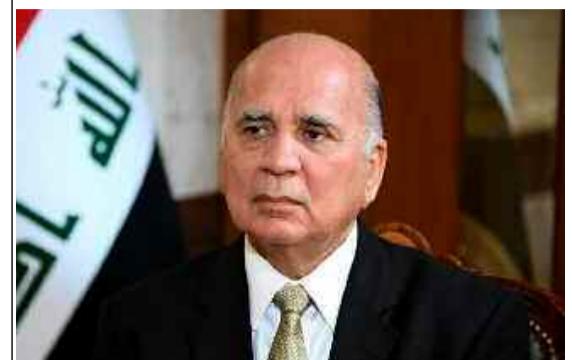
Конфликт между Турцией и курдскими силами Сирии продолжается уже много лет. Турция рассматривает курдские группировки как "террористов" и угрозу своей национальной безопасности.

Правительство Турции пока никак не прокомментировало атаку беспилотника. Однако этот последний инцидент свидетельствует о продолжающемся насилии и напряженности в регионе, которые привели к бесчисленному количеству смертей и перемещению гражданских лиц. [kurdistan.ru](#)

"Сирийская правозащитная организация" во вторник сообщила, что в результате атаки турецкого беспилотника два человека погибли и еще один был ранен в Автономной адми-

Ирак поддерживает усилия по прекращению кризиса в Судане

Министр иностранных дел Ирака Фуад Хусейн 25 апреля заявил, что Багдад поддерживает любые инициативы по прекраще-

нию опасного кризиса в Судане, продолжая при этом эвакуацию своих граждан из районов столкновений.

По словам официального представителя министерства Ахмада ас-Сахафа, Хусейн по отдельности разговаривал по телефону со своим саудовским коллегой Фейсалом бин Фарханом Аль Саудом и министром иностранных дел Объединенных Арабских Эмиратов Абдуллой бин Заидом. Во время разговора они обсудили ситуацию в Судане. Хусейн выразил поддержку инициативам двух правительств, направленным на поиск путей прекращения серьезного кризиса в области безопасности в Судане. Он высоко оценил роль двух братских стран, наряду с другими, в призывах сторон конфликта к прекращению огня и началу диалога.

Министр иностранных дел также поблагодарил министров за помощь, оказанную их правительствами группе иракских граждан в Судане, и их безопасную эвакуацию.

Согласно сообщениям, Ирак работает над эвакуацией своих граждан из Судана из-за эскалации насилия и беспорядков в стране. Кризис в Судане вызвал широкое беспокойство соседних стран и международных организаций. Организация Объединенных Наций выразила глубокую обеспокоенность ситуацией и призвала положить конец насилию и нарушениям прав человека. [kurdistan.ru](#)

В ходе столкновений в Судане погиб иракский гражданин

Министерство иностранных дел федерального правительства Ирака 23 апреля объявило о гибели своего гражданина в Судане, где продолжаются боевые действия

между соперничающими правительственными силами и военизированной группировкой Сил оперативной поддержки.

Также сегодня представитель министерства объявил об эвакуации 14 иракских граждан из этой северо-восточной африканской страны. Министерство создало горячую линию для оставшихся граждан Ирака, чтобы они могли связаться с правительственными чиновниками, если им понадобится помочь, чтобы покинуть страну.

Иностранные миссии начали выводить своих дипломатов и граждан на фоне продолжающихся боев между суданской армией и силовиками. Неделю назад конфликт между двумя группировками перерос в насилие, в результате которого погибли уже сотни мирных жителей. [kurdistan.ru](#)

ДИПЛОМАТ

№ 16 (528) 24-30 апрел 2023-год ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКАЯ ГАЗЕТА

В Курдистане вспоминают жертв бомбардировки Каладзе

Курдский лидер бомбардировки города
Масуд Барзани, прези- Каладзе и Сулейман-

дент правящей "Демократической партии Курдистана" (ДПК), 24 апреля в своем заявлении, посвященном памяти жертв бомбардировки города Каладзе и Университета Сулеймании, совершенных режимом Саддама Хусейна, заявил, что сломить волю курдов невозмож но. "В 49-ю годовщину ского университета руками тоталитарного режима [партии] Баас я хотел бы отдать дань уважения душам погибших", — написал Барзани на своей официальной странице в Твиттере. "Воля народа Курдистана оказалась тогда и продолжает оставаться сильнее жестокости и несправедливости".

Также с заявлением выступил премьер-министр Курдистана Масрур Барзани: "Сего-дня мы вспоминаем мучеников курдского народа, в том числе тех, кто погиб в результате катастрофической бомбардировки Каладзе в 1974 году и стрельбы, имевшей место во время восстания 1982 года. Вы навсегда останетесь в нашей памяти".

Режим Саддама Хусейна и его партии "Баас" провел многочисленные кампании этнических чисток и уничтожения курдской нации. Во время своей борьбы за свободу и право на реализацию своих культурных и политических прав курды претерпели огромные страдания и лишения, признанные геноцидом. *kurdistan.ru*

угрозу для объекта представляли мародёры, однако теперь наибольшую опасность является собой песок

Между реками Тигр и Евфрат возникли некоторые из древнейших цивилизаций в истории человечества, в связи с

ТӘСІСÇІ ВӘ BAŞ REDAKTOR:
TAHIR SÜLEYMAN
ÎMTÎYAZ Û SERNIVÎSAR:
TAHÎR SİLÊMAN
УЧРЕДИТЕЛЬ И ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:
ТАХИР СУЛЕЙМАН
Tel: +994 50 352-33-18
+994 55 202-73-53

Xüsusi müxbir:

Tariyel Cəlil

Региональный корреспондент: Усуб Тейфур

**Ünvan: Bakı şəhəri Az1040, küçə
S. Mehmandarov ev 25,
mənzil 17**

**Navnisan: Bakû Az1040, soqaq
S. Mêhmandarov xani 25, mal-17**

**Qəzet “Diplomat” qəzeti bilgisayar
mərkəzində yığılıb səhifələnib və
“Mətbuat” mətbəəsində çap olunmuşdur.
e-mail: hewler@mail.ru**

Şəhadətnamə: NFŞ 005004966

BUSB-un Sabunçu rayon filialı

VÖEN 1800061582

H/h 438010000

Sifariş: 1500